

TAMPEREEN YLIOPISTO

Essi Savijärvi

MORAALIREFORMISTI PAAVO VIRKKUNEN – OPETUS JA KÄYTÄNTÖ

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2015

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

SAVIJÄRVI ESSI: Moraalireformisti Paavo Virkkunen – opetus ja käytäntö
Pro gradu -tutkielma, 81 s.
Historia
Maaliskuu 2015

Pro gradu -tutkielmassani tutkin moraalireformisti Paavo Virkkusen (1874–1959) kirjoituksissaan ja puheessaan luomaa maskuliinista siveyttä sekä näiden julkisten ihanteiden näkymistä hänen henkilökohtaisessa elämässään ja parisuhteessaan Katri Virkkusen kanssa. Millaista oli Paavo Virkkusen määrittelemä maskuliininen siveys ja miten hän sitä rakensi?

Aiheeni konteksti on 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vallinnut keskustelu siveellisyydestä ja sukupuolimoraalista. Yhteiskunnallisia ongelmia alettiin 1800-luvun lopussa jäsentää erilaisina kysymyksinä. Tällaisia olivat muun muassa raittius-, nais- ja torpparikysymys. Siveellisyysskysymys sanana vakiintui käyttöön 1800-luvun lopussa ja keskustelu siveellisyydestä sekä toiminta sen hyväksi pääsi kunnolla vauhtiin 1880-luvulla. Keskustelu siveellisyydestä käsitti sukupuolimoraalin ja seksuaalisuuden lisäksi myös muita yleiseen moraalikoodistoon kytkeytyviä asioita kuten raittius, vastuullisuus ja ahkeruus. Siveellisyysskysymyksen parissa aktiivisesti toimivien moraalireformistien tavoitteena oli yhteiskuntamoraalin uudistaminen ja nopeasti muuttuvan yhteiskunnan moraaliperustan rakentaminen kestäväälle pohjalle, jota haettiin erityisesti kristillisestä ajattelusta. Moraalireformistit nostivat keskusteluun myös kaksinaismoraalin ja sen ylläpitämän ohjesääntöisen prostituution, jonka lakkauttamista he ajoivat aktiivisesti.

Moraalireformin piirissä toimi sekä naisia että miehiä, mutta miesten osuus on myöhemmin jäänyt vähemmälle huomiolle. Toiminta oli hyvin sukupuolittunutta ja perustui sukupuolieroon, ajatukseen miesten ja naisten erilaisista ominaisuuksista. Naiset omistautuivat käytännön sosiaalityölle ja miehet keskittyivät julkaisutoimintaan ja yleiseen mielipiteeseen vaikuttamiseen. Tämä perustui myös ajatukseen naisten korkeammasta siveellisyyden tasosta. Esimerkiksi siveettömien naisten parissa toimiessaan miehet olisivat altistaneet itsensä siveelliselle vaaralle.

Virkkusesta ei ole tehty paljoakaan henkilöhistoriallista tutkimusta ja aiheeni tarjoaa mahdollisuuden tarkastella sivistäjää ja opettajaa omien ihanteidensa valossa. Olen analysoinut Virkkusen kirjoittamia siveellisyysskysymykseen liittyviä tekstejä 1900-luvun alusta vuoteen 1917. Tämä lähdeaineisto sisältää muun muassa puheita, esitelmiä ja oppaita. Ihanteiden henkilökohtaista ulottuvuutta analysoin Paavo ja Katri Virkkusen kihlusaikanaan 1903–1904 käymän kirjeenvaihdon kautta. Siihen sisältyvät molempien reilun vuoden aikana kirjoittamat kirjeet.

Aineistoa olen analysoinut diskurssianalyysin avulla, jonka pääajatuksena on se, että kieli ei ole sosiaalisen todellisuuden neutraali heijastaja, vaan se rakentaa ja tuottaa sosiaalista todellisuutta myös itse. Kielen käytöllä on aina omat tarkoitusperänsä ja tavoitteensa. Koska suuren osan lähdeaineistoa muodostaa pariskunnan välinen henkilökohtainen kirjeenvaihto, tutkielmani metodisena apuvälineenä on toiminut myös kirjetutkimus. Teoreettisena lähtökohtana aiheelleni on ollut R. W. Connellin 1980-luvulla esittämä käsite hegemonisesta maskuliinisuudesta. Sen avulla on pyritty esittämään joidenkin tiettyjen miesten ylempi asema arvoasteikossa suhteessa naisiin ja muihin miehiin. Termiin sisältyy käsitys järkevästä, tavallisesta ja normaalista. Se sisältää aina ideaalikuva, ihanteen oikeanlaisesta maskuliinisuudesta. Maskuliinisuuden hallitsevat koodit voivat vaihdella niin paikallisesti, kansallisesti, globaalisti kuin jopa luokkakohtaisestikin.

Virkkunen edusti näkemyksissään absoluuttista sukupuolimoraalia, seksuaalisuus kuului avioliittoon ja pidättäytyminen ennen avioliiton solmimista oli itsestään selvä vaatimus. Hän oli kuitenkin näkemyksissään siinä suhteessa edistyksellinen, että ei pitänyt seksuaalisuutta avioliitossa syntinä, vaan sukupuolivoimat olivat Jumalan lahja ja niistä oli laillisessa avioliitossa lupa nauttia. Hän kritisoi vallitsevaa tapaa, joka hänen mukaansa antoi nuorisolle väärän ja likaisen kuvan sukupuolielämästä. Onnellinen sukupuolielämä vaati kuitenkin aviopuolisoilta molemminpuolista rakkautta. Tämä ajatus korostui myös kihlausajan kirjeenvaihdossa. Kirjeissä käsiteltiin paljon tulevaa häyöitä ja Virkkunen valisti tulevaa vaimoaan, jotta tämäkin voisi kokea sen onnellisena ja positiivisena asiana. Virkkusenkaan ajattelussa seksuaalisuus ei kuitenkaan noussut itseisarvoksi, vaan se liittyi edelleen vahvasti suvunjakamiseen.

Ajatus siitä, että tietämättömyys ei ole siveyttä oli Virkkusen ajattelun punainen lanka. Oikea siveys vaati tietoa siitä, mitä oli epäsideellisyys. Näin yksilö pystyi itse tekemään oikeat ja sideellisesti kestävätkin ratkaisut, jolloin hän oli niistä myös itse vastuussa. Virkkunen korosti itsekasvatusta ja sitä, että parannuksen oli lähdettävä yksilöstä itsestään. Hänen puheessaan nuoriso oli sideellisyyskysymyksen tärkein toimija yhteiskuntaluokasta riippumatta. Nuorissa piilivät sideellisyyskysymyksen suurimmat mahdollisuudet, mutta myös vaarat. Tämän takia nuorison kasvatusta sukupuoliasioissa kristinuskon hengessä olikin tärkeää. Kristinuskon ilmeni teksteissä sideellisuuden edellyttäjänä, mutta myös sideellisyystaistelun tärkeimpänä tukipilarina.

Sideellisuuden vaatimuksia perusteltiin teksteissä ennen kaikkea isänmaan parhaalla ja sotaretoriikka olikin Virkkusen kirjoituksissa yleistä. Sota sideettömyyttä vastaan oli samalla sotaa isänmaan puolesta. Tunteisiin vetoava luontoretoriikka sekä puhtauden ja vapauden teemat olivat teksteissä läsnä. Teksteissä näkyi myös Virkkusen kasvattajan ja pedagogin tausta. Kirjoitukset eivät olleet käskettä vaan ennemminkin kehottavia ja pyrkivät ohjailemaan lukijaa haluttuun suuntaan hienovaraisesti. Tämä näkyi myös kirjeenvaihdossa.

Virkkunen loi teksteissään yhdenlaista hegemonista maskuliinisuutta, ihannekuvaa sideellisestä miehestä. Virkkusen maskuliinista siveyttä edusti urhea nuori mies, joka voitti sideellisyystaistelun kristinuskon avulla. Hän oli myös perhemies, tulevaisuuden hyvä ja onnellinen aviomies. Tämä oli tärkeä osa ihannetta, koska Virkkusen ajattelussa korostui seksuaalisuuden positiivisuus. Ihanteet näkyivät myös henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa, siinä korostuivat täydellinen avoimuus elimellisenä osana onnellista parisuhdetta sekä aviollisen yhdyselämän nautinnollisuus. Toisaalta Virkkunen korosti myös työtä laajemmin, kollektiivisen hyvän eteen, ei ainoastaan omaa henkilökohtaista onneaan.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkielman aihe ja rajaukset	1
1.2 Moraalireformi Suomessa ja aiempi tutkimus	3
1.3 Lähdeaineisto ja tutkimusmenetelmät	9
1.4 Teoria ja keskeiset käsitteet	14
1.5 Tutkielman rakenne.....	18
2. SUKUPUOLIELÄMÄ – SYNTI VAI JUMALAN LAHJA?	18
2.1 Nuoriso – isänmaan toivo vai turmio?	18
2.2 Nuoret ja rakkaus, valistus ja kristinusko	29
2.3 Siveellisesti puhdas avioliitto.....	41
3. PAAVO VIRKKUNEN SIVEELLISYYSKYSYMYKSEN EDISTÄJÄNÄ	56
3.1 Suomalaisen nuorison kasvattaja	56
3.2 Sulhanen ja auktoriteetti.....	63
4. MASKULIININEN SIVEYS JA ONNELLINEN SUKUPUOLIELÄMÄ.....	71
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	76

1. JOHDANTO

1.1 Tutkielman aihe ja rajaukset

Yhteiskunnallisia keskusteluja ja ongelmia oli 1800-luvun lopulla tapana jäsentää ”kysymyksinä” (esimerkiksi nais-, työväen- ja torpparikysymys). Sana siveellisyysskysymys vakiintui käyttöön 1800-luvun lopussa, ja siitä keskusteltiin kiivaasti 1900-luvun alussa erityisesti prostituution ja sen viranomaiskontrollin yhteydessä. Siveellisyyttä koskeva keskustelu ja toiminta – avioliiton, sukupuolten välisen suhteen ja seksuaalisuuden sekä seksuaalimoraalin käsittelyn merkityksissä – pääsi vauhtiin 1880-luvun kuluessa.¹

Siveellisyysskysymys käsitti hyvin laajasti eettisiä ja moraalisia kysymyksiä. Sukupuolimoraali oli olennainen osa yleistä moraalialia, mutta keskustelu siveellisyydestä kohdistui laajempiin ongelmiin. Tavoitteena oli koko yhteiskuntamoraalin uudistaminen. Raittius, ahkeruus ja vastuullisuus kuuluivat moraalireformin piiriin samoin kuin seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyvät säännöt. Moraalireformistit halusivat rakentaa muuttuvan yhteiskunnan moraaliperustan kestäväälle pohjalle, jota he hakivat kristillisestä ajattelusta. He vastustivat myös kaksinaismoraalialia eli sitä, että miehille sallittaisiin erilainen seksuaalinen käyttäytyminen kuin naisille tai, että miehillä olisi seksuaalisesti laajempi liikkumavara kuin naisilla.²

Tutkin pro gradu -tutkielmassani moraalireformia ja siveellisyysskysymystä 1900-luvun alun Suomessa. Keskityn erityisesti miesnäkökulmaan ja pyrin määrittelemään niin sanottua maskuliinista siveyttä. Miten siveellisyys, siveellisyysskysymys ja moraalireformi määriteltiin miesten näkökulmasta? Tutkielmassani keskityn yhden siveellisyysskysymyksen ja moraalireformin parissa aktiivisesti toimineen miehen, Paavo Virkkusen (vuoteen 1906 Paavo Snellman) toimintaan ja ajatuksiin sekä siihen, miten hän määritteli siveellisyyttä. Tutkin siis moraalireformin maskuliinista puolta ja miesten näkemyksiä yhden miehen kautta.

Tutkimuskysymykseni ovat: Millaista oli Paavo Virkkusen teksteissään ja puheissaan luoma maskuliininen siveys, miten hän sitä rakensi? Miten hänen julkisuudessa esille tuomansa ja luomansa ihanteet näkyivät henkilökohtaisessa elämässä ja parisuhteessa Katri Virkkusen kanssa?

---

¹ Uimonen 2011, 112.

² Markkola 2006, 224.

PAAVO EEMIL VIRKKUNEN (1874–1959)

- isä rovasti Gustav Adolf Snellman ja äiti Hilma Forsman
- ylioppilas Oulun suomalaisesta lyseosta 1892
- filosofian kandidaatti 1896, filosofian maisteri 1897
- teologian kandidaatti 1903, teologian lisensiaatti 1905, teologian tohtori 1907
- vihittiin papiksi 1903
- kasvatusopin tutkinto 1904
- avioitui Katri Thulén kanssa 1904
- suomensi sukunimensä Snellmanista Virkkuseksi 1906
- toimi opettajana eri oppilaitoksissa Helsingissä 1892–1914
- uskonnon yliopettaja Suomalaisessa Normaalilyseossa 1905–1918, rehtori 1908–1918
- Ilmajoen kirkkoherra 1918–1926, Helsingin eteläisen suomalaisen seurakunnan kirkkoherra 1926–1951, Helsingin rovastikunnan lääninrovasti 1926–1950
- Suomalaisen puolueen/ Kansallisen Kokoomuksen kansanedustaja 1914–1936, 1939–1945, opetusministerinä 1930–1931, Kansallisen Kokoomuksen puheenjohtaja 1932–1934, toimi myös eduskunnan puhemiehenä ja varapuhemiehenä sekä presidentin valitsijamiehenä
- professorin arvonimi 1949
- eläkkeelle 1951
- Kirjallista tuotantoa: Väitöskirja *Der Anfang des Arianischen Streites* (1904), *Kristinuskon opetusoppi* (1906), *Sukupuoliasia kristinuskon opetuksessa* (1906), *Jeesus ja kevätelämä* (1910), *Kristinuskon perustotuudet nuorisolle* (1912), *Uskonnonvapauden kynnyksellä* (1921), *Elämän liike* (1924), *Hengen hedelmä* (1938), *Mahdoton ja mahdollinen* (1945), *Uudet ajat – uudet kodit* (1946), *Vartija, mikä hetki yöstä on* (1947), *Kyrka och stat i Finland* (Stockholm, 1950), *Agathon Meurman I–III* (1935–1957), *Kahden sataluvun vaiheilta: elettyä ja ajateltua* (1953), *Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä: elettyä ja ajateltua* (1954), *Etsimääni ja löytämäni* (1955). Saarnakokoelmat: *Henki ja elämä* (1926), *Vaeltakaa hengessä* (1927), *Tosielämä* (1928).

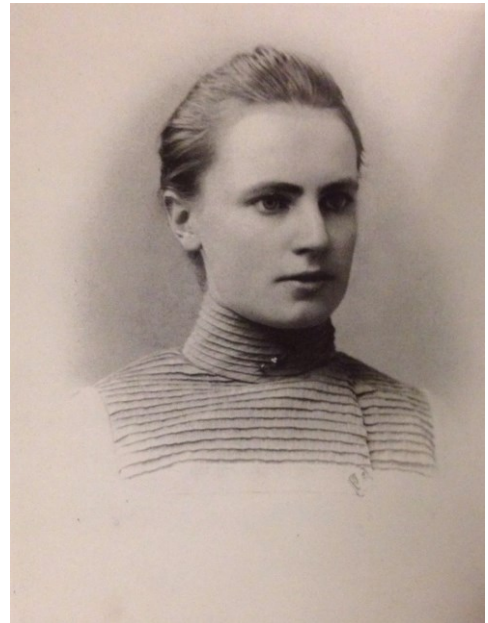
Kuva 1. Paavo Virkkunen 1900-luvun alussa. (Minna ja Anssi Apajalahden yksityiskokoelma)

Rajaan aiheeni ajallisesti 1800–1900-luvun vaihteeseen, tarkemmin vuosiin 1900–1917. Lisäksi yksi analysoitava teksti ajoittuu 1890-luvun alkuun. Vaikka Virkkusen siveellisyyttä koskevat kirjoitukset ulottuvatkin pitkälle 1920-luvulle ja vielä siitäkin eteenpäin, moraalireformin ja siveellisyysskysymyksen kannalta juuri 1900-luvun alku oli merkittävää aikaa. Pirjo Markkolan mukaan moraalireformin käännekohtana voidaan pitää vuosia 1905–1907, joihin ajoittuivat

suurlakko, eduskuntauudistus ja ohjesääntöisen prostituution muutos. Tämän jälkeen moraalireformiliike alkoi laimeta ja yleinen kiinnostus sitä kohtaan hiipui.³ Moraalireformi oli ennen kaikkea sivistyneistön alaa ja he kokivat velvollisuudekseen auttaa sivistymättömämpää ja lankeamiselle alttiimpaa kansanosaa. Esimerkiksi työväestön elinolosuhteiden katsottiin olevan usein moraalisesti arveluttavia.⁴

KATRI NAEMI VIRKKUNEN (1881–1953)

- isä Bror Axel Thulé ja äiti Minna Meurman
- tyttökoulu Tampereella 1891–1896
- käsityökoulu Helsingissä 1898–1899, Helsingin ruotsalainen käsityökoulu 1902–1903
- käsityönopeuttajan tutkinto 1903
- avioitui Paavo Virkkusen kanssa 1904
- seitsemän lasta Paavo Virkkusen kanssa: Timo Päiviö (1905), Paavo Tapani (1906), Matti Samuli (1908), Mikko Eljas (1910), Aaro (1914), Jaakko (1916), Kaisu (1919)

Kuva 2. Katri Thulé 1900-luvun alussa.
(Minna ja Anssi Apajalahden
yksityiskokoelma)

1.2 Moraalireformi Suomessa ja aiempi tutkimus

Moraalireformia ja siveellisyyskysymystä on aiemmin tutkittu lähinnä naisnäkökulmasta ja naishistoriaan pohjautuen. Esimerkiksi Maija Rajainen on käsitellyt tutkimuksessaan *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka* (1973) naisyhdistysten toimintaa sukupuolimoraalia koskien. Myös siveellisyyttä, sukupuolta ja seksuaalisuutta on tutkittu erilaisista lähtökohdista melko runsaasti, mutta näkökulma on lähes aina ollut naishistoriallinen. Miehet on usein sivuutettu siveellisyyskysymyksen ja moraalireformin yhteydessä, vaikka myös heidän panoksensa

³ Markkola 2006, 237.

⁴ Moraalireformiin osallistujista ks. Markkola 2002. Pirjo Markkola on tutkinut myös sivistyneistön perheideologiaa ja työväestön elinolosuhteiden suhdetta tutkimuksessaan *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle* (1994).

siveellisyyskysymyksessä on ollut tärkeä. Muun muassa Paavo Virkkunen ja Antti J. Pietilä julkaisivat ahkerasti siveellisyyttä koskevaa kirjallisuutta ja Max Oker-Blomia puolestaan pidetään sukupuoli- ja siveellisyyskasvatuksen uranuurtajana lääketieteen piirissä. Varsinkin 1920–1930-luvuilla miesten osallistuminen moraalireformiin ja siveellisyyskysymykseen jätettiin lähes kokonaan huomiotta esimerkiksi elämäkertoissa.⁵ Lisäksi Paavo Virkkusesta ei ole tehty paljonkaan henkilöhistoriallista tutkimusta. Virkkusesta on tehty muutamia opinnäytetöitä, joiden aiheet liittyvät usein hänen kirkolliseen tai poliittiseen uraansa. Näiden lisäksi Paavo Virkkunen (nuorempi) on kirjoittanut isoisästään elämäkerran. Tutkielmani aihe on myös siinä mielessä kiinnostava, että se avaa mahdollisuuden tarkastella kansan sivistäjää ja opettajaa omien ihanteidensa valossa. Miten ihanteet toteutuivat Virkkusen omassa elämässä?

Tärkeimmän osan tutkimuskirjallisuudesta muodostavat tutkimani aikakauden seksuaalimoraalia ja siveyskäsitteitä käsittelevät tutkimukset. Tällaisia teoksia ovat muun muassa Armas Niemisen *Taistelu sukupuolimoraalista* (1951) ja Arja-Liisa Räisäsen *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920* (1995). Niemisen tutkimus on melko laaja ja yleisluontoinen katsaus 1800- ja 1900-luvun vaihteen sukupuolimoraalikeskusteluun, kun taas Räisäsen käyttämä lähdeaineisto ja tutkimuskysymys ovat samankaltaiset omieni kanssa, vaikka esimerkiksi näkökulmassa onkin eroavaisuuksia.

Tutkielmani kannalta merkittävä teos on Pirjo Markkolan tutkimus *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920* (2002). Markkola käsittelee teoksessaan sosiaalisen työn historiaa Suomessa ja käsitteellistää sitä uskonnon ja sukupuolen teemojen kautta. Tutkimuksessa pohditaan myös sitä, miten kristillissosiaalinen työ rakentui sukupuolijakoon perustuvaksi toiminnaksi 1860-luvulta 1920-luvulle. Myös Pirjo Markkolan artikkeli *Moraalin miehet. Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä?* (2014) on ollut hyödyllinen. Artikkelin käsittelee sitä, minkälaisia miesihanteita moraalireformin miestoimijat tuottivat itselleen ja muille miehille. Markkola keskittyy miestoimijoihin ja heidän luomiinsa ihanteisiin yleisesti ja mainitsee myös Virkkusen kirkollisten piirien sukupuolivalistuksen pioneerina. Tutkielmassa käytän Markkolan määritelmiä moraalireformista ja siveellisyyskysymyksestä. Markkolan tapaan lasken myös Paavo Virkkusen kuuluvaksi sivistyneistöön. Virkkusta on vaikea lokeroida johonkin tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuuluvaksi, koska jo hänen oma asemansa vaihteli uravalintojen myötä paljon.

---

⁵ Markkola 2002, 352–355.

Lisäksi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä elettiin muutenkin hyvin nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa, eivätkä säätyrajat tai yhteiskuntaluokat välttämättä enää olleet samalla tavalla pysyviä kuin aiemmin. Pirjo Markkola toteaa kuitenkin moraalireformin olleen miesten kohdalla erityisesti sivistyneistön alaa ja liittää myös Virkkusen osaksi sivistyneistömiehiä.⁶

Pirjo Markkola nimittää siveellisyysskysymyksen käsittelyä ja ratkaisuyrityksiä moraalireformiksi ja sen hyväksi toimineita henkilöitä moraalireformisteiksi. Moraalireformistit tähtäsivät toiminnassaan uuden yhteiskuntamoraalin luomiseen. Sukupuolimoraali ja seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset olivat erityisen näkyvästi esillä, mutta moraalireformiin liittyi sukupuolimoraalin ohella monia muitakin elämää ja elämäntapaa määrittäneitä valintoja, esimerkiksi raittiuskysymys ja suhde alkoholiin. Raittiusliike olikin ensimmäinen organisoitunut kansanliike Suomessa ja sen vaikutus ulottui lähes kaikkiin maan väestöpiireihin. Se mursi poliittiset, uskonnolliset ja ideologiset raja-aidat niin, että sen ohjelmalliset tavoitteet omaksuttiin useimmissa 1800-luvun lopun kansanliikkeissä ja 1900-luvun alussa myös poliittisissa puolueissa.⁷

Moraalireformistit eivät muodostaneet yhtenäistä ryhmää, vaan heidän joukossaan oli erilaisia toimijoita. Markkolan mukaan 1880-luvun keskusteluissa moraalikysymyksiä nostivat esiin etenkin papit, naisasianaiset, kirjailijat, lääkärit ja tiedemiehet. Naiset alkoivat aktiivisesti puhua prostituutiosta, seksuaalisuudesta ja sukupuolimoraalista. Aiemmin julkista puhetta seksuaalisuudesta oli pidetty sopimattomana, mutta tilanne muuttui, kun 1880-luvulta lähtien markkinoille tuli siveellisyysskysymystä käsitteleviä kirjoja ja kirjasia. Aiemmin vaiettuina pysyneet asiat olivat yhtäkkiä kaikkien luettavissa kirjojen, sanomalehtien ja aikakauslehtien sivuilla. Kunnialliselle naiselle pelkkä tietoisuus yhteiskunnan mahdollisista paheista oli sopimatonta, joten sukupuolimoraalia koskeneeseen keskusteluun osallistuneita naisia saatettiin syyttää ”naisellisen kainouden puutteesta”. Myös monet vaikutusvaltaiset miehet ottivat kantaa seksuaalisuuteen ja yksi moraalireformistisista ryhmistä koostuikin sivistyneistömiehistä, jotka halusivat uudistaa miehisyyttä kristillisen sukupuolimoraalin mukaiseksi.⁸

Moraalireformistien tärkeimpiä keskustelun aiheita olivat yleistyneet sukupuolitaudit ja ohjesääntöinen prostituutio. Sukupuolitautilien leviämistä pyrittiin ehkäisemään sääntelemällä prostituutiota ohjesäännöillä. Ohjesääntöisyys määräsi prostituoidut tai prostituutiosta epäillyt

---

⁶ Markkola 2014, 156–157. Sivistyneistön käsitteestä ks. myös Häggman 1994, 25.

⁷ Markkola 2002, 12–13. Raittiusliikkeen organisoinnista ja ideologiasta ks. esim. Sulkunen, Irma: *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin* (1986).

⁸ Jalava 2011, 91; Markkola 2006, 225. Ks. myös Rajainen 1973, 18–25.

naiset säännöllisiin sukupuolitauditarkastuksiin. Tällaisia lääkärintarkastuksia järjestettiin Helsingissä ainakin vuodesta 1811 alkaen, mutta ajankohtaiseksi ohjesääntöinen prostituutio tuli vuonna 1875, kun Keisarillisen Majesteetin Armollisella Julistuksella annettiin ohjeet, joiden perusteella kaupunkeihin voitiin perustaa erityinen tarkastustoimisto kuppataudin vastustamiseksi. Ohjesääntöisyys tarkoitti käytännössä sitä, että naiset saivat lupavihkosen, johon merkittiin viikoittaisen lääkärintarkastuksen yhteydessä, oliko nainen terve. Mikäli nainen oli sairas, lääkäri takavarikoi vihon ja prostituoitu toimitettiin kuppatautisairaalaan. Lupavihkonen alettiin ymmärtää toimintaluvaksi, jonka myöntämisen kautta yhteiskunta hyväksyi prostituoitujen lainvastaisen toiminnan. Vuonna 1894 annettiin asetus kuppatautien vastustamisesta. Sen myötä jatkuviin säännöllisiin tarkastuksiin saatettiin velvoittaa myös miehiä, jotka tautinsa vuoksi olivat olleet sairaalahoidossa ja joiden epäiltiin oman elämäntapansa takia levittävän tautia.⁹

Käytäntö oli voimakkaan kritiikin kohteena aina 1870-luvulta vuoteen 1908. Se lakkautettiin senaatin päätöksellä 6.5.1907 ja uudet, siviilivalvonnalle pohjautuvat säännöt tulivat voimaan kesäkuussa 1908. Ohjesääntöisen prostituution valvonnan siirtäminen poliisilaitokselta sosiaaliviranomaisille oli ennen kaikkea muodollinen muutos. Valvonnan käytäntö säilyi entisellään. Tärkein periaatteellinen saavutus oli se, että valtiovalta irtisanoutui prostituution hyväksymisestä. Tarkastusten organisoiminen koettiin toiminnan hyväksymiseksi.¹⁰

Moraalireformin parissa toimineiden sukupuoli määritteli vahvasti toimimista moraalireformiliikkeessä ja pelastustyössä. Moraalireformin parissa tehtävä työ perustui sukupuolieroon, ajatukseen miesten ja naisten erilaisista ominaisuuksista. Moraalireformin parissa toimineet naiset omistautuivat siveyden sukupuolihierarkiaan perustuen käytännön sosiaalityölle, ja moraalireformistimiehet keskittyivät julkaisutoimintaan sekä pyrkivät vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen. Sukupuoli jäsensi ylipäätään kaikkea kristillissosiaalista työtä. Esimerkiksi turvakodit rakentuivat hyvin vahvasti naissukupuolelle luontaisina pidettyjen ominaisuuksien varaan, joita olivat muun muassa syvempi uskonnollisuus ja hoivaava äitiys. Myös moraalireformissa oli siis nähtävillä ajatus miehen ja naisen toisiaan täydentävyydestä. Kai Häggman kutsuu tätä näkemystä polariteetti-ihanteeksi. Se rakentui fysiologis-psykologis-teologiselle perustalle ja esiintyi aikakauden tärkeimmissä näkemyksissä koskien yhteiskuntaelämän järjestämistä. Sukupuolet koettiin toistensa vastakohtina ja täydentäjinä. Nainen esimerkiksi edusti tunnetta ja yksityistä, mies järkeä ja julkista. Naiseuden määrittäminen,

---

⁹ Häkkinen 1995, 165–167; Markkola 2006, 223.

¹⁰ Häkkinen 1995, 167–168.

naiseuden tietoinen rakentaminen ja naiseuden varaan rakentaminen olivat tärkeä osa sisälähetystä¹¹ ja moraalireformia. Hyvä esimerkki toiminnan sukupuolittuneisuudesta on Helsingin Diakonissalaitoksen perustaminen vuonna 1867. Laitoksen johto sukupuolitettiin toiminnan alusta lähtien. Johtajattaren rinnalle nostettiin miesjohtaja. Sisarkoti alkoi muistuttaa koti-ihannetta, jossa johtajatar-äiti hoitaa kodin sisäiset asiat ja johtaja-isä edustaa kotia ulospäin. Diakonissa ei omin päin ryhtynyt sielunhoitajaksi vaan keskittyi käytännön auttamistyöhön. Kirkollista virka- ja sukupuolihierarkiaa ei saanut järkyttää.¹²

Miesten ja naisten toiminnan sukupuolittumiselle oli myös toinen syy. Siveettömien naisten parissa toimiessaan miehet olisivat altistaneet itsensä siveelliselle vaaralle. Moraalireformistien parissa eli käsitys siveyden hierarkiasta. Ajateltiin, että seksuaalinen pidättyväisyys oli naisten luontainen ominaisuus ja se vaati miehiltä erityisiä ponnisteluja. Joidenkin lääkäreiden mukaan se saattoi olla miehille jopa terveydellisesti haitallista.¹³ Pirjo Markkola määrittelee siveyden hierarkian näin:

Siveyden sukupuolihierarkiassa ylimpänä olivat siveät naiset, jotka muodostivat yhteiskunnan moraalisen selkärangan, koska he toteuttivat naisen luontaista olemusta. Heidän alapuolellaan olivat siveät miehet, jotka pystyivät pitämään itsensä moraalisesti puhtaina, kunhan jaksoivat jonkin verran ponnistella. Seuraavan ryhmän muodostivat siveettömät miehet, jotka heikomman luontonsa mukaisesti pyrkivät viettelemään naisia. Kaikkein alimman ja samalla vaarallisimman ryhmän muodostivat siveettömät eli niin sanotut ”langenneet” naiset, joiden luontainen siveys oli turmeltunut. Hierarkiasta syntyi siveettömyyden noidankehä, jossa siveettömät miehet ensin viettelivät viattomia maalaistyttöjä ja tekivät heistä ”langenneita” naisia. Nämä ”langenneet” naiset levittivät ympäristöönsä pahaa ja vaarallista seksuaalisuutta, joka muodosti moraalisen vaaratekijän kaikille, jopa siveille miehille. Naisten luontaisena pidetystä siveydestä johtuen ainoa ryhmä, joka pystyi murtamaan siveettömyyden noidankehän, koostui siveistä naisista. Vain siveä nainen saattoi auttaa ”langennutta” sisartaan.¹⁴

Moraalireformistit pyrkivät uudistamaan ennen kaikkea miehisyteen liittyviä moraalikäsitteitä. Etenkin Federaatio¹⁵ otti tavoitteekseen taistella miesten siveettömyyttä ja kaksinaismoraalia vastaan. Naisten katsottiin olevan siveellisyydessä vahvempia kuin miesten, mutta miesten oli pyrittävä ja pystyttävä samaan. Miesten siveettömyys ymmärrettiin yhteiskunnallisesti kohtalokkaaksi piirteeksi. Markkolan mukaan erityisen mielenkiintoista miesten hyvää seksuaalisuutta koskevissa käsityksissä oli se, että siinä esikuvaksi asetettiin siveä nainen. Naisten

---

¹¹ Sisälähetystä tehtiin kristillisten kirkkojen jäsenten parissa ja se jakautui kahteen työtapaan, hengelliseen ja sosiaaliseen. 1800-luvulla sille määriteltiin kolme tehtävää: pelastaa, suojella ja koota ihmisiä Jumalan valtakuntaan. Ks. Markkola 2002, 53–54.

¹² Häggman 1994, 186–187; Markkola 2002, 62–65, 101, 229, 280, 297, 364.

¹³ Markkola 2006, 229.

¹⁴ Markkola 2006, 229.

¹⁵ ”Kansainvälinen liitto ohjesääntöisen epäsiveellisyyden poistamiseksi”. Ks. Markkola 2002, esim. 169–170; Rajainen 1973, 30–31. Muista naisten yhdistyksistä, jotka osallistuivat sukupuolimoraalia koskevaan keskusteluun, ks. esim. Rajainen 1973, 26–34.

luontaista siveyttä ei kuitenkaan problematisoitu. Siihen, että naisten synnynnäinen siveys olisi kulttuurisesti rakentunutta, ei kiinnitetty huomiota.¹⁶

Moraalireformistisen pelastustyön varsinaiset kohteet voitiin jakaa kahteen osaan. Niihin, jotka olivat syyttömiä omaan ahdinkoonsa (esimerkiksi turvattomat lapset, mielisairaat ja vanhukset) ja niihin, joiden ajateltiin aiheuttaneen ahdinkonsa itse (esimerkiksi rikolliset, alkoholistit ja ”siveettömät”). Vaikka moraalireformistien toiminta ja pyrkimykset koskivat kaikkia hädänalaisia turvattomia, toiminta kuitenkin profiloitui erityisesti naisten ja nimenomaan ”langenneiden naisten” auttamiseen. Tämä tarkoitti enimmäkseen siveellisesti langenneita naisia, prostituoituja, mutta myös muulla tavoin rikoksen poluille joutuneita naisia. Naisille siveellisen vaaran ja lankeamisen uhan muodostivat myös muun muassa saunottajana ja ravintoloiden palveluksessa toimiminen. Markkolan mukaan näkyvä usko eli ”uskonto, jota voi nähdä” pakotti naiset toimimaan toisten ihmisten hyväksi, lähimmäisenrakkauden hengessä. Kristillisen uskon näkyminen velvoitti erityisesti naisia. Naisten tuli auttaa hiljaisuudessa, mutta tarvittaessa heidän tuli nousta vaikka maallisia auktoriteetteja vastaan. Naisten omimmaksi alueeksi hahmottui juuri ”langenneiden” nostaminen, moraaliseen ja siveelliseen ahdinkoon joutuneiden naisten auttaminen.¹⁷

Moraalireformin keskeisimpiä vaatimuksia oli naisten ja miesten välinen siveellinen tasa-arvo. Tavoitteena oli tasa-arvoinen yhteiskunta, jossa naiset ja miehet olisivat erilaisia ihmisiä, mutta heillä olisi samanlainen ihmisarvo. Moraalireformistit ihmettelivät näkemystä, jonka mukaan siveettömyys käsitteellistettiin naisten siveettömyytenä, mutta miehet olivat vapaita vastuusta. Kaksinaismoraali, joka salli miehille sellaisen seksuaalisen käyttäytymisen, jonka se naisilta kielsi, haluttiin murentaa. Naiset haluttiin vapauttaa miesten seksuaalisen ylivallan alta. Usein moraalireformin lupaama naisten vapaus oli kuitenkin vapautta seksuaalisuudesta, ei vapautta seksuaalisuuteen.¹⁸

Moraalireformi ei ollut ainoastaan suomalainen ilmiö. Euroopassa alettiin nostaa yhä enemmän poliittisessa elämässä ja julkisessa keskustelussa esiin seksuaalimoraali ja yleinen säädyllisyys. Huolta aiheuttivat populaarikulttuurin kehitys ja uudet sosiaalisen kanssakäymisen sekä viihde-elämän muodot, kuten elokuvat, kauneuskilpailut ja kaunokirjallisuudessa yleistyneet seksin ja väkivallan kuvaukset. Näiden vaikutusten katsottiin olevan suoraan yhteydessä epämuodollisiin ja

---

¹⁶ Markkola 2006, 230–231, 236.

¹⁷ Markkola 2002, 53, 105; Rajainen 1973, 157, 164, 167.

¹⁸ Markkola 2002, 335–337.

väliaikaisiin ihmissuhteisiin, jotka yleistyivät erityisesti työväestön keskuudessa. Esimerkiksi Federaatio oli osa laajaa kansainvälistä liikettä, joka vastusti prostituutiota ja sen ohjesääntöisyyttä. Kansainvälinen liitto eli Federaatio perustettiin 1870-luvulla Englannissa.¹⁹ Saksa oli Englannin lisäksi merkittävä maa moraalireformiliikkeen kannalta.

Edward Ross Dickinson on tutkinut miesten moraalireformiliikettä Saksassa. Moraalireformiliikkeen kehittymiseen vaikutti erityisesti pelko valtion puolesta. Kulttuurinen muutos, joka käsitti muun muassa seksuaalisuuden ja soveliaisuuden muuttuvat säännöt, koettiin uhkana. Seksuaalinen itsekuri nähtiin tärkeimpänä perustana sosiaaliselle ja poliittiselle järjestykselle. Seksuaaliset muutokset olivat osa suurempaa yhteiskunnallista muutosta ja seksuaaliahdistus oikeastaan luokka-ahdistusta. Sosialismin ja moraalittomuuden välillä nähtiin yhteys ja seksuaalisen itsekurin murenemisen ajateltiin johtavan vallankumoukseen.²⁰

Myös saksalaista naisten moraalireformiin osallistumista on tutkittu enemmän kuin miesten vastaavaa. Naisten moraalireformiliike saavutti Saksassa huippunsa 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteessa. Samaan aikaan myös protestanttisten miesten moraalireformiliike aktivoitui. Järjestöt taistelivat moraalittomuutta ja säädyttömyyttä vastaan, osa muista kristillisistä miesryhmistä vaati jäseniltään pidättäytymistä esiaviollisesta seksistä ja naisten suojelemista hyväksikäytöltä. Katolisten miesten järjestöt kehittyivät hieman myöhemmin. Miesten järjestöt jäivät myös naisten järjestöjä pienemmiksi.²¹

1.3 Lähdeaineisto ja tutkimusmenetelmät

Lähdeaineistonani on Paavo Virkkusen kirjoittamia tekstejä. Kansalliskirjastossa sijaitseva Paavo Virkkusen arkisto sisältää muun muassa kirjeitä, lehtiartikkeleita, esitelmiä ja puheita. Arkisto on varsin laaja ja myös siveellisyyskysymys on siellä hyvin edustettuna. Käyttämäni Paavo Virkkusen arkiston sisältämät kirjeet, esitelmät ja puheet ajoittuvat aikavälille noin 1900–1917. Lisäksi analysoin kolmea Paavo Virkkusen kirjoittamaa kirjasta. Virkkunen on myös kääntänyt eri kielillä julkaistuja kirjasia suomeksi ja toimittanut useita opaskirjasia, mutta tässä tutkielmassa keskityn ainoastaan kolmeen suomenkieliseen kirjaseen. Lähdeaineistoon sisältyvät teokset ovat *Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen* (1903), *Sukupuoliasia kristinuskon opetuksessa*. *Koulun ja seurakunnan*

---

¹⁹ Dickinson 2003, 59–60; Markkola 2002, 169–170.

²⁰ Dickinson 2003, passim.

²¹ Dickinson 2003, 61–64.

opettajille (1906) ja *Nuoren miehen suhde neitoon. Esitelmä nuorille miehille* (1915). Vuoden 1903 ja 1915 teokset ovat enemmänkin kirjasia kuin varsinaisia kirjoja. Ensimmäinen sisältää 21 sivua ja toinen 36 sivua. Vuonna 1906 julkaistu teksti on pisin ja sitä voi jo kutsua kirjaksi (242 sivua).

Virkkusen kirjoittamien tekstien lisäksi tärkeän osan lähdeaineistoani muodostaa Paavo ja Katri Virkkusen kihlausajan kirjeenvaihto toukokuusta 1903 heinäkuuhun 1904. Kirjeitä on tältä ajalta säilynyt molemmilta kirjeenvaihdon osapuolilta yhteensä 180. Paavo Virkkusen arkisto sisältää suurimman osan pariskunnan välisestä kirjeenvaihdosta kihlausvuodesta 1903 vuosisadan puoliväliin asti. Paavo Virkkusen arkiston kirjekokoelmasta saa käsityksen, että se on ainakin pyritty säilömään kokonaisuutena ja täydellisenä. Kihlausajan kirjeenvaihto Paavo ja Katri Virkkusen välillä on säilynyt lähes kokonaan, muutamaa aukkoa lukuun ottamatta. Esimerkiksi kaikkiin Katrin marraskuussa 1903 kirjoittamiin kirjeisiin ei löydy Paavon vastinetta. Kaisa Vehkalahti tuo artikkelissaan esiin ajatuksen, että tavallaan jokainen kirje on ”varastettu”. Tämä tarkoittaa sitä, että huoli yksityiskirjeen joutumisesta väärin käsiin on kulttuurissamme niin vahva, että tietoisuus tästä jättää aina tavalla tai toisella jälkensä kirjoittamiseemme. Valitsemme, mitä kirjoitamme tietoisina siitä mahdollisuudesta, että kirjeen lukeekin joku muu kuin se, jolle se on tarkoitettu. Omassa aineistossani Katri tuo tämän itse esiin muutamissa kirjeissä. Hän kirjoittaa, että ei haluaisi niiden päätyvän muiden käsiin eikä välttämättä halua käsitellä jotakin asiaa kirjeessä, koska hänestä tuntuu, että joku kuuntelee.²²

Tutkielmassani käytän metodina diskurssianalyysia Virkkusen julkisuuteen kirjoittamien tekstien sekä Paavo ja Katri Virkkusen kirjeenvaihdon analysoimiseen. Diskurssianalyysin perusajatuksena on, että kieli ei ole sosiaalisen todellisuuden neutraali heijastaja vaan sosiaalisen todellisuuden tuote samalla, kun se itse tuottaa sosiaalista todellisuutta. Kielen käyttö vaihtelee päämääristä riippuen, ja tekstit eivät ainoastaan kuvaile tapahtumia vaan rakentavat samalla sosiaalista elämää. Tekstit muodostavat jonkin version asioista. Ihmiset käyttävät kieltä tehdäkseen asioita ja rakentaakseen versioita sosiaalisesta todellisuudesta, jolloin kieli saa erityisiä tehtäviä. Kielen käytöllä voi myös olla tilannekohtaisten funktioiden ohella laajoja, yksittäiset tilanteet ylittäviä ideologisia seurauksia, jotka liittyvät diskurssien ja vallan yhteen kietoutumiseen.²³

---

²² Vehkalahti 2011, 235. Ks. esim. Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 9.11.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 8.4.1904, Coll. 263. 51, KK.

²³ Eskola & Suoranta 2008, 140, 196; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 30, 43.

Diskurssianalyysissa kiinnostus kohdistuu itse diskurssiin: miten se on organisoitu, mitä sillä tehdään, mitkä ovat sen funktiot. Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen puhuvat merkityssysteemien (diskurssien) kirjosta, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus hahmottuu moninaisena – useiden rinnakkaisten tai keskenään kilpailevien systeemien kenttänä, jotka merkityksellistävät maailmaa, sen prosesseja ja suhteita eri tavoin. Diskurssi määritellään verrattain eheäksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemiksi, joka rakentuu sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentaa sosiaalista todellisuutta. Diskurssianalyysia ei kuitenkaan luonnehdita varsinaisesti selkeärajaiseksi tutkimusmenetelmäksi vaan pikemminkin väljäksi teoreettiseksi viitekehyykseksi. Myös kontekstin huomioiminen on tärkeää eli se, että analysoitavaa toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinta puolestaan pyritään suhteuttamaan.²⁴ Paavo Virkkusen teksteissä minua kiinnostavat erityisesti argumentointi ja Virkkusen tekemät kielelliset valinnat. Miten Virkkunen perustelee väitteensä ja millä tavoin lukijoihin pyritään vaikuttamaan?

Kirjeiden tutkimisen metodisena oppaana on toiminut artikkelikokoelma *Kirjeet ja historiantutkimus*. Johdantoluvussa *Kirjeiden uusi tuleminen* kirjeiden tutkijan yhdeksi haasteeksi nimetään kokoelman niukkuuden lisäksi sen mahdollinen laajuus. Joskus kirjekokoelma saattaa olla niin laaja, että tutkimukseen on pakko rajata vain osa aineistosta, jolloin täytyy miettiä mitä nämä valinnat mahdollisesti sulkevat pois. Lisäksi yksittäinen kirje ei koskaan ole erillinen muusta kokonaisuudesta, vaan se on aina osa laajempaa kokonaisuutta eli kirjeenvaihtoa eikä sitä pitäisi koskaan täysin irrottaa kontekstistaan, sillä kirjeenvaihtokin on aina yksilöllinen.²⁵ Itse koin kuitenkin Virkkusten kirjeaineiston rajaamisen suhteellisen helpoksi. Kihlausajan kirjeenvaihdon voi mielestäni laskea oikeastaan yhdeksi omaksi kirjeenvaihdokseen. Kirjeiden kirjoittaminen väheni luonnollisesti heinäkuussa 1904 solmitun avioliiton myötä huomattavasti. Myöhemmät pidemmät erossa olot olivat luonteeltaan ja kirjeiltään erilaisia kuin kihlausaikana, jolloin toinen ei vielä ollut niin sanotusti omana ja tutustumisen sekä yhteisen elämän suunnittelu kävi kiihkeänä kirjeenvaihdon kautta. Virkkuset kirjoittivat silloin eniten ja pisimpiä kirjeitä. Myöhemmin kirjeiden aiheet vaihtuivat arkisempiin kuulumisiin ja pyyntöihin.²⁶

---

²⁴ Eskola & Suoranta 2008, 196; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17, 24–27, 30.

²⁵ Lahtinen et al. 2011, 19.

²⁶ Olen tutustunut kihlausajan kirjeenvaihdon lisäksi myös vuosien 1905–1910 kirjeisiin, vaikka ne jäivätkin rajauksen ulkopuolelle. Kyseiseltä ajanjaksolta kirjeitä on säilynyt molemmilta yhteensä 133. Ne käsittelevät enimmäkseen arkisia kuulumisia ja pyyntöjä sekä lasten sairastelua.

Paavo²⁷ ja Katri näkivät myös itse kihlusaikana syntyneen kirjeiden kokoelman erityiseksi ja omanlaiseksi muodostuneeksi suhteeksi, jonka luonne muuttui erilaiseksi avioitumisen jälkeen ja johon ”varsinainen” kirjeenvaihto myös päättyi. Paavo luonnehti kahdessa viimeisessä sulhasena kirjoittamassaan kirjeessä näin:

Entäpä jos nämä rivit olisivatkin viimeinen kirje, jonka sulhasena Sinulle kirjoitan! Ainakin se on kaikkein viimeisiä ja niinpä nyt tapahtunee, että meidän keskenäinen vilkas kirjeenvaihtomme nyt ja ainakin pitkiksi ajoiksi lakkaa antaakseen sijaa toiselle, paljoo läheisemmälle seurustelulle.²⁸

Tässä nyt vaan onnitteluni syntymäpäiväsi johdosta ja muuan sana tämän toisvuotisen kirjeenvaihtomme päättäjäksi.²⁹

Liz Stanley käsittelee artikkelissaan *The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences* (2004) kirjeitä yhtenä kirjoittamisen muotona ja niiden asemaa tutkimuksen lähteenä. Hän tuo esiin, että kirjeenvaihdon kirjeet eivät vain heijasta vaan myös rakentavat kirjeiden kirjoittajien välistä suhdetta.³⁰ Tämä näkyy hyvin myös Virkkusten kirjeenvaihdossa. Vaikka kirjeet olivat tärkeä väline pysyä selvillä toisen olinpaikasta ja kuulumisista, tärkeämmäksi nousee kuitenkin se, miten ne rakensivat juuri kihlautuneen pariskunnan suhdetta, kun välissä oli joskus jopa tuhansia kilometrejä. Virkkusten kirjeet käsitelivät paikoin hyvinkin henkilökohtaisia aiheita, jopa seksuaalisuutta ja avioelämän intiimimpää puolta.³¹ Kirjeistä tuli paikka, jossa rakennettiin pohjaa tulevalle avioelämälle ja valmistauduttiin yhteiseen elämään.

Kirjeet eivät heijasta kirjoitusajankohtaansa sellaisenaan vaan ovat kirjeen kirjoittamisen käytäntöihin kietoutuneita esityksiä. Vaikka kirjeet viittaavatkin aina kirjoittajaansa ja syntykontekstiinsa, niitä ei kuitenkaan pidä lukea yksioikoisina heijastumina kokemuksista, tilanteista ja tunteista. Liz Stanleyn mukaan kirjeet eivät sisällä todisteita ”todellisesta henkilöstä”, ainoastaan johtolankoja. Maarit Leskelä-Kärjen mukaan kirjemateriaalista voi hyvinkin löytää vihjeitä yksilön identiteetistä, mutta pitää muistaa, että myös kirjemateriaalissa on kyse tietystä tulkintakulmasta. Ihminen jäsentää, karsii, poistaa ja lisää kirjoittaessaan kirjeitä ja pyrkii luomaan kokemastaan koherentin ja ymmärrettävän tarinan. Toinen kirjeaineisto voi antaa samasta ihmisestä hyvin erilaisen kuvan.³²

---

²⁷ Kun käsittelem Virkkusten kirjeenvaihtoa ja kirjeenvaihdon molempia osapuolia, käytän heistä vain etunimiä Paavo ja Katri kirjoittamisen ja lukemisen selkeyttämiseksi.

²⁸ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 30.6.1904, Coll. 263. 92, KK.

²⁹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 4.7.1904, Coll. 263. 92, KK.

³⁰ Stanley 2004, 211.

³¹ Ks. esim. Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 25.9.1903, 6.11.1903 & 9.11.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 15.1.1904, 22.1.1904, 17.6.1904 & 28.6.1904, Coll. 263. 51, KK.

³² Lahtinen et al. 2011, 21–22; Leskelä-Kärki 2006b, 73; Stanley 2004, 223.

Kirjeiden tutkimukseen liittyy olennaisesti myös ajatus niiden säilyttämisen motiiveista. Oman materiaalin tallettamisen ideaan liittyy lähes aina jonkinlainen tietoisuus siitä, että joku vieras, ulkopuolinen saattaa lukea ne joskus. Sivistys- ja kulttuurisuvuilla säilyttämisen motiiveihin saattoi vaikuttaa ajatus oman ja suvun historian merkityksellisyydestä ja se haluttiin säilöä niin itseä kuin jälkipolvia varten. Maarit Leskelä-Kärki kuitenkin kyseenalaistaa, keistä ihmisistä ylipäänsä saamme kirjoittaa. Miten tulee suhtautua niihin henkilöihin, joiden voi olettaa halunneen pysytellä yksityishenkilönä? Miten voimme esittää tulkintoja vieraan, menneisyyden ihmisen elämästä? Millä oikeudella voimme käyttää henkilökohtaisia dokumentteja? Leskelä-Kärjen mukaan lähtökohtana pitääkin olla se, että ”[...] kenenkään elämää ei voi kertoa sinänsä ja kokonaan”.³³

Oman aineistoni kohdalla olen pohtinut Paavo Virkkusen asemaa 1900-luvun alun julkisessa keskustelussa ja hänen tekstiensä luonnetta yksityisen ja julkisen kentällä. Virkkunen oli kirjallisesti tuottelias lähes koko elämänsä ajan ja aiheiden kirjo oli laaja. Virkkunen myös suomensi joitakin teoksia. Tulkitseen kuitenkin Virkkusella olleen tallettamisen suhteen samanlaisia päämääriä kuin Leskelä-Kärjen tutkimilla Krohnin sisarilla. Myös Virkkusen (Snellman) suvulla oli pitkä historia suomalaisena sivistys- ja kulttuurisukuna ja tallettamisen voi ajatella omalta osaltaan palvelleen suvun historian jatkumista ja välittymistä jälkipolville. Toisaalta Katri Virkkusta voi pitää sellaisena Leskelä-Kärjen mainitsemana yksityishenkilönä, joka ei välttämättä olisi halunnut julkisuuteen. Myös Katrielta on kuitenkin säilynyt huomattava määrä kirjeitä, myös lähes koko kirjeenvaihto Paavon kanssa. Voisi olettaa, että hän on ollut mukana tässä tallettamisessa tai ainakin ollut tietoinen siitä.

Tallettamisen määrätietoisuutta tukee myös hyvin laaja arkisto sekä kirjeenvaihtojen järjestelmällinen säilöntä. Kuinka tietoinen Paavo Virkkunen oli mahdollisista myöhemmistä lukijoista? Ainakin Paavon kirjoittamista kirjeistä käy ilmi, että erityisesti kirjeiden säilyttämistä hän piti arvokkaana: ”Niinpä olen käynyt läpi ja vähin järjestänyt ylioppilasvuosien kirjeet, joita joukottain olen säilyttänyt. Ei niissä mitään merkillistä ole, mutta niiden katseleminen palauttaa sentään ihmeellisesti ne entiset menneet ajat mieleen.”³⁴ Virkkusten kirjeenvaihtoa on myös jo osittain julkaistu Virkkusten pojanpojan Paavo Virkkusen teoksessa *Kangasalan Katri* (1998).

---

³³ Leskelä-Kärki 2012, 42–43; Leskelä-Kärki 2006a, 221–222; Leskelä-Kärki 2006b, 59, 61, 84.

³⁴ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 14.5.1904, Coll. 263. 92, KK.

1.4 Teoria ja keskeiset käsitteet

Tutkielmassani käytän tukena R. W. Connellin 1980-luvulla vakiinnuttamaa teoriaa hegemonisesta maskuliinisuudesta. Mieheys tulisi nähdä suhteessa mieheysihanteisiin ja eri asemassa oleviin miehiin. Käsitettä hegemoninen maskuliinisuus on käytetty osoittamaan joidenkin tiettyjen miesten arvoasteikossa ylempää asemaa suhteessa naisiin ja muihin miehiin. Esimerkiksi Arto Jokinen viittaa käsitteeseen artikkelissaan *Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus*. Jokinen tuo esiin, miten tietyssä historiallisessa ajassa ja paikassa esiintyvä kulttuurisesti idealisoitu maskuliinisuus ja siihen liittyvät arvot ja maailmankatsomus ovat hallitsevassa asemassa. Lisäksi hegemoninen maskuliinisuus sisältää ideaalikuva, ihanteen, joka ilmentää tai symboloi sitä. Symboli voi olla fiktiivinen tai faktuaalinen, mutta idealisoituna se on lähempänä tarua kuin totta. Suomalaisia ideaaleja ovat esimerkiksi Carl Gustaf Emil Mannerheim ja Antti Rokka. Suurin osa miehistä ei onnistu täyttämään hegemonisen maskuliinisuuden vaatimuksia kuin osittain. He osallistuvat silti sen tukemiseen, koska hegemonia vaikuttaa asioiden luonnolliselta tilalta.³⁵

Termi sisältää siis käsityksen siitä, mikä on järkevää, tavallista ja normaalia. Esimerkiksi suomalaiseseen hegemoniseen maskuliinisuuteen kuuluu ajatus siitä, että miehet suorittavat rauhan aikana asevelvollisuuden. Alkujaan hegemoninen maskuliinisuus muotoiltiin yhdessä hegemonisen feminiinisuuden käsitteen kanssa. Koska feminiinisyys ja maskuliinisuus eivät ole symmetrisiä, alettiin pian puhua tehostetusta feminiinisydestä. Se viittaa heteronormatiiviseen, normaaliksi ja kulttuurisesti tuettuun feminiinisyteen. Maskuliinisuuden konstruoinnissa naisilla on merkittävä asema äiteinä, siskoina, tyttöystävinä, puolisoina ja ystävinä. Maskuliinisuudet muotoutuvat vuorovaikutuksessa feminiinisyksien ja naisten kanssa.³⁶ Maskuliinisuutta ja mieheyttä pitää siis tulkita suhteessa feminiinisyteen ja naiseuteen. Tätä varten pitää myös selvittää se, minkälaisena nähtiin oikeanlainen feminiinisyys ja naiseus.

Pirjo Markkolan, Ann-Catrin Östmanin ja Marko Lambergin mukaan käsitettä on kritisoitu muun muassa yksipuolisuudesta ja liiasta staattisuudesta. Yhteiskunnassa on aina olemassa kilpailevia ihanteita ja useampia ryhmiä, jotka tavoittelevat hegemonista asemaa. Tärkeää on kuitenkin huomata, että käsite osoittaa mieheysihanteiden kytkeytyvän yhteiskunnan rakenteisiin. Henry French ja Mark Rothery pitävät artikkelissaan *Hegemonic Masculinities? Assessing Change and Processes of Change in Elite Masculinity, 1700–1900* hegemonista maskuliinisuutta hyödyllisenä

---

³⁵ Jokinen 2010, 131–132; Markkola, Östman & Lamberg 2014, 14.

³⁶ Jokinen 2010, 131–134.

käsitteenä, mutta kritisoivat syvään juurtuneita tulkintoja ja ominaisuuksia, joita tutkijat ovat sille antaneet. French ja Rothery viittaavat tuoreempiin tutkimuksiin, joissa myönnetään, että maskuliinisuuden hallitsevat koodit voivat vaihdella paikallisesti, kansallisesti, globaalisti ja jopa luokkakohtaisesti.³⁷

1900-luvun alussa hegemonista maskuliinisuutta voisi edustaa esimerkiksi J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinat*-teoksen runossa *Von Törne* esiintyvä majuri Törne. Häntä kuvaillaan luonteeltaan tyyneksi, säästävääiseksi ja sodassa rohkeaksi.³⁸ Runossa korostetaan myös syvää isänmaallisuutta ja sydämen raittiutta sekä urhoollisuutta:

[...]

Von Törne, näät, ol' aimo suomalainen,
kuin vanha tervaskanto rustokkainen,
ei hevin saanut hänest' urakkaa,
kysyttiin iskua ja navakkaa.

[...]

Mut pölkyss' oli sydän saastumaton
ja vakaa sydän, sydän murtumaton,
joss' aaltoeli veri tulinen,
niin, miehen sydän raitis, urhoinen.

Ja synnyinmaata helliä se tiesi;
ken tälle arvon soi, se kunnan miesi.
Miks niin? Hän syynkin tiesi ilmoittaa:
se hänen, hänen joukkons' oli maa.

Mä muistan, kuinka kesken tuttujensa
hän tuskin tiesi määrää puheillensa
maast' tästä, ”parhaimmasta päällä maan”,
ja kansasta sen, ”hänen kansastaan”.

[...] ³⁹

Tutkielmani kannalta oleellisia käsitteitä ovat siveellisyys, seksuaalisuus ja sukupuoli. Siveellisyyden ja siveyden määrittelyssä käytän apuna Tuija Pulkkisen ja Antu Soraisen toimittamaa teosta *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia* (2011). Seksuaalisuuden käsitteen määrittelyssä tukeudun Pirjo Markkolan tutkimuksiin ja sukupuolen määrittelyssä puolestaan käytän apuna Tuija Saresman, Leena-Maija Rossin ja Tuula Juvosen toimittamaa teosta *Käsikirja sukupuoleen* (2010).

---

³⁷ French & Rothery 2011, 143–144; Markkola, Östman & Lamberg 2014, 14.

³⁸ Runeberg 2014, 207.

³⁹ Runeberg 2014, 122.

Siveellisyys on käsitteenä monimutkainen, koska sanalla on monia merkityksiä ja 1800–1900-luvun vaihteen merkitykset eroavat nykyisistä. Adjektiivina sana siveellinen ei välttämättä liittynyt henkilön seksuaaliseen käyttäytymiseen, vaikka termi olikin jo varhain käytössä myös sukupuolten välisestä intiimistä kanssakäymisestä keskusteltaessa. ”Siveellisyys” oli pitkään moraalifilosofian yleistermi ja ”siveysoppi” oppialan nimi, joka nykyään tunnetaan moraalifilosofiana. Tuija Pulkkinen ja Antu Sorainen puhuvat teoksensa *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia* johdannossa siveellisyyss käsitteen kolmesta merkitysrekisteristä: poliittisesta, moraalista ja seksuaalisesta. Sana siveellisyys saattoi 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa viitata joko seksuaalisuuteen (esimerkiksi sukupuolisiveellisyys ja epäsideellisyys), moraalisuuteen (esimerkiksi hyvät ja huonot tavat) tai poliittisuuteen (velvollisuus valtiota ja kansaa kohtaan).⁴⁰

Pulkkinen ja Soraisen mukaan siveellisyys ja kansakunta ovat kietoutuneet yhteen kautta siveellisyyden käsitteen historian ja aina sukupuolitettulla tavalla. Kansakunnan nimissä käsite kohdisti eriytyviä paineita naisille ja miehille sekä erityisesti heidän sukupuolikäyttäytymiselleen. Siveellisyyden käsitteellä on aina järjestetty sukupuolia eri asemaan, oli kyse sitten asemasta kansallisessa politiikassa tai seksuaalisuuden säännöistä.⁴¹

Anna Elomäen mukaan siveellisyys-termin seksuaalimoraaliin liittyvä merkitys oli muun muassa naisasianaisten teksteissä läsnä, mutta termillä oli myös poliittinen ulottuvuus, joka voidaan ymmärtää parhaiten J. V. Snellmanin käsitteen *sedlighet*⁴² kautta. Snellmanin käytössä termi merkitsee yksilön normeja kohtaan ottamaa asennetta ja korkeimmassa, valtiossa ilmenevässä muodossaan se viittaa poliittiseen toimintaan, jossa (mies)yksilö kantaa vastuuta koko kansan kehittämisestä. Snellmanin ajattelussa ”siveellisyys” merkitsi hyvää tapaa ja yhteisössä vallitsevaa käsitystä oikeasta. Termin merkitykset irtautuivat snellmanilaisesta määritelmästä 1900-luvun alussa ja ”siveellisyys” alkoi viitata yleisesti kaikkeen etiikkaan ja moraaliin liittyvään.⁴³

Siveellisyys-käsite liittyi vahvasti myös sukupuolisiveellisuuteen, mutta esimerkiksi Th. Rein⁴⁴ vastusti puheenvuoroissaan siveellisyyden käsitteen kaventumista pelkäksi

⁴⁰ Pulkkinen & Sorainen 2011, 9–12, 15–16.

⁴¹ Pulkkinen & Sorainen 2011, 28–29.

⁴² Ruotsin kielen sana *sedlighet* tarkoittaa suoraan suomennettuna ”hyvätapaisuutta”, mutta käsitteellinen vastine on siveellisyys. Suomen kielessä ei ole varsinaista vastinetta kyseiselle sanalle, joka tulee ruotsin sanasta *sed* (tapa) ja saksan kielessä sanasta *Sitte* (tapa). Saksalainen vastine sanalle siveellisyys on *Sittlichkeit*. Ks. Elomäki 2011; Pulkkinen 2011.

⁴³ Elomäki 2011, 132–133. Ks. myös Pulkkinen 2011, 36–55.

⁴⁴ Thiodolf Rein (1838–1919) oli J. V. Snellmanin oppilas ja hänet tunnetaan Suomessa erityisesti uuden eurooppalaisen filosofian ja kokeellisen psykologian välittäjänä. Ks. esim. Jalava 2011.

”sukupuolisiveellisyydeksi”. Reinin mielestä yksilö voi olla sukupuoliasioissa mallikelpoinen, mutta silti siveetön, jos häneltä puuttui esimerkiksi rehellisyyttä, uutteruutta tai raittiutta. ”Siveellisyydellä” tuli ymmärtää kaikkia niitä ihmisten toiminnalle asetettuja yleisiä sääntöjä, joiden noudattaminen oli ihmiskunnan menestyksen elinehto ja lisäsi sen onnellisuutta. Siveellisyyden käsite alkoi vähitellen sukupuolittua erityisesti naiseuteen liittyväksi, koska naiset nähtiin sekä moraalin varmimpina tukipilareina että potentiaalisesti sen pahimpina horjuttajina.⁴⁵ Tässä tutkielmassa siveellisyys näyttäytyy Virkkusen ajatuksissa erityisesti sukupuolisiveellisyytenä, mutta nähtävissä on myös viitteitä käsitteen poliittiseen merkitysrekisteriin.

Sanalla **seksuaalisuus** on verrattain lyhyt historia. Se otettiin käyttöön vasta 1800-luvun kuluessa. Asia kytkeytyi muun muassa luonnontieteiden kehitykseen ja naisemansipaation nousuun. Pohjoismaissa naisaktivistit toivat seksuaalisuuden 1800-luvun lopulla julkiseen keskusteluun kritisoimalla tuhansien vuosien takaista perinnettä, jonka mukaan tietyissä yhteiskuntaluokissa naisilta vaadittiin neitsyyttä ennen avioliittoa, mutta miehiltä ei. Myös moraalireformia eli korkeampaa seksuaalimoraalia vaatineet miehet ja naiset pitivät asiaa esillä. Markkolan mukaan seksuaalisuus näyttäytyi 1800-luvun lopun keskustelussa vahvana viettinä, jonka armoilla etenkin miehet olivat. Seksuaalisuutta koskevan keskustelun tärkein vauhdittaja oli huoli sukupuolitaudeista (veneriset taudit). Ne yleistyivät kaikkialla Euroopassa 1800-luvun alussa ja niiden vaarallisimpina levittäjinä pidettiin prostituoituja.⁴⁶

Tärkeä käsite on myös **sukupuoli**. Sukupuoli-käsitteen ongelmaksi suomen kielessä on nähty sen moniulotteisuus. Kun englanninkielessä on eriytetty käsitteet *sex* ja *gender* puhuttaessa sukupuolen biologiasta ja sosiaalisuudesta, suomen kielessä sukupuolelle on olemassa vain yksi, 1800-luvun puolivälissä kehitetty sana. Tämän takia suomalaisessa sukupuolta käsittelevässä tutkimuksessa on tärkeää määritellä sukupuoli esimerkiksi biologiseksi, anatomiseksi tai ruumiilliseksi sukupuoleksi tai sosiaaliseksi, yhteiskunnalliseksi, symboliseksi tai kulttuuriseksi sukupuoleksi, jos halutaan tehdä lukijalle näkyväksi, mitä sukupuolen eri puolia tutkimuksessa tarkastellaan.⁴⁷ Tässä tutkielmassa sukupuolta tarkastellaan ennen kaikkea sosiaalisena, yhteiskunnallisena ja kulttuurisena sukupuolena.

---

⁴⁵ Jalava 2011, 97–99.

⁴⁶ Ahola, Antikainen & Salmesvuori 2006, 8; Markkola 2006, 223; Markkola 2002, 251.

⁴⁷ Juvonen, Rossi & Saresma 2010, 12.

1.5 Tutkielman rakenne

Olen jakanut tutkimusaiheeni käsittelyn kahteen osaan. Toisessa luvussa paneudun teksteistä ja kirjeistä löytyneisiin diskursseihin, joita ovat nuorisodiskurssi, valistusdiskurssi, kristinuskodiskurssi ja kaksinaismoraalidiskurssi. Diskurssit ilmenevät teksteissä usein limittäin ja lomittain sekä suhteessa toisiinsa. Olen jakanut diskurssien käsittelyn kolmeen alalukuun, jotka on jäsennetty aineistosta löytyvien teemojen mukaan: nuorison siveellisyyskasvatus, seurustelu ja kihlaus sekä avioliitto. Seurustelua ja kihlausta käsittelen samassa alaluvussa, koska aineistossani ne liittyvät tiukasti toisiinsa ja kulkevat limittäin. Diskursseja käsittelen näiden teemojen alla. Niiden ilmenemisessä aineistossa on huomattavissa painotuksia, vaikka paikoin ne ilmenevät myös yhdessä. Nuorisodiskurssia käsittelen nuorten siveellisyyskasvatuksen yhteydessä, valistus- ja kristinuskodiskurssia seurustelu- ja kihlaus alaluvussa ja kaksinaismoraalidiskurssia avioliitto-teen alla. Diskurssien rinnalla kuljetan Paavo ja Katri Virkkusen kirjeenvaihtoa ja analysoin heidän suhteensa kehitystä kirjeenvaihdon perusteella.

Kolmannessa luvussa analysoin Virkkusen käyttämiä retorisia keinoja ja vaikuttamisen muotoja. Käsittelen tekstit ja kirjeet omissa alaluvuissaan, koska ne eivät ole kirjallisina lähteinä yhteneviä esimerkiksi kirjeiden henkilökohtaisuuden takia verrattuna muihin teksteihin. Neljännessä luvussa teen yhteenvedon tutkielman tuloksista ja siitä, millaista oli Paavo Virkkusen maskuliininen siveys ja miten ihanteet näkyivät henkilökohtaisessa elämässä.

2. SUKUPUOLIELÄMÄ – SYNTI VAI JUMALAN LAHJA?

2.1 Nuoriso – isänmaan toivo vai turmio?

Paavo Virkkunen aloitti ylioppilaaksi päästyään opinnot 1890-luvun alussa Helsingin yliopistossa ja toimi opiskeluvuosinaan aktiivisesti Pohjalaisessa osakunnassa ja ylioppilaskunnassa. Teoksen *Lannistumaton. Paavo Virkkusen elämä* mukaan opiskeluvuosia leimasivat sisäiset kamppailut tulevasta elämänurasta. Erityisesti vuosi 1896 mainitaan sisäisen kypsymisen lisäksi tärkeänä käännekohtana papinuran valintaan. Virkkunen oli juuri suorittanut filosofian kandidaatin tutkinnon ja matkalla käymään kotonaan Muhoksella. Hänen isänsä oli kuitenkin kuollut vain paria tuntia ennen kotiinpaluuta.⁴⁸ Virkkusen elämäkerran kirjoittajan mukaan: ”Paavo koki, että hänen oli täydellisesti alistuttava Jumalan tahtoon, opittava täysin vilpittömästi nöyryyden läksy, voidakseen

---

⁴⁸ Virkkunen (nuor.) 2002, 17–18.

omistaa Hänen sanomattoman rakkautensa ja viedä rakkauden sanomaa eteenpäin.”⁴⁹ Virkkunen vihittiin papiksi vuonna 1903.

Paavo Virkkunen vakuuttui myös monipuolisen tiedonjaon tärkeydestä ja löysi omaksi asiakseen siveellisyyskasvatuksen. Hän oli ahkera esitelmien pitäjä ja oli toimittajana sekä kirjoittajana julkaisusarjassa *Aikamme siveellisyyskysymyksiä*. Opiskeluaikanaan Virkkunen toimi tuntiopettajana ja suoritti kesäisin jatko-opintoja Saksassa ja Norjassa. Hän suoritti kasvatustutkimuksen 1904 ja työskenteli vuodesta 1905 lähtien uskonnon yliopettajana Suomalaisessa normaalilyseossa ja myöhemmin saman koulun rehtorina vuoteen 1918 asti, jolloin hänestä tuli Ilmajoen kirkkoherra. Toimiessaan opettajana Virkkunen kirjoitti paljon oppikirjoja sekä opetus- ja kasvatustutkimuksellisia julkaisuja. Virkkunen keskittyi kirjoituksissaan nuorison kasvatukseen ja hän julkaisi myös sarjan siveellisyyttä koskevia kirjasia.⁵⁰

Kansanopetuksen keskiössä oli 1800-luvun lopulla kansalaisten moraalinen ja siveellinen kasvatustapa ja kansakoulun opetussuunnitelmien perustana olivatkin pitkään 1900-luvun puoliväliin asti kristillis-siveelliset moraaliset päämäärät ja sosiaalistavan kansalaiskasvatuksen perinne. Kansan sivistämisellä koettiin olevan merkitystä koko valtiolle ja kansakunnalle. Esimerkiksi J. V. Snellmanin mielestä kansakunnan rakentaminen oli pohjimmiltaan sivistyshanke ja moraalikasvatuksella oli siinä tärkeä osa. Lasten ja nuorten eettisen kasvatuksen perusta oli kotikasvatuksessa, mutta myös koulujen oli kannettava vastuunsa. Tiedollisen opetuksen lisäksi koulujen asia oli huolehtia siitä, että nuorista kehittyi luonteeltaan vahvoja kansalaisia, jotka pystyivät nousemaan omien luonnollisten mielihalujensa ja taipumustensa yläpuolelle. Kouluopetuksen tärkein tehtävä oli olla kasvattavaa. Sen tuli rakentaa lasten ja nuorten siveellisyyttä, luonnetta ja tahtoa, hyveitä ja tapoja. Koulujen piti siis kasvattaa ensi sijassa hyviä ihmisiä ja kansalaisia. Kristillinen kasvatustraditio säilytti asemansa koko 1800-luvun loppupuolen sekä 1900-luvun alkupuolen ja kansakoulun opetuskäytännöt ja tavoitteet sidottiin kristilliseen maailmantulkintaan ja siveelliseen maailmanjärjestykseen. Myös moraalikasvatustapa nojasi kristilliseen etiikkaan. Tarkoitus oli antaa paras ja kestävin perusta yksilön elämälle ja samalla myös kansakunnalle ja sen tulevaisuudelle. Kaiken kaikkiaan koti, uskonto ja isänmaa muodostivat suomalaisen kansalaisideaalin ytimen 1950-luvulle asti.⁵¹

---

⁴⁹ Virkkunen (nuor.) 2002, 18.

⁵⁰ Hämäläinen 1934, 639–640; Vares 2001, [<http://helios.uta.fi:2746/kb/artikkeli/812/>], luettu 27.4.2013; Virkkunen (nuor.) 2002, 18–24.

⁵¹ Tähtinen 2011, 186–187, 189, 201.

Nuorten kasvatusta- ja sivistystyöhön osallistuivat kodin ja koulun lisäksi myös nuorisoseurat. Nuorisoseuraliike syntyi ennen kaikkea tavallisen kansan tapojen parantamiseksi 1880-luvulla, jolloin kansakouluja oli vielä harvassa ja niiden vaikutuksen katsottiin olevan lyhytaikainen. Syntyi ajatus perustaa nuorten omia yhdistyksiä ja saada parannus alkamaan nuorista itsestään. Taustalla olivat nuorison vapaa-ajanviettotavat, joiden katsottiin olevan paheellisia silta- ja riihitansseineen, joihin liittyi usein myös juopottelua ja tappelua. Huvittelunhalua ei ollut kuitenkaan tarkoitus poistaa kokonaan vaan jalostaa sitä. Kansan sivistys- ja valistustyön nähtiin olevan myös kansallinen velvollisuus aikana, jolloin Suomi oli kohoamassa kansallisesti ja kielellisesti uuteen täysivaltaisempaan asemaan. Nuorisoyhdistysten ohjelma liikkeen alkuvuosina 1880-luvulla tähtäsikin erityisesti tapojen parantamiseen ja sen tehtäviin kuului myös varsinainen valistustyö, nuorison sivistäminen ja isänmaallisuuden herättäminen.⁵²

Nuorisoseurojen tavoitteena oli pyrkiä johtamaan nuorisoa omakohtaiseen ja persoonalliseen toimintaan elämänsä henkiseksi kehittämiseksi ja tässä se erosi esimerkiksi Kansanvalistusseuran toiminnasta, jonka tehtävänä oli pääasiassa kustannustoiminta. Nuorisoseurojen tuli mennä lähelle nuorisoa ja toimintaa pyrittiinkin laajentamaan maakunnista paikkakunnilla tapahtuvaksi valistustyöksi. Nuorisoseuratyö ei kuitenkaan saavuttanut vielä 1880-luvulla kovin merkittävää asemaa ja se alkoi laajentua kunnolla vasta 1890-luvulla. Samaan aikaan nuorison itsekasvatus muodostui nuorisoseuraliikkeen tärkeimmäksi tavoitteeksi. Nuorisoseurojen kasvattava merkitys alkoi korostua ja pyrittiin aikaansaamaan tapojen muutosta nuorisosta itsestään käsin. Tällöin muutos olisi pysyvämpi kuin ulkokohtainen, rangaistuksen pelossa aikaansaatu muutos. Tähän pyrittiin luomalla nuorisolle uusi mielipide ja vakaumus, jotka vaativat henkisesti korkeatasoisempaa ja siveellistä huvittelua.⁵³

Nuorison siveellisyys- ja raittiuskasvatus liittyi tärkeänä osana nuorisoseuraliikkeen ohjelmaan alusta lähtien. Erityisesti maaseudulla yleiseen nuorten seurustelumuotoon, yöjuoksuun⁵⁴, haluttiin puuttua. Muutamia nuorisoseuroihin syntyi jopa siveellisyysosastoja tätä tapaa vastustamaan. Esimerkiksi Kauhavalla oltiin sitä mieltä, että pakkokeinot eivät onnistuisi kitkemään sitä, vaan oli parempi yrittää kehittää siitä yleisesti häpeällinen tapa. Osaston jäsenet sitoutuivat noudattamaan puhtautta ja pidättyväisyyttä. Jaakko Nummisen mukaan ei ole tiedossa, kuinka paljon tällaisia

---

⁵² Hästesko 1931, 29–30, 41–42, 49, 58.

⁵³ Hästesko 1931, 60, 65–66, 76, 104, 109, 126.

⁵⁴ Myös mm. öitseminen, öitsiminen, yökulku. Kun tytöt siirtyivät nukkumaan aittoihin ja luhtiin, oli tapana, että pojat joko yksin tai yhdessä kiersivät tapaamassa tyttöjä iltaisin ja öisin. Tässä yhteydessä sivuan aihetta yhtenä nuorison keskuudessa rehottavana epäsiiveellisenä tapana nuorisoseurojen yhteydessä ja tarkemmin käsittelen asiaa nuorten seurustelumuotona seuraavassa alaluvussa.

siveellisyysosastoja muodostettiin, mutta hän pitää oletettavana, että niitä ei muodostunut kovinkaan runsaasti eikä niiden elinikä ollut pitkä. Todennäköisesti ne kuitenkin saattoivat nuoret itse pohtimaan sitä, mikä oli sopivaa ja mikä ei ja vaikuttivat mahdollisesti jopa positiivisesti seurustelun sävyyn. F. A. Hästeskon mukaan yöjuoksua vastustettiin yleisesti nuorisoseuroissa ja vain harvat puolsivat sitä. Käytännön puolella olevat jäsenet eivät katsoneet sen ainakaan kaikkialla vaikuttaneen kansan siveystason alenemiseen, koska kyseessä oli kuitenkin ikivanha kosmistapa. Hästeskon mukaan keskusteluun siveellisyysosastojen perustamisesta ei kuitenkaan yhdytty, koska sitä ei pidetty kasvatuksellisesti hyvänä menettelynä. Yöjuoksu oli kuitenkin hylättävä tapa historiallisista juuristaan huolimatta ja se oli yritettävä poistaa. Tärkeää oli asettaa se oikeaan eli vahingolliseen valoon ja pyrittävä saamaan aikaan nuorissa periaatteellinen muutos. Tilalle piti järjestää yhteisiä kävely- ja veneretkiä, joilla olisi tarjottu myös henkisesti virkistäviä aktiviteetteja. Talvisin puolestaan oli tarkoitus pitää siveellisesti kasvattavia kokoustilaisuuksia.⁵⁵

Raittiuden edistäminen oli toinen nuorisoseurojen kasvatuksellisista tehtävistä. Vaikka nuorisoseurat eivät voineet vaatia jäseniltään ehdotonta raittiutta, yleisen mielipiteen tuli kuitenkin kannattaa ehdottomuutta. Raittiuskasvatus laajentui väkijuomien lisäksi vähitellen koskemaan myös muita nautintoaineita, kuten tupakkaa ja kahvia. Tanssiin suhtautuminen siveellisenä vaarana ei nuorisoseuraliikkeen piirissä ollut niin yksimielinen kuin raittiuden ja yöjuoksun kohdalla. Toisaalta seurojen jäsenistö kaipasi tanssia huvittelumuotona, samoin suuri yleisö. Toisaalta seurojen johto katsoi sen vaarantavan nuorisoseurojen kasvatustehtävän: jos tanssi pääsisi vallitsevaan asemaan seurojen toiminnassa, muuttuisi nuorisoseura sen jäsenten mielissä pelkäksi huvitteluseuraksi.⁵⁶

Esimerkkejä nuorisoseurojen työmuodoista olivat muun muassa lukutupien⁵⁷ ja kirjastojen perustaminen. Nämä olivat 1890-luvulla tärkeimpiä työmuotoja luentokurssien lisäksi. 1890-luvun lopulla kansanvalistustyö vakiintui kiinteämmäksi osaksi nuorisoseuraliikettä. Nuorisoseurat järjestivät paikoin itse alkeistietojen opetusta ja opetustoimintaa harjoitettiin useissa seuroissa. Yleisemmäksi toiminta kuitenkin muodostui vasta ensimmäisen sortokauden aikana 1900-luvun alussa. Ensimmäiset kotikoulut perustettiin 1899 ja niissä nimensä mukaisesti harjoitettiin koulutoimintaa kodeissa. Ensimmäisen sortokauden jälkeen kotikoulujen määrä kuitenkin laski, kun kansakoululaitos alkoi levittäytyä koko maan kattavaksi.⁵⁸

---

⁵⁵ Hästesko 1931, 105–106; Numminen 2011, 321–323.

⁵⁶ Hästesko 1931, 106–108; Numminen 2011, 328–335.

⁵⁷ Lukutuvat olivat eräänlaisia sanomalehtikirjastoja, joissa sanomalehdet olivat ihmisten vapaasti käytettävissä.

⁵⁸ Hästesko 1931, 117–118, 133; Numminen 2011, 293, 303–304.

Nuorisoseurojen toiminnan kaksi päämuotoa olivat edelleen 1900-luvun alussa kuitenkin yleiset maksulliset iltamat ja jäsenten keskinäiset kokoukset. Vähitellen alettiin tähdätä kasvattavan toiminnan tehostamiseen ja myös tämän työn jakamiseen useampien henkilöiden kesken. Alettiin järjestää luentotoimintaa, joka oli tehostetumpaa kuin nuorisoseuraliikkeen alkuvuosina järjestetyt luentokurssit. Toimintamuodoiksi otettiin lisäksi 1910-luvulla koti- eli kansalaisopinnot, jotka tukivat nuorisoseuraliikkeen itsekasvatusperiaatteita. Lisäksi alettiin kehittää kotiseutututkimusta, jonka katsottiin lisäävän ja syventävän kansallistuntoa. Kansalaisopinnot ja kotiseutututkimus kuitenkin osoittautuivat liian vaikeiksi työaloiksi eivätkä ne saaneet kovinkaan merkittävää asemaa. Suurlakon jälkeen alettiin kiinnittää huomiota myös voimisteluun ja urheiluun seuratoiminnassa. Lisäksi alettiin keskustella nuorisoseurojen suhteesta puolueisiin ja seuroista yhteiskunnallisen sivistyksen levittäjinä. Näkemykseksi vakiintui nuorisoseurojen velvollisuus kasvattavassa mielessä tutustuttaa jäsenensä keskustelujen, väittelyiden ja kirjallisuuden avulla yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin kysymyksiin. Nuorisoseurat eivät kuitenkaan saaneet tunnustautua mihinkään puolueeseen kuuluviksi.⁵⁹

Moraalireformin aktiivisimman kauden aikana 1900-luvun alussa Paavo Virkkusen ammattipositio profiloitui erityisesti opettajaan ja kasvattajaan, vaikka hän toimikin samoihin aikoihin myös pappina. Teologinen tausta on myös nähtävillä siveellisyyttä koskevissa kannanotoissa. Virkkunen oli ahkera esitelmien pitäjä ja teki yhteistyötä siveellisyysasiaan liittyen monien eri tahojen kanssa, mutta ilmeisesti hän ei varsinaisesti toiminut minkään erityisen organisaation palveluksessa vaan oli ennemminkin yksityinen toimija. Esimerkiksi syksyllä 1903 hän sai Suomen Naisyhdistykseltä pyynnön kirjoittaa ohjeistuksen opettajille ja papeille kuudennen käskyn (älä tee aviorikosta) opettamisesta koulussa ja rippikoulussa. Alkuvuodesta 1904 häntä oli puolestaan pyydetty pitämään siveellisyyksesitelmää Tampereelle naisyhdistyksen kokoukseen.⁶⁰ Hän esitelmöi myös ainakin NMKY:n siveellisyykokouksissa ja kirjoitti heidän lehteensä. Virkkunen korosti paljon juuri nuorisoseurojen mahdollisuuksia nuorison siveellisyyden edistämiseksi. Hän kirjoitti myös nuorisoseurojen julkaisuissa ja piti esitelmiä seurojen tilaisuuksissa.⁶¹

---

⁵⁹ Hästesko 1931, 142–143, 158, 179–184, 189–190.

⁶⁰ Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 24.10.1903 & 27.1.1904, Coll. 263. 92, KK.

⁶¹ P. S. -n, ”Nisut ja ohdakkeet. Math. 13: 24–30”, *Kuukauslehti*, Nuorten Miesten Kristillisten Yhdistysten julkaisema, 2/1906, Coll. 263. 106, KK; Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyystyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; Paavo Snellman, ”Nuorison siveyteen pyrkimyksestä”, *Helsingin Nuorisoseuran kevätalbumi*, 1904, Coll. 263. 106, KK; Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 27.1.1904 & 9.4.1904, Coll. 263. 92, KK; Virkkunen, 1915.

Vaikka nuorisoseuratoiminta olikin 1900-luvun alussa jo hyvässä vauhdissa, Virkkusen mielestä nuoret olivat kuitenkin usein henkisen elämänsä kanssa omillaan ilman tukea. Paavo Virkkunen kuvaili tulevalle vaimolleen elokuussa 1903 nuorten miesten siveellistä ahdinkoa:

Ylioppilas hän jo on ja Sinulle aivan tuntematon, itäsuomalainen, mutta sellainen ruumiissaan ja henkisesti sairas sielu, että minun häntä tulee syvästi sääli ja olen kokenut kirjoittaa parasta lohduttavaa mitä olen ymmärtänyt. Miksikä pojat ja nuorukaiset yleensä saavat sisäisessä ja salaisessa elämässään olla ypöyksiin, kaipaavat johdatusta ja ymmärtämistä, mutta sitä löytävät niin harvoin? Olen sydämeistäni iloinen, kun täältäkin olen voinut ja saanut sanoa ehkä jonkun auttavan sanan nuorille.⁶²

Paavo Virkkunen suuntasi tekstinsä kaikille nuorille miehille, ei ainoastaan oman yhteiskuntaluokkansa nuorisolle. Hän käsitteli kirjoituksissaan niin maaseudun siveellisiä ongelmia kuin myös kaupunkilaisten nuorten kohtaamia houkutusia eikä erityisemmin erotellut nuorta yleisöään yhteiskuntaluokan perusteella.⁶³ Virkkusen tekstit keskittyvätkin ennen kaikkea nuorisoon ja tarkemmin nuoriin miehiin. Nuoriso on usein sekä tekstien subjekti että objekti. Virkkunen itse jakoi nuoruusvuodet ja sukupuolisen kehityksen kolmeen osaan: poika-aikaan (9–12-vuotta), murros aikaan (13–16-vuotta) ja miehuusaikaan (17–20-vuotta).⁶⁴ Nuoriso, erityisesti nuoret miehet, nähdään kirjoituksissa siveellisyystaistelun keskeisimpinä taistelijoina, mutta myös kohteina. Nuoriso voi sinnikkyydellään ja urheudellaan tuottaa isänmaalleen kunniaa ja vahvistaa sitä, mutta heikkoudessaan myös johtaa syntymässä ollutta kansallisvaltiota moraaliseen alennustilaan.⁶⁵ Ylipäänsä Virkkunen tuntui asettaneen siveellisyyskysymyksen tärkeimmäksi toimijaksi nuorison, niin hyvässä kuin pahassa.

Tekisi mieli meille kaikille muistuttaa profeetan sanoja: ”te Juudan ja Jerusalemin miehet, *kyntäkää syvältä, alkääkää kylvääkö orjantappurain sekaan.*” Siveellisyystyö on ”*syvältä kyntämistä*”. Sen tekijä oppii piankin elämän vakavassa koulussa erottamaan – itsessään ja muissa – vaahdon väylävesistä, niistä jotka elähyttävää kastetaan virtailevat koittavien aikojen ja polvien rantamaille. Tällaiseen työhön, siveellisyiden syvälliseen tulevaisuuden-työhön juuri nykypolven nuoriso on kutsuttu. Se nuoriso nimittäin, joka kreikkalaisen sankarinuorukaisen tavoin on joutunut nuoren elämänsä tienhaarassa valitsemaan hyvän ja pahan, valkeuden tahi pimeyden välillä. Onko nuorisomme oleva kyllin isänmaallinen, kyllin aatteellinen ja miehuullinen, sanalla sanoen: kyllin *nuori* asettuakseen jaloista taisteluista jaloimpaan: taistelemaan ja taistelussa voittamaan siveellistä voimaa itsensä ja elämänsä ja kansansa ikuisiksi iloksi?⁶⁶

Teksteissä, joissa nuoriso on yleisönä ja lukijoina, Virkkunen käsittelee usein sitä, miten nuori voi saavuttaa siveellisen puhtauden ja vapauden epäsideellisuudesta. Esimerkiksi vuonna 1915

⁶² Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 12.8.1903, Coll. 263. 92, KK.

⁶³ Ks. esim. Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyystyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 14.5.1904, Coll. 263. 92, KK.

⁶⁴ Virkkunen 1906, 92–93.

⁶⁵ Ks. esim. Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyystyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

⁶⁶ Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyystyö”, 45–46, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

ilmestyneessä kirjasessa *Nuoren miehen suhde neitoon. Esitelmä nuorille miehille*⁶⁷ käsitellään rakastumista, rakkautta sekä miehen ja naisen välistä suhdetta miesten näkökulmasta. Virkkunen käsittelee myös himoa ja sen suhdetta rakkauteen. Tällaisissa teksteissä Virkkunen usein puhuttelee nuorta isällisesti ohjeistaen. Puhtaudella hän tarkoitti ennen kaikkea puhtautta sukupuolielämässä.⁶⁸ Myös miehen olisi hyvä pidättäytyä ja harjoittaa itsehillintää, kun kyseessä on seksi ennen avioliittoa.

Mitä näin, nuori ystäväni, olet parhaina hetkinäsi kokenut, se tulkoon elämäsi ainaiseksi sisällykseksi. Voimistu siinä, mikä on nuoruutesi kruunu: *mielesi puhtaudessa*. Varjele sitä kuin silmäterää. Mielesi puhtaus on sukua ruumiisi virvoitukselle, jonka sinulle hankki kotijärveissäsi vierailu. Mutta se on kalliimpi sitä. Ja mielesi puhtaus on heimolainen talvimaishan viattomuusvärille; mutta se on sitäkin valkoisempi, onnekkaampi. Autuaat ovat puhtaat sydämeistä, sillä he saavat nähdä Jumalan.⁶⁹

Paavo Virkkunen kirjoitti paljon myös nuorten siveellisyyden huonosta tilasta ja korosti erityisesti nuorisoseurojen mahdollisuuksia tilanteen parantamiseen. Virkkusen mukaan nuorisoseuraliikkeellä oli ideaalissa tapauksessa puhdistava ja kohottava vaikutus nuoreen. Hän korosti myös nuorisoseurojen ideologian mukaisesti, että parannuksen piti lähteä nuoresta itsestään. Ulkokohtaiset parannukset olivat turhia, ja nuoret piti saada innostumaan raittiista, ihanteellisesta ja puhtaasta sukuelämästä. Virkkunen esitti myös todisteita siitä, että juuri nuorisoseura-aate olisi vaikuttanut edullisesti nuorison kehittymiseen siveellisempään suuntaan. Esimerkiksi Itä-Suomen seudun kirjeenvaihtajan mukaan yöjuoksu eräällä paikkakunnalla oli selvästi vähentynyt nuorisoseura-aatteen myötä.⁷⁰ Kirjoittaja vetoaa teksteissään monin paikoin tiedonantajiinsa ja kirjeenvaihtajiinsa eri puolella Suomea, jotka antoivat tietoja eri seutujen siveellisestä tilasta. Näihin tietoihin on kuitenkin hyvä suhtautua tietyllä varauksella, koska tiedot nimenomaan tukevat Virkkusen tekstiä ja vahvistavat kirjoittajan näkemystä siveellisyyden onnettomasta tilasta. Kirjeenvaihtajia ja tiedonantajia esiintyy myös huomattavan monia usein anonyymeina tai nimimerkeillä.⁷¹ Tekstien perusteella ei kuitenkaan käy ilmi, keitä nämä tiedonantajat tarkalleen olivat. Virkkunen kuvailee kirjoituksessaan, jossa käsittelee nuorisoseuroja ja siveellisyystyötä, tiedonantajia luotettaviksi nuoriksi miehiksi, joista osa on myös hieman vanhempia. Heiltä hän on

---

⁶⁷ Alun perin esitelmä, joka pidettiin Helsingissä Miesylioppilaitten Kristillisessä Yhdistyksessä 5.4.1914 ja ”pikakirjoituksen perusteella uudelleen läpikäytyinä” 10.4.1915 Nuorten Miesten Kristillisen Yhdistyksen siveellisyyskursseilla.

⁶⁸ Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyystyö”, 45–46, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

⁶⁹ Paavo Virkkunen, ”Säilytä mielesi puhtaana”, *Valistuksen joulupukki*, 1906, Coll. 263. 106, KK.

⁷⁰ Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyystyö”, 50–52, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; Snellman 1903, 13.

⁷¹ Ks. esim. Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyystyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; O. L., ”Tiedonantaja siveellisyystilasta Kärsämäellä”, ei päivämäärää, Coll. 263. 146, KK; A. K., ”Tiedonantaja siveellisyyden tilasta Kalajoella”, ei päivämäärää, Coll. 263. 146, KK.

saanut ”valaisevia kuvauksia muutamien maaseutujen siveellisyysoloista”, muun muassa Varsinais-Suomesta ja Pohjanmaalta.⁷²

Nuorison siveellisen rappion tärkeimpiä aiheuttajia on Virkkusen teksteissä yöjuoksun lisäksi nuorisoepäsiveellisyys eli onania (itsetyydytys). Keskustelu onaniasta levisi Pohjoismaihin 1800-luvun kuluessa. Ennen kaikkea sen katsottiin olevan synty Jumalaa vastaan, oli väärin käyttää ruumiinosiaan paheellisen ja syntisen nautinnon välikappaleina. Virkkunen suhtautui onaniaan hoidettavissa olevana ”penikkatautina”, joka oli parannettavissa ohjeistuksella ja opastuksella ilman rangaistuksia. Ruumiilliset vahingot olivat Virkkusen mukaan vähäisiä, mutta henkiset ongelmat olisivat voineet olla vakaviakin. Seurauksena oli masennusta, alakuloisuutta ja veltostumista.⁷³

Yleisesti 1900-luvun alussa ajateltiin, että onanistin tunnisti myös ulkoisista piirteistä. Tällaisia olivat muun muassa kasvojen vaaleanharmaa väri ja iho-ongelmat, mustien renkaiden ympäröimät silmät sekä muistihäiriöt. Onanistin oletettiin myös kärsivän mahdollisesti ruoansulatusvaivoista ja onanian ajateltiin edesauttavan epilepsian ja mielenterveydellisten ongelmien puhkeamista. Lisäksi siemenen tuhlaamisesta ja väärinkäytöstä katsottiin seuraavan myös lapsettomuutta ja impotenssia. Seuraavan sukupolven terveys oli vaarassa, sillä sukupuolisen ylikiihottuneisuuden ja siitä aiheutuneiden hermostollisten häiriöiden ajateltiin olevan perinnöllisiä. Lääkäreiden mukaan onaniasta saattoi parantua, mikäli noudatti tarkkaa elämänjärjestystä. Nuoren, joka halusi irti tästä vaarallisesta paheesta oli vältettävä kaikkea, mikä kiihotti aisteja ja mielikuvitusta (esimerkiksi kuvat ja epäsiveellinen kirjallisuus) sekä huonoa ja epäsiveellisesti käyttäytyvää seuraa. Ruokavalion oli oltava yksinkertainen sekä ravitseva ja henkilökohtaisesta hygieniasta ja fyysisestä kunnosta huolehtiminen oli tärkeää, lisäksi kylmät kylvyt olivat suositeltavia. Nukkuminen ja sen olosuhteet oli määritelty, vuoteen tuli olla kova, patjan ohut ja peitteen kevyt, nukkumaan oli käytävä varhain ja herättävä aikaisin. Onanian vastaisessa taistelussa tärkeää oli lisäksi ennakointi. Vanhempien oli valvottava pienten lasten leikkejä ja tovereita, lasten tuli nukkua yksin kätet peiton päällä ja sukuelimien koskettelusta oli välittömästi rangaistava, jotta vältettäisiin onanian paheeseen sortuminen.⁷⁴ Myös Virkkunen nosti esille ennakoinnin tärkeyden:

Kasvattaja menettelee jo lapsen ensimmäisinä ikävuosina niin ymmärtäväisesti, että hän ennakkollisesti pitää mahdollisuuden mukaan huolta siitä, että lapsi ei kiinnitä huomiota sukupuolielimeensä. Pojilla on suurempi vaara tässä kohden kuin tytöillä, koska heidän elimensä ulkonee ruumiista ja helpommin houkuttelee käsittelyyn.

⁷² Paavo Snellman, ”Nuoriso-seurat ja siveellisyystyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto 1, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

⁷³ Paavo Snellman, ”Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen”, 97, *Teol. Aik.*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

⁷⁴ Räisänen 1995, 185–187. Onanian seurauksista ks. myös Nieminen 1951, 241.

Asiansa tietävät äidit valmistavat lapsen yöpuvun umpinaiseksi edestä, ettei lapsi vuoteessa pääse hypistelemään. Alkuvuosista lähtien lapsi totutetaan siihen, ettei vuoteessa vetelehditä, vaan siinä levätään ja nukutaan.⁷⁵

Sillä ei tiedetä tahi ei tahdota tietää, että pojat jo varhaisessa iässä, usein peloittavan varhain, ovat menettäneet vapaan tahtonsa ja kykynsä hillitä itseänsä, valitettavan usein myöskin kunnioituksensa itseänsä kohtaan ja uskon siveelliseen tarmoonsa. Nuorisopäpäsiveellisyys, onania, on poikavuosien kirous, joka tuhoaa liian monen myöhemmänkin elämän. Osittain sen kautta että se usein kahlehtii miehuudenkin itsemääräämisen, useammin siten että se vaihdetaan julkiseen haureuteen.⁷⁶

Toisaalta Virkkunen painotti vakavana onanian aiheuttamia henkisiä haittoja ja sitä, mitä se pitkällä aikavälillä voisi aiheuttaa. Tämä on lievässä ristiriidassa niiden kirjoitusten kanssa, joissa Virkkunen korostaa kyseessä olevan vain lähinnä poikien paha tapa, joka voitaisiin kohtuullisen helposti kitkeä pois kasvatuksella. Virkkusen mielestä ehkä olikin niin, että suurin vastuu asiassa oli vanhemmilla ja kasvattajilla. Heidän vastuullaan oli ohjata ymmärtämätön nuori pois paheen tieltä, nuoren tehtäväksi jäi olla tarpeeksi voimakas. Erityisesti kirjasessa *Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen* käsitellään sitä, kenellä on vastuu huolehtia nuorison siveellisyyskasvatuksesta. Tekstissä viitataan paljon kristinuskoon ja käsitellään nuorison siveellisyyttä uhkaavia tekijöitä, esimerkiksi yöjuoksua. Kirjasen mukaan vastuu jakautuu erityisesti vanhemmille ja opettajille, kodille ja koululle. Teos *Sukupuoliasia kristinuskon opetuksessa. Koulun ja seurakunnan opettajille* käsittelee sukupuolikasvatusta ja sen merkitystä. Tekstissä käsitellään muun muassa sitä, missä sukupuoliasioita tulee nuorten kanssa käsitellä ja miten niitä tulee käsitellä. Kirja antaa selkeitä ohjeita myös siihen, miten kristinuskon opetuksessa esiin tulevat epäpäsiveelliset asiat tulee ottaa huomioon ja tuoda nuorten tietoisuuteen ilman turhia selityksiä.

Virkkunen oli kuitenkin sitä mieltä, että syntiä ei pidä sekoittaa onaniaan, jota on käsiteltävä ainoastaan pahana tapana, josta nuorten on päästävä eroon. Muissa yhteyksissä Virkkunen kuitenkin painotti juuri kristinuskon vaikutusta ja merkitystä nuorten kamppailussa epäpäsiveellisyyttä vastaan. Paavo Virkkunen myös koki, että nuoret olivat vieraantuneet kristinuskosta ja lähentyminen oli suotavaa:

Luulen, että monelle nuorelle tie kristinuskon voiman ja rauhan ymmärtämiseen on juuri siveellinen taistelu, joka hänen elämänsä ohjelmassa on saanut ensi sijan. Hän on tätä taistelua taistellessaan tuleva iloisena kokemaan, ettei kristinuskosta sorra hänen nuorekkuuttaan, elämänhalua- ja iloaan, vaan sen kaiken puhdistaa ja pyhittää.⁷⁷

---

⁷⁵ Paavo Snellman, ”Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen”, 96–97, *Teol. Aik.*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

⁷⁶ Snellman 1903, 7.

⁷⁷ Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyytyö”, 63, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

Paavo Virkkunen määritteli itse kirjeissään elämäntehtäväkseen juuri siveellisyysskysymyksen parissa toimimisen ja nuorten miesten auttamisen. Kirjeessään Katrille 20.2.1904 hän totesi ”varsinaisen elämäntehtävän” alkavan, kun hän saisi väitöskirjatyön valmiiksi. Hän koki myös Jumalan olevan aivan erityisesti mukana juuri siveellisyyssyöissä ja iloitsi, että voi asettua Jumalan käytettäväksi ja ohjattavaksi. Tässä näkyi Katrin positiivinen vaikutus kaikilla Paavon elämän alueilla. Paavon mukaan hänen esiintymisensä oli paljon vapaampaa hänen päästyään Katrin yhteyteen ja kaikista tarpeellisista kokemuksista perille. Tässä hän viittasi ilmeisimmin siihen, että oli vihdoinkin kokenut niin sanotusti oikean rakkauden ja sen täyden henkisen yhteyden ja avoimuuden, jonka voi kokea vain rakastamansa ihmisen kanssa.⁷⁸ Paavo koki kirjeiden perusteella myös ajoittain epävarmuutta siitä, kuinka vaikuttavaa hänen työnsä loppujen lopuksi oli. Katri lohdutti häntä kirjeessään 12.2.1904:

Rakkaani, älä huoli sitä surra, että toimintasi on muka niin katkonaista. Kuinka se vielä muuta voisi ollakaan, Sinähän vasta nyt valmistutkin varsinaista elämäntehtävääsi suorittamaan. Sitten kun kerran pääset asettumaan oikealle alallesi, tunnet varmaankin itsekin, että se mitä saat aikaan ei enään ole katkonaista ja hajanaista. Ja silloin ihan varmaan saat kokea poikiesi suuren rakkauden ja omistaa sen. Tiedän niin varmaan, että he tuntevat, kuinka Sinä heitä rakastat ja heidän hyväkseen työskentelet ja voimasi uhraat. Koulussa he tuntevat sen vaistomaisesti ja kun tulevat vanhemmiksi selviää se heille oikein. Ja silloin saat uhrauksistasi palkan, heidän rakkautensa, jota et milloinkaan menetä. Usko minua, rakkaani, niin se on. Ja olethan nytkin jo saanut aikaan niin paljon hyvää ja pysyväistä hyvää, vaikka sanotkin työsi olevan niin katkonaista.⁷⁹

Katri kuitenkin tunnusti myös Paavon valitseman elämäntehtävän vaikeuden ja halusi voimiensa mukaan auttaa tässä tehtävässä. Hän lupasikin, että heidän kotinsa ovet tulisivat aina olemaan auki apua tarvitseville nuorille pojille. Omien sanojensa mukaan Paavo halusi pyrkiä juuri tällä epäitsekäällä ja antautuvalla työllä asemaan, jossa voisi tuntea ”nuorten rakkauden ja suosion omanaan”. Hän halusi huolehtia heidän puhtaasta kehityksestään ja edistyksestään.⁸⁰ Hän totesi, että voi hyvin ymmärtää nuorten miesten levottomuutta.

Kyllä sitä minäkin olen kaikenkaltaista kirjavaa entisten vuosien kuluessa saanut kokea. Eikä auta muuta kuin ihmetellä Jumalalle kiitollisena, sitä, että sentään vielä on koko paljon terveyttä ja miehuutta jäljellä yhteiselämämme onneksi. Olisihan sentään voinut olla paljon toisin kuin mitä nyt on. Mutta toisekseen olen taas tullut nuoria ylioppilaita lähemmäksi, kun pitkästä ajasta kävin entisiin muistoihini käsiksi. Ymmärrän nuoren levottoman, intoilevan luonteen, osaan sille panna arvoa; vaikka tahtoisinkin heitä ohjata oikeaan vapauteen. Minun pitänee ensi tiistaina puhua puhtaudesta ylioppilaaksi tuleville maaseutulaisille. Teenhän sen, niinkuin aina, kernaasti; vaikka väliin epäilyksenkin henki ahdistaa. Mutta tahdonhan minä olla Herrassa väkevä.⁸¹

---

⁷⁸ Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 20.2.1904 & 9.4.1904, Coll. 263. 92, KK.

⁷⁹ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 12.2.1904, Coll. 263. 51, KK. Ks. myös Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 10.2.1904, Coll. 263. 92, KK.

⁸⁰ Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 8.4.1904 & 14.5.1904, Coll. 263. 51, KK; Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 10.2.1904 & 19.3.1904, Coll. 263. 92, KK.

⁸¹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 14.5.1904, Coll. 263. 92, KK.

Katri oli onnellinen Paavon puhtaudesta ja siitä, että Paavo pyrki myös edistämään sitä, jonka avulla muutkin tytöt voisivat joskus tulla yhtä onnellisiksi kuin Katri oli:

Jostain Sinun kirjoituksestasi näin kerran, että teillä miehillä on sellaisia kiusauksia voitettavina ja sellaisia sisällisiä taisteluita taisteltavana joista me naiset emme mitään tiedä. Tiedän, että Sinä, rakas Paavoni, autat tovereitasi ja oppilaitasi voittamaan niitä kiusauksia ja sen kautta joskus tekemään muitakin tyttöjä niin onnelliseksi kun minä olen, sillä rakkaani, kyllä olen äärettömän onnellinen siitä, että Sinä olet sillä tavalla puhdas. Kyllä antaisin Sinulle anteeksi, jollei niin olisi, mutta ei onneni luullakseni olisi silloin milloinkaan täydellinen, niinkuin se nyt on. Tiedän kyllä että Jumala Sinua on taisteluissasi auttanut ja kiitän häntä siitä, että hän on antanut Sinulle voimaa voittamaan.⁸²

Paavo puhui Kattrille myös omista miehisisä taisteluistaan ja viittasi muutamaan otteeseen nuoruuden lankeemuksiinsa ja virheisiin. Heti kirjeenvaihdon alussa hän riemuitsi siitä, että ei ollut kulunut loppuun monista kokemuksista huolimatta ja kiitti Jumalaa, että hänellä vielä oli terveysttä ja miehuutta jäljellä heidän yhteistä elämäänsä varten. Paavo kirjoitti 19.7.1903 siitä, kuinka nuorena on muka varma valinnoistaan ja ryntäilee eteenpäin, vaikka vain virvatulta ajaa takaa. Paavo kiitti Jumalaa siitä, että hän oli vienyt Paavon erehdysten ja harha-askelten kautta ja niistä huolimatta Katrin turvalliseen syliin. Ennen kaikkea Paavo piti tärkeänä, että missään tapauksessa toiseen ei saa sitoutua vain puoliksi, mieluummin pitää valita vaikka yksinäinen elämä. Paavon mukaan hän oli rakkaudessa, kuten monissa muissakin asioissa, kehittynyt vähitellen ja myös Katrin suhteen hän oli joutunut käymään taisteluita. Hän ei aluksi kokenut olleensa kyllin varma voidakseen lupautua Kattrille, eikä hän puolinaisena voinut sitä tehdä.⁸³ Katri halusi kuulla näistä kokemuksista ja taisteluista ja pelkäsi erityisesti aiheuttavansa itse lisää jälkimmäisiä.

Voi teitä mies raukkoja, että teillä on sellaisia taisteluita, joista me naiset emme mitään tiedä ja, että useat teistä saavat taistella ne ihan yksin. Tiedän, että Sinulla, oma Paavoni, on Jeesus auttajana. Hän on paras apu. Mutta ymmärrän niin hyvin, että se rauhoittaa puhua siitä jollekulle ihmisellekin. Sitä pelkään, rakkaani, Paavoni, että joskus vaikeutan taistelujasi tai aiheutan uusia. Sano se minulle, rakkaani, jos sitä teen. En sitä millään tahtoisi. Tahtoisin Sinua auttaa kaikessa.⁸⁴

Tulkittaessa Paavon mahdollisia nuoruuden hairahduksia on kuitenkin otettava huomioon myös Paavon luonne, joka kirjeiden perusteella välittyy hyvin täydellisyyteen pyrkivänä ja itsekriittisenä. Katrinkin varauksettomaan ihailuun ja hemmotteluun Paavo suhtautui vähättelevästi ja melkein syyllisti Katriä siitä, että hän oli tekemässä Paavosta itserakkaan itseään jumaloivan ihmisen. Hän halusi kuulla Kattrilta rehellisesti vioistaan. Ei riittänyt, että Katri myönsi Paavossakin olevan vikoja vaan Paavo halusi, että Katri olisi yksilöinyt ne viat, joista haluaisi eroon. Katri kyllä lupasi kertoa vioista, mutta kieltäytyi varta vasten niitä etsimästä. Rehellisyys toisen huonoista puolista kuului

⁸² Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 16.7.1903, Coll. 263. 50, KK.

⁸³ Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 28.5.1903, 5.7.1903, 19.7.1903 & 14.5.1904, Coll. 263. 92, KK.

⁸⁴ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 25.9.1903, Coll. 263. 50, KK.

myös rakkauteen, mutta Katrin mielestä oli ihanaa, että maailmassa oli yksi ihminen, jonka vikoja oli vaikea huomata, ja se ihminen sattui vielä olemaan hänen omansa. Paavolla oli myös välillä tapana pohdiskella menneisyyttään sävyyn ”mitä jos?”. Esimerkiksi kesäkuussa 1904 hän pohti, kuinka jo nuoruudessaan olisi saanut paljon asioita tehtyä, jos into työhön olisi silloinkin ollut yhtä hyvä kuin tulevien häiden alla.⁸⁵

Nuoruuden hairahdukset eivät siis välttämättä olleet mitään kovin vakavia tai suuria, jotka olivat jääneet Paavaa vaivamaan. Ainoa nuoruuden kokemus, joka tulee selkeästi kirjeissä esiin ja josta löytyy maininta myös kirjasta *Kangasalan Katri*, oli Paavon orastava suhde Maj (Maiju) Rydmanin kanssa 1890-luvun lopussa. Heidän tulevaisuuttaan pohdittiin yhteisessä tuttavapiirissä paljon, mutta Paavo ei kokenut olevansa kyllin varma sitoutuakseen loppuelämäkseen ja heidän tiensä erosivat. Paavo viittasi Maijuun myös kirjeessään Katriille 19.7.1903. Eräiden tuttavien kihlaus oli juuri purkautunut ja Paavo totesi ymmärtävänsä kihlauksen purkanutta miestä, hän olisi todennäköisesti joutunut tekemään saman ratkaisun, jos olisi ehtinyt sitoutua ”M:uun”.⁸⁶ Virkkunen korostikin tätä nuoren mielen ailahtelevuutta myös opetuksissaan: ”Myönnä itsellesi, että nuorena miehenä et vielä ole tunteistasi niin varma, että voisit mennä sitomaan itseäsi toiseen ja toista itseesi.”⁸⁷

2.2 Nuoret ja rakkaus, valistus ja kristinusko

Paavo Virkkunen ja Katri Thulé tapasivat ensimmäisen kerran Paavon veljen Artturi Snellmanin ja Katrin tädin Helmi Meurmanin häissä tammikuussa 1898. Katri oli häissä morsiuustyttönä ja Paavon toinen veli, Walter, sulhaspoikana. Walter ihastui Katriin ja piiritti tätä kevääseen 1900 asti. Katri puolestaan pohti tahollaan, oliko hänellä tunteita Paavaa vai Walteria kohtaan. Syyskuussa 1899 hän mietti päiväkirjassaan, kumpaa hän rakasti ja ikävöi. Lopulta Walter ei kuitenkaan saanut Katrielta tunteisiinsa vastakaikua, Katri halusi heidän pysyvän ainoastaan ystävinä. Katri oli huomannut rakastuneensa Paavoon. Katri kävi rippikoulun Helsingissä keväällä 1898 ja aloitti samana syksynä käsityökoulussa Helsingissä. Katri oli suorittanut viisivuotisen tyttökoulun Tampereella 1891–1896 ja olisi itse tahtonut jatkaa ylioppilaaksi, mutta hänen isoisänsä Agathon Meurman ei kuitenkaan kannattanut tyttöjen opiskelua ylioppilaaksi. Katri jäi kotiin Kangasalle. Helsingissä oleskellessaan Katri asui isoisänsä kaupunkiasunnossa. Myös Paavo oli asettunut

---

⁸⁵ Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 7.6.1903, 16.9.1903 & 18.6.1904, Coll. 263. 92, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 18.9.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 29.2.1904, Coll. 263. 51, KK.

⁸⁶ Virkkunen 1998, 60–61; Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 19.7.1903, Coll. 263. 92, KK.

⁸⁷ Virkkunen 1915, 21.

syksyllä 1897 samaan asuntoon Annankadulle. Katri ja Paavo tapasivat toisiaan todennäköisesti paljonkin silloin, kun molemmat olivat Helsingissä. Syksyn 1897 lisäksi Paavo oleskeli ainakin syksyllä 1899 Agathon Meurmanin uudessa asunnossa Helsingissä. Asunnossa asuivat myös Ines Meurman sekä Helmi ja Artturi Snellman. Katri siis tapasi Paavoja usein vieraillessaan sukulaistensa luona.⁸⁸

Lokakuussa 1899 Katri kertoi päiväkirjassaan jo rakkaudesta Paavoon ja murehti, että ei ehkä koskaan saisi Paavoja itselleen.

On aivan totta, etten minä voisi olla kihloissa Waltterin tuon itserakkaan kanssa ja aina nähdä jaloa, suurta Paavoja. Sekin on aivan totta, että olisi hävytöntä, jos Paavo, kun varmaan tietää Waltterin minua rakastavan, rupeaisi hakkaamaan minua. [...] Oi että minun täytyy kärsiä ja kokea tällaista. Kuinka onnettomaksi se Waltter vielä tekee minut ja katkeroihtaa elämäni. Paavo on niin jalo, etten usko, että vaikka hän tahtoisikin hän koskaan menisi naimisiin kanssani, ainakaan jollei Waltter olisi naitu jo. – Mikähän on minunkin kohtaloni. Olkoon mikä tahansa Jumala sen lähettää. Saanenko milloinkaan sulkea syliini rakkainta maailmassa? Saanenko nojata päätäni hänen rintaansa. Saanko tuntea vahvat käsivarret ympärilläni, tulenko milloinkaan sillä lailla onnelliseksi? Saisin kätkeä kasvoni hänen rintaansa ja itkeä, itkeä, mutta ilosta. – Auta Sinä minua Jumalani.⁸⁹

Katri haaveili Paavosta ja kirjoitti rakkaudesta tätä kohtaan päiväkirjassaan syksystä 1899 syksyyn 1902, jolloin hän muutti tulevaksi lukuvuodeksi Helsinkiin käsityökouluun. Suurimman osan ajasta Katrin päiväkirjasta paistaa epätoivo siitä, saisiko hän koskaan Paavoja omakseen ja voisiko Paavo koskaan rakastaa häntä. Samaan aikaan Katri pelkäsi, että Paavo kihlasi jonkun toisen naisen. Välillä heräsi kuitenkin myös toivo. Esimerkiksi silloin, kun Walter meni vihdoinkin kihloihin toisen kanssa eikä hänen rakkautensa Katriin ollut enää Paavon mahdollisen rakkauden esteenä.⁹⁰

Syksyllä 1902 käsityökoulun aloittamisen yhteydessä Katrin päiväkirjan pito loppui ilmeisesti Helsingin kiireiden takia. Lisäksi kirjeenvaihto supistui, koska kaikki hänen ystävänsä sattuiivat myös olemaan Helsingissä samaan aikaan. Vaikka Katri kirjoitti tiiviisti kotiinsa Kangasalle, kirjeiden luonne oli kuitenkin hieman erilainen kuin lähimmille ystäville tai päiväkirjaan kirjoitettaessa. Katrin ajatukset ja vaiheet ovat syksystä 1902 kevääseen 1903 vaikeammin seurattavissa. Ilmeisesti kyseisenä aikana Katrin ja Paavon suhde sai kuitenkin uuden suunnan, Katri kirjoitti 23.5.1903 vanhemmilleen menneensä kihloihin Paavon kanssa.⁹¹

---

⁸⁸ Virkkunen 1998, passim.

⁸⁹ Katri Thulén päiväkirja 2.10.1899. Lainaus Virkkunen 1998, 120 mukaan. Päiväkirja on Katri Virkkusen pojanpojan Paavo Virkkusen hallussa.

⁹⁰ Virkkunen 1998, passim.

⁹¹ Virkkunen 1998, 257, 290.

Nuorten seurustelua ja heilastelua pyrittiin yleisesti valvomaan ja kontrolloimaan. Erityisesti sivistyneistön piirissä tämän ei välttämättä edes tarvinnut olla kovin näkyvää ja vakavaa, mutta sen muututtua sellaiseksi alettiin usein puhua saman tien rakkaudesta, joka taas tarkoitti usein jo kihlausta. Julkisuudessa ja valvotussa seurassa saattoi heilastella pitkäänkin, mutta silloin, kun aikaa alettiin viettää kahdestaan, asiasta oli tiedotettava julkisella kihlauksella. Usein vasta kihlaus ja kihlusaika tarkoittikin parin lähempää tutustumista toisiinsa. Intiimimpi tutustuminen kuitenkin harvoin tarkoitti suoraan sukupuoliyhteyttä. Siihen oli ylipäänsä vähän mahdollisuuksiakin, koska vierailuilla nukuttiin itsestään selvästi eri huoneissa ja tapaamisille vaadittiin yleensä esiliina mukaan.⁹²

Kihlusaika pyrittiin yleensä pitämään lyhyenä. Häggman tuo kuitenkin esiin tämän normin ristiriitaisuuden vielä tärkeämmän normin kanssa. Mies sai avioitua vasta, kun hän oli vakiinnuttanut yhteiskunnallisen ja taloudellisen asemansa, mikä saattoi viedä pitkänkin ajan.⁹³ Myös Virkkusten kirjeenvaihdossa painottui usein kihlausajan pituus ja sen toivottiin kestävän vain ennakkoon suunnitellun vuoden verran. Erityisesti Paavo piti tärkeänä väitöskirjan valmistumista ja aseman vakinaistumista ennen avioliittoa.⁹⁴ Katri toi myös esille mielipiteensä pitkästä kihlausajasta: ”Olisi kovin ikävää olla hirveän kauan kihloissa niinkuin esim. Siiri Tavela ja Pietilä. Siiri kertoi, että heidän häensä ovat mahdollisesti ensi kesästä vuoden perästä, tai kenties ei silloinkaan.”⁹⁵

Maaseudulla nuorison heilastelu oli vähemmän kontrolloitua ja sukupuolielämäkin oli vapaampaa. Maaseudulla esiaviolliset sukupuolisuhteet olivat kansantapana edelleen yleisiä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Monet pariskunnat elivät yhdessä ennen avioliiton vahvistamista ja vihille mentiin usein vasta, kun nainen oli jo raskaana. Yöjuoksu kuului vielä 1800-luvulla olennaisesti maaseudulla nuorten seurustelukulttuuriin. Kun tytöt siirtyivät nukkumaan aittoihin ja luhtiin, oli tapana, että pojat joko yksin tai yhdessä kiersivät tapaamassa tyttöjä iltaisin ja öisin. Yölliseen aikaan tapahtuneeseen seurusteluun vaikuttivat aikakauden sopivaisuussäännöt, vastakkaisten sukupuolten seurustelua päiväsaikaan ei pidetty sopivana. Yöjuoksulla oli omat käyttäytymissääntönsä, joita noudatettiin. Yöjuoksun yhteydessä solmitut suhteet myös johtivat usein avioliittoihin. Moraalireformin myötä 1880-luvulla yöjuoksu ja maaseudun siveellisyysolot

---

⁹² Häggman 1994, 91–94.

⁹³ Häggman 1994, 95.

⁹⁴ Ks. esim. Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 2.7.1903, 16.3.1904 & 14.5.1904, Coll. 263. 92, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 30.7.1903, Coll. 263. 50, KK.

⁹⁵ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 1.7.1903, Coll. 263. 50, KK.

yleensä joutuivat kritiikin kohteeksi. Yöjuoksu koettiin erityisesti maaseudun vitsaukseksi ja kaupungeissa vastaavana paheena rehotti prostituutio.⁹⁶

Sivistyneistöön lukeutuvilla Virkkusilla näytti kuitenkin olleen jokseenkin hyvät mahdollisuudet tavata kihlusaikanaan myös ihan kahden kesken. Vaikka vierailuihin liittyi aina myös ulkopuolisia henkilöitä ja suurin osa ajasta vietettiin sukulaisten keskellä, myös esimerkiksi kahdenkeskisiin kävelyretkiin löytyi usein tilaisuuksia. Kirjeiden perusteella Paavo ja Katri pystyivät käymään hyvinkin henkilökohtaisia ja intiimejä keskusteluja myös kirjeenvaihdon ulkopuolella. Suurin osa keskusteluista, joihin kirjeenvaihdossa viitataan, käytiin siis yhteisten tapaamisten yhteydessä. Kirjeissä muisteltiin yhteisiä kahdenkeskisiä kävelyretkiä Kangasalla ja suunniteltiin seuraavia tapaamisia. Kirjeet sisältävät myös jonkin verran viittauksia fyysiseen läheisyyteen, joka ei olisi ollut mahdollista ilman jonkinlaista yksityisyyttä. Varsinainen fyysinen yhtyminen säästettiin kuitenkin häilyöhön ja avioliittoon.⁹⁷ Osassa kirjeistä muistellaan ja kuvaillaan fyysistä kosketusta hyvinkin suorasti:

Kuinka totta, oma Paavoni, puhuit kun sanoit, että hellyys väliin pyrkii tulvimaan yli äyräittensä. Sen minäkin niin usein tunnen ja silloin minun tulee Sinua, rakkaani, niin kovin ikävä. Tahtoisin olla luonasi, hyväillä sinua ja syleillä Sinua oikein lämpimästi, niin että Sinä oikein huutaisit, niin kuin Sinäkin minua tapaat syleillä. Mutta Sinähän olet niin kaukana, enhän minä voi olla luonasi; mutta ajatuksissani olen luonasi, ajatuksissani Sinua syleilen ja vaalin ja hoidan niin hyvin ja hellästi.⁹⁸

Muutoin olisin jo aikoja sitten luonasi [Katrini], sylissäsi, sinä rakkaani, joka niin täydellisesti voit kietoa ja niin kernaasti saat kietoa minut itseesi kiinni. Siinä verkossa on minun hyvä olla, enkä enää milloinkaan siitä pyri erilleni.⁹⁹

1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa julkisessa keskustelussa kilpaili kaksi näkemystä sukupuolimoraalista: absoluuttinen ja relatiivinen. Yksinkertaistettuna absoluuttisen sukupuolimoraalin mukaan seksuaalisuus oli sallittua ainoastaan avioliitossa ja suvunjatkamistarkoituksessa. Relatiivinen sukupuolimoraali katsoi seksuaalisuuden olevan muutakin tarkoitusta kuin ainoastaan suvunjatkamista varten ja seksuaalielämä olisi sallittua myös kristillisen avioliiton ulkopuolella. Asia ei kuitenkaan ollut näin yksioikoinen ja tiukkarajainen. Sekä absoluuttisen että relatiivisen sukupuolimoraalin kannattajien joukosta löytyi radikaalimpia ja

---

⁹⁶ Nieminen 1951, 99, 208; Räisänen 1995, 54.

⁹⁷ Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 27.6.1903, 6.7.1903 & 22.7.1903, Coll. 263. 50, KK; Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 19.9.1903, 24.10.1903, 12.12.1903, 16.3.1904 & 6.4.1904, Coll. 263. 92, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 15.1.1904 & 26.2.1904, Coll. 263. 51, KK.

⁹⁸ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 9.2.1904, Coll. 263. 51, KK. Ks. myös esim. Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 26.2.1904 & 8.3.1904, Coll. 263. 51, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 6.7.1903, Coll. 263. 50, KK.

⁹⁹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 5.8.1903, Coll. 263. 92, KK. Ks. myös Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 26.7.1903, 19.9.1903 & 30.9.1903, Coll. 263. 92, KK.

vähemmän radikaaleja näkemyksiä. Lisäksi, vaikka absoluuttinen sukupuolimoraali hallitsikin keskustelua ja erityisesti valistuskirjallisuutta 1900-luvun alussa ja pessimistinen suhtautuminen erotiikkaan ja relatiiviseen sukupuolimoraaliin hallitsi erityisesti suomalaisten suomeksi kirjoittavien kirjailijoiden tekstejä, relatiivinen sukupuolimoraali ei ollut niin harvinaista ja ”uutta” kuin voisi äkkiseltään päätellä.¹⁰⁰

Maaseudulla yleisenä kansantapana ollut nuorten seurustelumuoto yöjuoksu oli vakiintunut heilastelumuoto, eikä sen katsottu ainakaan kaikkialla olevan mitenkään erityisen epäsiiveellistä. Armas Niemisen mukaan esiaviollinen yhteiselämä olikin maaseudulla yleistä. Hän viittaa koeavioon, jonka mukaan pätevä avioliitto oli syntynyt vasta, kun nainen oli saanut lapsen tai oli ollut raskaana. Entisessä talonpoikaisyhteiskunnassa esiaviollinen sukupuolielämä oli kihlautuneiden kesken tavallista, koska perinteisesti avioliiton alkuna pidettiin usein pariutumista ja kirkollinen vihkiminen yleistyi avioliiton laillistajana vasta uskonpuhdistuksen jälkeen. Silloin myös esiaviollisesta yhdyselämästä tuli siiveetöntä. Myös talonpoikaisyhteiskunnissa naisen koskemattomuuteen esiaviollisen sukupuolielämän suhteen on kuitenkin kiinnitetty huomiota, ja sitä on pidetty arvossa, mutta sitä ei kuitenkaan kansan keskuudessa ole välttämättä pidetty epäsiiveellisenä.¹⁰¹

Lainsäädäntö ja vallitseva kirkollinen ideologia tuomitsivat kaiken avioliiton ulkopuolella tapahtuvan seksuaalisen kanssakäymisen. Absoluuttista sukupuolimoraalia kritisoineet näkemykset perustuivat lähinnä kahteen motiiviin. Käsitukseen, jonka mukaan sukupuolivietti on voittamaton ja sen tyydyttäminen samanlainen välttämätön tarve kuin nälkä tai jano. Toisen näkemyksen mukaan korostettiin eroottisen rakkauden merkitystä ihmiselle ja sen kokemista eivät voineet rajoittaa perheen perustaminen ja avioliittositeet. Näkemys sukupuolivietin voimakkuudesta ja voittamattomuudesta näkyy myös Raamatussa Paavalin sanoissa, jonka mukaan avioliiton sukupuolielämä oli olemassa nimenomaan ihmisen heikkouden ja syntisyyden vuoksi. Myös absoluuttisen sukupuolimoraalin puolella siis tunnustettiin sukupuolivietin voimakkuus, mutta se koettiin lähinnä negatiivisena asiana.¹⁰²

Paavo Virkkusen kirjoittamissa teksteissä kristinusko on tärkeässä asemassa siiveellisyyskysymyksen edistämisessä ja epäsiiveellisyyspoistamisessa. Teksteissä siteerataan

---

¹⁰⁰ Nieminen 1951, 255, 275.

¹⁰¹ Nieminen 1951, 75–83.

¹⁰² Nieminen 1951, 45, 103–104.

paljon Raamattua ja Virkkunen perustaa myös ajatuksiansa sille. Toisaalta suhtautuminen oli paikoin melko liberaalia. Virkkunen esimerkiksi painotti, että siveettömyys ennen avioliittoa oli kyllä syntiä, mutta ei suurempaa syntiä kuin muu synti. Virkkunen kritisoi sitä, että avioliitossa tapahtuvasta sukupuolielämästä annettiin väärä ja likainen kuva ja sitä hävettiin. Hänen mielestään se ei vastannut alkuperäistä ja tosikristillistä käsitystä sukupuolielämästä vaan oli peräisin ”munkkilaisuudesta”. Virkkunen ei kuitenkaan eritellyt tosikristillistä käsitystä sen tarkemmin.¹⁰³ Paavali mainitaan teksteissä usein ja Virkkusen mukaan Paavali ei suhtautunut sukuviettiin ja sukupuolielämään niin kuin itämaiset askeetit. Sukuvietti ja sukupuolielämä eivät itsessään olleet syntiä. Paavalin lainaaminen ja häneen viittaaminen näyttää olleen erityisesti 1800-luvulla eräänlainen trendi ja sen voisi kuvitella jatkuneen myös 1900-luvun puolelle.¹⁰⁴ Ainakin Virkkusen viitatessa Raamattuun Paavali oli usein esillä. Toisaalta Virkkunen tulkitsi Paavalin näkemyksiä sukupuolielämään ilmeisesti positiivisemmiksi, kun taas Nieminen tuo tutkimuksessaan esiin Paavalin näkemyksen avioliiton luomisen välttämättömyydestä ihmisen sukupuolisen heikkouden takia.

Kristinuskon merkitys näkyy myös siinä, että Virkkunen painotti erityisesti rippikoulunopettajien vastuuta nuorten siveellisessä kasvatuksessa. Kristinuskon tarjosi Virkkusen mielestä hyviä mahdollisuuksia asian käsittelemiseen ja siveellisyysskysymys tarvitsi kristinuskon opetuksen tukea. Kristinuskon opetus kuitenkin hyötyi myös itse sukupuoliastian avoimesta ja tunnollisesta käsittelystä. Virkkusen mukaan vääränlainen sukupuolinen kehitys nuoruusvuosien aikana aiheutti muiden ikävien seurauksien lisäksi ”uskonnollisuuden kylmenemisen”. Erityisesti nuorisopäpäsiveellisyys vaikutti tappavasti nuoren jumalansuhteeseen. Kristinuskolla oli tärkeä merkitys nuoren sukupuolisen käsityksen jalostamisessa ja innostamisessa sukupuoliseen itsekasvatukseen. Nuoriso kaipasi vapauttavia ja rohkaisevia sukuelämän ihanteita, joita voisi antaa ainoastaan ylevä siveellinen elämäkäsitys, jonka juuret olivat kristinuskossa. Se ammensi siitä voimansa.¹⁰⁵

Vaikka kristinuskon vaati siveellistä puhtautta, se auttoi myös saavuttamaan sen. Antautuessaan vieteilleen ja himolleen ihminen unohti Jumalan, iankaikkisuuden ja oman jalon tarkoitusperänsä. Viettelyksen hetkellä voi kuitenkin osoittaa oman voimakkuutensa ja siveellisen voimansa.¹⁰⁶

---

¹⁰³ Snellman 1903, 18; Käsinkirjoitetut muistiinpanot, aiheena siveettömyys, synti ja avioliitto, Coll. 263. 146, KK.

¹⁰⁴ Häggman 1994, 140; ”Paavali ja siveellisyys”, Coll. 263. 146, KK.

¹⁰⁵ Virkkunen 1906, 53–54; P. V:n, ”Helsingistä. Siveellisyysskysymys ja nuoriso.” 295/1907, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 106, KK; ”Mahdollisen keskustelun ponsia”, ei päivämäärää, Coll. 263. 146, KK.

¹⁰⁶ Huutavan ääni korvessa, ”Kiusausten hetket”, *Valon Terho*, 14.2.1891, Coll. 263. 106, KK.

Karkoita jo alussa ne nautinnon kuvat, mitkä pahe sinulle näyttää; näytä, että sinulla on voimia voidaksesi kääntää ajatuksiasi muualle, jalompiin asioihin. Ajattele Luojaasi, jonka Henki ympäröi sinut, joka näkee sinun taistelusi, puutteesi ja joka kerran on tuomitseva sinut. Ajattele hautaasi, jossa kaikki kiusaukset, kaikki himot vaikenevat. Ajattele syvää katumustasi – se kyllä aikanaan tulee. Jos onkin kiusaus suuri, ole sinä suurempi; ajattele tuota korkeata, syvää iloa, joka seuraa lihasi masentamisesta.¹⁰⁷

Moraalireformistit nostivat julkiseen keskusteluun muun muassa aiemmin vaietun seksuaalisuuden ja sukupuolimoraalin. Aikaisemmin esimerkiksi siveiden naisten ei ollut sopivaa tietää, saati puhua näistä asioista. Moraalireformin myötä siveellisyysskeskustelu siirtyi myös erilaisiin julkaisuihin ja tuli kaikkien ulottuville. Paavo Virkkunen painotti kirjoituksissaan kasvatuksen ja valistuksen tärkeyttä siveellisyysskysymyksen ja sukupuolielämän puhtauden edistämässä. Suurin syy Virkkusen mielestä esimerkiksi nuorison siveellisyyden huonoon tilaan oli se, että sukupuolielämään liittyviä asioita välteltiin ja peiteltiin. Oikeaa tietoa oli hankala saada ja vääränlaiset, syntyivät houkuttavat tiedot levisivät. Tällaisena teoriana Virkkunen piti esimerkiksi näkemystä sukuvietin tyydyttämisen tarpeellisuudesta jo sen ensimmäisten voimakkaiden ilmausten aikana. Oikea tieto täytyi antaa siveässä hengessä ja asiallisesti. Juuri salamyhkäisyys teki sukupuoliasioista niin houkuttavia. Vastuu tiedon jakamisesta kuului niin opettajille, nuorisoseuroille, vanhemmille kuin seurakunnillekin.¹⁰⁸

Toisaalta kaikkea ei pitänyt kuitenkaan antaa vaikutuksille alttiin nuorison käsiin. Oli mahdollista, että elokuvat ja kaunokirjallisuus toimisivat myös siveellisyystaistelua vastaan ja vahingoittaisivat nuorten herkkää ja vastaanottavaista mieltä. Kirjailijoilla oli vastuu siveellisyydestä, vaikka heidän ei tarvinnutkaan toimia ”siveysaarnajina”. Siveellisyysskysymys oli kuitenkin Virkkusen mielestä myös kirjallisuuskysymys, ja oli tärkeää keskustella sukupuoli asioiden käsittelystä ja sen oikeutuksesta kaunokirjallisuudessa. Virkkusen mukaan eräs suorastaan pornografiseksi leimattava kirjallisuuden laji oli levinnyt Suomeen Saksasta ja myös nuoret pääsivät siihen kirjakaupoissa tutustumaan.¹⁰⁹ Sukupuolisiveellisyyteen liittyen tarkasteltiin yleisesti taiteen ja erityisesti kaunokirjallisuuden merkitystä. Kirjailijoiden katsottiin olevan siveellisessä vastuussa kirjoituksistaan. Epäsiveellisiä aiheita oli lupa kyllä kuvata, mutta siten, että ne vahvistivat halua toimia siveellisesti tosielämässä eivätkä kannustaneet epäsiveellisyyteen. Kaunokirjallisuuden katsottiin olevan yksi suurimpia vaikuttajia ihmisten siveelliseen mielialaan. Näiden lisäksi Virkkunen tarttui myös elävienkuvien siveellisyyteen ja vaati entistä tiukempaa seulaa niiden

¹⁰⁷ Huutavan ääni korvessa, ”Kiusausten hetket”, *Valon Terho*, 14.2.1891, Coll. 263. 106, KK.

¹⁰⁸ Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyytyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; ”Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen”, *Teol. Aik.*, 1903, Coll. 263. 106, KK; Snellman 1903; Virkkunen 1906.

¹⁰⁹ P. V:n, ”Helsingistä. Siveellisyysskysymys ja nuoriso”, 295/1907, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 106, KK; P. V:n, ”Siveellisten käsitteiden selvittämiseksi”, 2/1908, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 106, KK.

näyttämässä yleisölle, joka saattoi olla vaikutuksille hyvinkin altis. Elokuvat olivat vielä edullisempaa viihdykettä kuin kirjat ja levisivätkin nopeasti.¹¹⁰

Paavo Virkkunen painotti, että kasvatuksellisenä sääntönä piti olla suorien vastauksien antaminen suoriin kysymyksiin lapsen ja nuoren kehitystaso huomioon ottaen. Virkkunen antoi myös selviä vastauksia esimerkiksi yleiseen kysymykseen siitä, mistä lapset tulevat. Vanhat tarinat haikaroista ja saunan lauteilta löytymisestä olivat vahingollisia nuoren kehitykselle. Jossakin vaiheessa nuoret huomaisivat heitä johdetun harhaan ja tekisivät johtopäätöksen siitä, että asia oli hävettävä. Tämä loukkasi Virkkusen mielestä käsitystä sukupuolielämän luonnollisuudesta, ylevyydestä ja pyhydestä. Lapselle ja nuorelle täytyi korostaa, että sukupuolielämä kuului kuitenkin vain avioliittoon ja aikuisuuteen.

Nuorten eläinten ja lasten ruumiit eivät vielä ole kypsiä. Munat ja siemensolut eivät ole valmiita. Ja sitten kestää monia vuosia, ennekuin heidän ruumiinsa ovat kyllin vahvoja, jotta lapsista voisi tulla terveitä ja voimakkaita. Sinä ymmärrät kyllä, että miesten ja naisten täytyy olla oikein aikuisia, ennekuin he voivat huolehtia lapsistaan, järjestää heille kodin ja lähettää heidät kouluun. On hyvin ikävää, kun pieni lapsi tulee maailmaan liian aikaisin niin etteivät vanhemmat ole täysikasvuisia ja voi huolehtia siitä. [...] Vielä on olemassa toinenkin syy siihen, että on odotettava. Ihmisolennot ovat onnellisia vain silloin, kun he voivat yhdistyä rakastamaansa olentoon. Vie ehkä pitkän ajan, ennen kuin he löytävät sen oikean, mutta kun niin on tapahtunut, niin rakkaus on kaunis, koska molemmat tuntevat kuuluvansa toisilleen ja olevansa miltei sama henkilö.¹¹¹

Rehellisiä vastauksia antaessaan voisi myös luottaa siihen, että nuori jatkossakin kysyisi epäselviä asioita vanhemmiltaan ja luottaisi heihin. Oli tärkeää huomioida molempien vanhempien vastuu kasvatustyössä. Erityisesti lapsen kasvaessa kasvatustyö sukupuolittuisi, äiti ohjaisi tyttärtä ja isä poikaa. Vanhempien kasvatustyö pyrki myös siihen, että kasvaessaan nuori aloittaisi itsekasvatuksen. Itsekasvatuksen eli sukupuolisen itsekurin alaisina nuori mies ja nainen tuntisivat vastuunsa ja kokisivat itsekurin lahjana, joka estäisi sukupuolisten voimien liian aikaisen ja haitallisen purkautumisen. Virkkusen mukaan: ”Nuoren miehen ja naisen koskemattomuus on hänen nuoruutensa voima, hänen elämänilonsa runsaus, hänen tulevaisuutensa lupaus.”¹¹² Myös koulussa sukupuolivalistuksen tehtävät olivat Virkkusen ajattelussa sukupuolittuneet. Erityisesti niissä kouluissa, joissa työskenteli sekä nais- että miesopettajia, Virkkunen piti tärkeänä luonnollista tehtävänjakoa heidän välillään. Tässä tapauksessa ilmeisimmin sitä, että naiset valistivat tyttöjä ja miehet poikia. Kuitenkin miesopettaja voi käsitellä siveellisen elämän totuuksia myös tyttöjen kanssa ”tuottamatta ahdistusta puolelle jos toisellekaan”. Tähän liittyi lisäksi se, että myös

¹¹⁰ Jalava 2011, 94–95; Paavo Virkkunen, ”Elävienkuvien teatterien valvonta”, *Uusi Suometar* 7.2.1912, Coll. 263. 106, KK; Paavo Virkkunen, ”Vieläkin elävienkuvien teatterien tarkastus. Teatterien omistajain anomuksien johdosta”, *Uusi Suometar* 21.2.1912, Coll. 263. 106, KK.

¹¹¹ ”Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen”, 99, *Teol. Aik.*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

¹¹² ”Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen”, 101–102, *Teol. Aik.*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

Virkkunen piti tyttöjä ja naisia lähtökohtaisesti siveellisempinä kuin miehiä ja poikia. Hänen mukaansa tyttöjen keskuudessa nuoruusvuosien siveelliset ja salaiset vauriot eivät olleet läheskään niin tavallisia kuin poikien keskuudessa. Poikia valistaessa piti kuitenkin käsitellä aihetta yksityiskohtaisemmin mahdollisten siveellisten vaurioiden yleisyyden takia, ja tähän naisopettaja ei voinut liikaa kajota.¹¹³

Paavo Virkkusen mukaan nuoret saivat paljon ohjausta ja kasvatusta muun muassa hyvään käyttäytymiseen ja ahkeruuteen, mutta eivät siihen, millaista oli siveellinen puhtaus. Valehtelemisesta ja muista paheista nuoria varoiteltiin paljon, mutta tuskin lainkaan nuorisoepäsiveellisyydestä. Kuitenkin tämä tuntui olevan nuorison yleisin vaiva. Nuoria lähimpänä olevat aikuiset vetäytyivät Virkkusen mukaan vastuusta ”epäräitissä hienotunteisuudessa” tai ”oman siveellisen heikkoutensa tunnossa”. Hän huomautti myös, että suomalaisissa luonnontieteen oppikirjoissa oli pahoja puutteita, koska ne eivät kertoneet lainkaan sukuelimistä ja niiden toiminnasta, toisin kuin Ruotsissa. Virkkunen kumosi väitteen siitä, että nuorison huomiota ja kiinnostusta ei pitäisi kiinnittää näin arkoihin seikkoihin ja pahimmassa tapauksessa tuhota heidän viattomuuttaan. Virkkunen painotti kasvattajan vastuuta ja ymmärtäväisyyttä siitä, mikä oli sopivaa missäkin nuoren kehitysvaiheessa ja miten asioista piti puhua. Kuitenkin vaarallisempaa oli se, että nuori keräsi tietonsa teiden varsilta, likaisista lähteistä kuin, että läheinen ystävä tai ohjaaja olisi jakanut puhdasta tietoa sukupuolielämästä: ”Tietämättömyys ei milloinkaan ole samaa kuin viattomuus tai mielenpuhtaus.”¹¹⁴ Virkkunen kuitenkin neuvoi ohittamaan rippikouluopetuksessa esimerkiksi Raamatussa esiintyviä siveellisesti kyseenalaisia kohtia. Tällaisia olivat aviorikos ja Vanhan Testamentin monivaimoisuus. Nämä kohdat oli syrjäytettävä mahdollisimman nopeasti ja ohitettava viittauksella siveelliseen hairahdukseen. Oli vahingollista herättää nuorison uteliaisuus näihin asioihin.¹¹⁵ Tässä mielipiteessä näkyy myös aikakaudelle tyypillinen perheen ja monogamian suojeleminen. Vaikka sukupuolivoimat Virkkusen mielestä olivatkin yleviä ja avioliittoon kuullessaan myös positiivinen asia, ne uhkasivat kuitenkin väärinkäytettynä sitä tärkeintä: perhettä.

Erityisesti ajatukset rehellisen valistuksen ja tiedonjaon tärkeydestä painottuvat Virkkusen kirjeenvaihdossa. Paavo tuntui kirjeiden perusteella jopa ottaneen tehtäväkseen Katrin valistamisen tulevasta avioelämästä. Tämä on siinä mielessä mielenkiintoista, että Paavon kirjoittamissa julkisissa teksteissä valistusvelvollisuus sukupuolittuu äitien ohjatessa tyttäriä ja isien poikia. Kun

---

¹¹³ Virkkunen 1906, 83.

¹¹⁴ Snellman 1903, 7, 9, 18.

¹¹⁵ Virkkunen 1906, 127, 132.

Katrin äiti otti ensimmäistä kertaa Katrin kanssa puheeksi aviovaimon velvollisuudet, Katri oli niistä jo tietoinen Paavon kanssa käymiensä keskustelujen ansiosta ja tunsikin myös huonoa omaatuntoa siitä, että ei paljastanut asiaa äidilleen.¹¹⁶ Huhtikuussa 1904 Katri oli ilmeisesti taas käynyt avioliittoon liittyviä keskusteluja äitinsä kanssa ja paljastanut tietojaan. Hän kirjoitti:

[...] kerroin mammalle, että Sinä olet minulle paljon kertonut itsestäsi, en tietysti mitä olet sanonut. [...] Pitkän aikaa tuumin sanonko vai en ja hyvä minusta oli, että sanoin. Hyvä senkin vuoksi, että yhä paremmin ymmärrän kuinka onnellista se on minulle ja meille, että en ole ihan tietämätön niissä asioissa. Kerron Sinulle sitten kaikki kun olen luonasi. [...] Rakkaani, kuinka ihanaa, että nyt jo saan kertoa, enkä voi olla kertomatta mitään Sinulle. Kyllä olisi kovin ikävää punnita joka asiaa ja ajatella voiko sen nyt kertoa vai sitten vasta kun on naimisissa. Kuinkakohan vieraita olisimmekaan toisillemme silloin? Ei meillä ainakaan olisi sitä suloista tunnetta mikä meillä nyt on, että olemme niin lähellä toisiamme, niin sanomattoman lähellä. Olen lähempänä Sinua kun ketään muuta ihmistä ja se on niin suloista minulle ja Sinullekin, eikö totta?¹¹⁷

Kirjeissä painottuu läpi koko kihlausajan avoimuuden tärkeys ja salailun sekä tietämättömyyden vaarallisuus. Tulkitsen tämän kirjeissä näkyvän parisuhteessa toteutettavan avoimuuden ja salailemattomuuden teeman osaksi valistusdiskurssia, koska siinä on huomattavan paljon yhtymäkohtia Paavon julkisten tekstien sanomaan salailun vaarallisuudesta. Katrille 19.7.1903 kirjoittamassaan kirjeessä Paavo tiivistä ajatuksensa avoimuudesta ja tietämättömyydestä:

Juuri näin minä olen toivonut suhteemme: avomieliseksi ja luottavaiseksi, niin että toinen ymmärryksellä ja osanotolla ja rakastamisen hienoudella voi katsoa toisen salaisimpaankin maailmaan. Minä olen sotakannalla kaikkea sellaista sairasta salailemista vastaan, joka ei tee meitä rahtuakaan paremmiksi, vaan päinvastoin estää meitä purkamasta itsestämme sitä mikä on huonoa ja hyljättävää. Se on iloni ja onneni, että Sinulle, Katrilleni, saan näin kokonaisuena antautua. Saan näyttää mikä olen ja mikä minä en ole, en tarvitse olla teeskentelijä. Vihaan kaikkea kaksinaisuutta, enkä voi ajatella sellaista yhdyselämää, jossa joku osa kokemuksiamme tahi tunteitamme jäisi yksityiseksi asiaksemme. Me tunnemme molemmat, Katrini, miten meille elämä valmistaa rikkauksiansa maistettaviksi, miten me kaksi täysin hengenvedoin saamme nauttia sitä rikasta, täyteläistä elämistä, joka saa rikkautensa kahden ihmislapsen täydellisestä toisilleen kuulumisesta. Meillä molemmilla on sentään niin paljon turmeltumatonta elämänvoimaa toisillemme annettavana, voimme iloisina ja kiitollisina lapsina nähdä miten elämä on rikasta ja hedelmällistä ja meille tarjoaa niin suuren onnen.¹¹⁸

Erityisen suuresta halusta avoimuuteen ja luottamukseen kertoo myös se, että Katri oli antanut Paavolle päiväkirjansa luettavaksi, mikä antaa avoimuudelle uuden ulottuvuuden. Katrin kirjeistä selviää, että Paavolla oli kuitenkin ollut suuri vaikutus Katrin ajatuksiin avoimuudesta ja tietämättömyydestä. Katri oli iloinen ja kiitollinen siitä, että Paavo oli valistanut häntä asioista, joista Katri ei ollut ennen ollut tietoinen. Hän myönsi myös, että jos joku muu olisi hänelle puhunut niin intiimeistä asioista, hän ei olisi voinut sitä punastumatta kuunnella, toisin kuin Paavo. Talven ja kevään 1904 kirjeissä Katri oli puolestaan onnellinen, että tiesi jo etukäteen aviovaimon velvollisuuksista, jotka muussa tapauksessa tuntuisivat pelottavilta ja aiheuttaisivat jopa ahdistusta

¹¹⁶ Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 15.1.1904, 22.1.1904, 23.2.1904 & 19.4.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹¹⁷ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 19.4.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹¹⁸ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 19.7.1903, Coll. 263. 92, KK.

tulevista häistä ja vaikuttaisivat heidän tulevaan onneensa.¹¹⁹ Paavo koki suurena helpotuksena pariskunnan välisen avoimuuden, ja ilmeisesti asioista oli keskusteltu hyvinkin perinpohjaisesti, koska Paavo kirjoitti: ”On yhä edelleen verratonta kokea, minkä suuren rauhan olen saanut, kun sain kertoa Sinulle mitä minä miehenä tunnen.”¹²⁰

Arja-Liisa Räisäsen mukaan seksuaalivalistusoppaissa dominoineen absoluuttisen sukupuolimoraalin myötä pidättyväisyyden ihanne ja taistelu sukupuoliviettiä vastaan nostettiin jokaisen sivistyneen ja järkevän miehen pyhäksi velvollisuudeksi, jota vaati kristillinen ja sivistynyt yhteiskunta. Pidättyminen toisi miehille sisäistä tyytyväisyyttä ja avioliitossa se lisäisi vaimon miestänsä kohtaan tuntemaa rakkautta ja kunnioitusta. Terveydellisenä perusteena oli ajatus, jonka mukaan pidättyymisen myötä säästyneen sperman oletettiin lisäävän miehen työkykyä ja elinvoimaa. Toisaalta relatiivista sukupuolimoraalia kannattavien lääkäreiden mukaan tämä ihanne oli luonnoton ja epäterve. He vetosivat sen terveydellisiin haittavaikutuksiin. Pirjo Markkolan mukaan sekä Paavo Virkkunen että esimerkiksi lääkäri Max Oker-Blom korostivat pidättyväisyyden ja luonteenkasvatuksen merkitystä, nuoret miehet piti kasvattaa itsekontrolliin ja vastuullisuuteen. Nautinnonhalu muutti miehen itsekkääksi, joka ei pystynyt nauttimaan seksuaalisuuden hyvistä asioista. Miehen ruumis oli vaaratekijä, jota piti kontrolloida.¹²¹

Pidättyväisyysihanteen mukainen elämä edellytti kuitenkin totuuden mukaista seksuaalivalistusta ja nuorukaisen oli opittava tuntemaan oma ruumiinsa ja sen toiminta. Miesten sukupuolielämän järjestämiseksi oli laadittu myös normisto, jota noudattamalla ihanteellinen ja pidättyväinen elämä oli mahdollista. Nuoruudesta asti oli harjoitettava itsehillintää ja opeteltava pitämään mielikuvitus kurissa. Lisäksi oli vältettävä huonoa seuraa sekä kiihottavia kuvia ja kirjallisuutta. Ruumiista oli huolehdittava niin puhtauden kuin liikunnankin kautta ja ruumiillisen työn katsottiin olevan hyväksi. Ruumista oli myös karaistava kylmillä kylvyillä. Ruoka ja juoma tuli pitää yksinkertaisina ja niitä oli nautittava kohtuudella. Ylipäänsä kohtuus ja säännöllisyys olivat naimattoman ja kunnollisen miehen elämän kulmakiviä, joiden kautta mies valmistui tulevaan avioliittoon. Siveellinen elämä ennen avioliittoa oli siunaus, mutta tulevassa avioliitossakaan aistinautinnot eivät saaneet olla itse tarkoitus vaan oli pyrittävä elämään kohtuullisesti ja ylläpitämään siveyden periaatteita. Pidättyväisyyden tarkoituksiksi määriteltiin erityisesti perheen suojeleminen, mutta

---

¹¹⁹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 5.7.1903, Coll. 263. 92, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 9.7.1903, 16.7.1903, 25.9.1903, 20.10.1903, 6.11.1903 & 9.11.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 15.1.1904 & 28.6.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹²⁰ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 24.10.1903, Coll. 263. 92, KK.

¹²¹ Markkola 2014, 155–156; Räisänen 1995, 188–191.

vähitellen kristilliseen kasvatukseen omaksuttiin myönteisempi näkemys avioliiton sisäisestä sukupuolielämästä.¹²²

Pidättäytyminen ja sukupuolivietin kontrolli täytyi ottaa huomioon myös silloin, kun se oli vihdoinkin mahdollista päästää vapaaksi. Tutkimuskirjallisuuden mukaan erityisesti häyön tapahtumien merkitystä tulevalle avioliitolle korostettiin paljon. Arja-Liisa Räisänen mukaan miesten sukupuolivietin kontrollin tärkeyttä korostettiin erityisesti avioliiton alussa, jolloin vietti oli voimakkaimmillaan ja vaati helpotusta. Miesten sukupuolivietti määriteltiin voimakkaana ja aktiivisena, joka saattoi vaatia pakonomaistakin tyydytystä. Naisten sukupuolivietti taas koettiin passiivisena ja siihen sisältyi vähemmän ruumiillisen yhteyden tarvetta. Kun avioliitto oli solmittu, sosiaalisten syiden pakottama pidättyvyysvelvoite ei ollut enää voimassa. 1900-luvun alun avioliitto-oppaiden mukaan miehen voimakas sukupuolinen tarve oli vastakohtainen naisen runollisemmalle käsitykselle avioliitosta. Oppaissa korostettiin, että miehen tuli pyrkiä huomioimaan myös vaimoaan ja hienovaraisesti valmistaa häntä tulevaan ennen ensimmäistä aviollista yhdyntää. Koska vaimon oletettiin olevan täysin tietämätön kaikesta seksuaalisuuteen liittyvästä, häyötä pidettiin vaarallisena käännekohtana puolisoiden tulevan seksuaalinelämän kannalta. Syynä naisten ja miesten erilaisiin odotuksiin avioelämän intiimistä puolesta pidettiin keskiluokkaisten ja sivistyneistön naisten ymmärtämättömyyttä aviollisista oikeuksista. Tähän tietämättömyyteen pidettiin syyllisinä äitejä, jotka eivät kertoneet tyttäriilleen näistä asioista ennen kuin he avioituivat. Myös John Tosh tuo esiin häyön mahdollisen traumaattisuuden, jonka vaikutus vaimojen seksuaaliseen käyttäytymiseen oli kauaskantoinen. Joko viattomat tytöt eivät tieneet aiheesta mitään tai tiesivät sen verran, että pelkäsivät mahdollista raskautta.¹²³

Tulevan häyön tapahtumat ja niistä etukäteen puhuminen näyttävät olleen myös Virkkusille tärkeää. Näyttää jopa siltä, että kaikki valistuksen ja tiedonjaon tavoitteet liittyivät häyöhön. Kirjeiden perusteella pariskunta keskusteli häyön tapahtumista etukäteen ja Katri arveli tulevan häyön häiden lähestyessä vaikuttavan pelottavalta, jos siitä ei olisi jo aiemmin keskusteltu. Nyt hän päinvastoin ajatteli sitä odottamisen arvoisena ja ihanana asiana.

Ajattelin kuinka sentään on ihanaa, että jo kuukauden perästä saan Sinulle antautua kokonaan, Sinulle, jota niin sydämestäni rakastan ja yksin Sinulle. Ja ajattelin kuinka suurta se on Sinulta, että säästämme sen ensi hetken kauvemmin kun on pakko.¹²⁴

¹²² Markkola 2014, 154–155; Räisänen 1995, 191.

¹²³ Räisänen 1995, 141–143, 151–152; Tosh 1999, 46, 58, 69.

¹²⁴ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 17.6.1904, Coll. 263. 51, KK.

Rakkaani, yhä iloisempi olen siitä meidän päätöksestämme [siirtää häyötä], sillä kyllä olisi minusta hirveätä, että kaikki ihmiset olisivat siinä ikäänkuin mukana, juuri niinkuin silloin kun tultiin Kuopiosta häistä. Minusta on nytkin jo niin vastenmielistä kun muut ihmiset sitä noin koskettelevat, mitä sitten kun se olisi tapahtunut. Ja Sinä olet minua opettanut pitämään ja käsittämään sitä ihanana, meille pyhänä hetkenä ja sehän on vaan meidän, ei siihen muut saa koskea. Jos muutkin, niinkuin me, olisivat sitä yhdessä odottaneet jo kauvan, niin eivät he tuollaisilla huomautuksilla itseänsäkään paljastaisi. Ja jollet Sinä olisi minulle mitään kertonut, niin miltähän silloin tuntuisi. Luulen, että pianaikaa surisin häidemme läheisyyttä.¹²⁵

Räisäsen tutkimissa seksuaalivalistusoppaissa miehen aviolliseksi oikeudeksi jopa määriteltiin vaimon uinuvan seksuaalisuuden herättäminen:

Juuri tästä syystä miehen tuli kohdella vaimoaan varovaisuudella ja hienotunteisuudella. Miestä neuvottiin odottamaan ennen kuin hän vaati aviollisia oikeuksiaan. Amerikkalainen teologi Sylvanus Stall ehdotti jopa, että mies odottaisi kolmen vuorokauden ajan, ennen kuin ryhtyisi vaatimaan avioliiton lopullista solmimista yhdynnän kautta. Erilaiset odotukset avioelämän suhteen saattoivat aiheuttaa sen, että häyön ensimmäinen syleily pelästytti nuoren vaimon. Tämä saattoi synnyttää naiselle pelon ja vastenmielisyyden kaikkea puolisoiden keskinäistä ruumiillista lähestymistä kohtaan. Naisen pelästyminen puolestaan saattoi vaikuttaa miehen viettiin ja aiheuttaa miehelle impotenssia. Häyön kontrolloimattomat tapahtumat saattoivat siten turmella molempien aviopuolisoiden seksuaalielämän kokonaan. Jatkossakin aviomiesten tuli hillitä viettinsä väkivaltaista purkautumista [...]”¹²⁶

Mielenkiintoista on se, että myös Paavo ja Katri sopivat yhdessä siirtävänsä varsinaisen häyön vasta tulevalle häämatkalle, jolloin heidän ei tarvitsisi ”[...] kaikkien ihmisten nähden tehdä uusia kokemuksia [...]”¹²⁷. Tulkitsen häyön siirtämisen parin päivän päähän häämatkalle olevan yhteydessä Räisäsen mainitseman Sylvanus Stallin ajatuksiin kolmen vuorokauden odotusajasta. Paavo Virkkunen oli tutustunut Stallin ajatuksiin, koska vuonna 1905 julkaistiin Suomessa Sylvanus Stallin teos *Mitä pojan tulee tietää* suomentajana Paavo Snellman. Virkkusen ajattelulle oli ominaista ajatus, jonka mukaan sukuvietti oli Jumalan antama lahja, eikä se ollut itsessään epäpuhdas tai hävettävä asia. Sukupuolielämä tuli säästää avioliittoon, jossa siitä oli lupa nauttia. Virkkusen mukaan pidättyväisyyden palkinto odotti avioliitossa.¹²⁸

2.3 Siveellisesti puhdas avioliitto

Onnellisen avioliiton merkitystä yhteiskunnalle ja valtiolle alettiin korostaa 1700-luvun lopulla ja se pysyi keskustelun perusteena läpi 1800-luvun. Avioliittoa ja sen kautta syntyvää perhettä pidettiin 1800-luvulla valtiona pienoiskoossa, joten avioliiton onnellisuuden tai onnettomuuden ajateltiin vaikuttavan suoraan myös yhteiskuntaan. Esimerkiksi säätyläiskulttuuria oli alettu pitää yleisesti epämoraaalisena siihen yhdistetyn huvittelun ja kevytmielisyyden takia ja säätyläisten

¹²⁵ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 28.6.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹²⁶ Räisänen 1995, 153.

¹²⁷ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 28.6.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹²⁸ Markkola 2014, 154–156; Nieminen 1951, 243.

avioliittoihin rinnastettiin myös usein pakko- ja spekulatioavioliitot, joissa avioitumisen syyt liittyivät lähinnä esimerkiksi taloudellisen hyödyn tavoitteluun.¹²⁹ Häggmanin mukaan:

Onnettomissa merkeissä solmitut pakko- tai spekulatioavioliitot olivat paitsi henkilökohtainen myös yhteiskunnallinen onnettomuus. Tätä ne olivat nimenomaan rakkaudettomissa kodeissa kasvaneiden lasten kautta. Kun vanhempien välinen liitto perustui omanvoitonpyyntiin ja itsekkyyteen tuli myös liiton hedelmistä, tulevaisuuden kansalaisista itsekkäitä ja epäkelpoja elämään ihmisyyhteisössä. Avioliitto nähtiin liittona, josta yhteiskunnan kaikki muut siteet ja yhdistykset polveutuivat. Näin ollen tämän liittojen liiton perustuksien tuli olla siveellisesti kestäviä.¹³⁰

Miehen odotettiin pystyvän tarjoamaan tulevalle perheelleen taloudellisesti vakaan ympäristön, hyvän ja turvallisen kodin. Oman kodin tarjoaminen nähtiin edellytyksenä avioliitolle: sekä vanhemmat että nuoret vierastivat ajatusta, että nuoripari jäisi asumaan miehen tai naisen vanhempien luo. Toimeentulon ja aseman varmistaminen vei aikaa, koska harjoittelu- ja opiskeluajat venyivät usein pitkiksi. Samalla miesten avioitumisikä nousi ja myös puolisoiden välinen ikäero kasvoi. Korkeaa ikäeroa ei kuitenkaan pidetty ongelmana vaan tavoiteltavana ja tärkeänä normina. Toisaalta sen, että miehet pystyivät perustamaan perheen vasta vanhemmalla iällä, katsottiin vaikuttavan lisäävästi säätyläisnaisten naimattomuuteen ja prostituution kukoistamiseen. Naimattomuutta pidettiin raha-avioliittojen lisäksi merkittävänä kaksinaismoraalia lisäävänä tekijänä.¹³¹

Pirjo Markkolan mukaan moraalireformistit pyrkivät rakentamaan uutta perhekeskeistä miehen mallia. Valtiopäiväkeskusteluissa viitattiin toistuvasti miesten erilaisiin perherooleihin ja korostettiin, että prostituutio muodosti perheelle uhan, johon tuli puuttua. Vuoden 1888 valtiopäivillä esitetystä vetoomuksesta nostettiin perhe mukaan keskusteluun. Sen mukaan pappissäädyn tuli kehottaa viranomaisia kitkemään siveettömyyden pesät yhteiskunnasta vanhempien huolen ja nuorten poikien takia. Erityisesti koulukaupunkeihin muualta muuttava nuoriso luettiin prostituution todennäköisiksi uhreiksi. Tapa puhua prostituutiosta pappissäädyn valtiopäivämiesten keskuudessa voidaan tulkita edustavan eräänlaista yhteiskunnallista isällisyyttä, jossa isän velvollisuuksiin kuului järjestää turvalliset olosuhteet lapsilleen. Ylipäänsä moraalireformistien retoriikassa käytettiin Markkolan mukaan paljon perhemetaforaa ja miesten sidosta perherooleihin. Kysyttiin, että voiko mies isänä, poikana ja puolisona suhtautua myönteisesti prostituutioon.¹³²

---

¹²⁹ Häggman 1994, 157; Räisänen 1995, 37–38.

¹³⁰ Häggman 1994, 157.

¹³¹ Häggman 1994, 40, 59; Räisänen 1995, 68.

¹³² Markkola 2014, 153–154.

Moraalireformin parissa toimineiden miesten erityinen tehtävä oli juuri miesten puhuttelu. Hyväosaiset keski-ikäiset tai iäkkäät miehet vakuuttivat muille miehille, että sukuvietin kontrolloiminen oli mahdollista. Juuri miehen seksuaalivietin voimakkuus aiheutti yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ongelmia kuten kaksinaismoraali, prostituutio, veneeriset taudit ja aviottomat lapset. Kyky kontrolloida viettiä kohotti ihmisen eläimen yläpuolelle. Esimerkiksi naisten ruumiillista koskemattomuutta uhkaavat miehet kuvattiin heikkoina, eläimellisinä tai epämiehekkäinä. Sen sijaan vahva ja voimakas mies ei ollut uhka naisille tai lapsille. Tällainen sukuviettinsä hallitseva, pidättyväinen ja kohtuullinen mies oli turvallinen ja luotettava, ihmismäinen ja isällinen.¹³³

Sivistyneistöön kuuluvat moraalireformistimiehet asettivat kovia vaatimuksia oman yhteiskuntaluokkansa miehille. Prostituutiokysymys oli ennen kaikkea kysymys ylä- ja keskiluokan miehistä ja heidän suhteestaan kaikkien yhteiskuntaluokkien naisiin. Keski- ja yläluokan moraalit saatiin jossakin rinnastaa työväenluokan tai rahvaan moraalisiin ja sillä osoitettiin retorisesti, miten jopa rahvas meni herrojen edelle. Työläismiehistä ja talonpojista kuitenkin puhuttiin yleisesti hyvin harvoin. Moraalireformistimiehet edellyttivät siis ennen kaikkea ylä- ja keskiluokan miehiltä itseuria ja korkeaa moraalit. Valta ja auktoriteetti merkitsivät myös velvollisuutta ja vastuuta. Miesten seksuaalinen hillittömyys määriteltiin syöpäkasvaimiksi, joka turmeli sekä miehet että naiset. Erityisesti miehiltä, joilla oli valtaa, edellytettiin korkeaa moraalit ja sivistynyttä käytöstä. Siveettömät, yhteiskunnallisesti vaikuttavissa asemissa olevat miehet olivat häpeä koko sukupuolelle, mutta ennen kaikkea he häpäisivät oman yhteiskuntaluokkansa. Miesten siveys oli yhtä tärkeää kuin naisten siveys.¹³⁴

Kaksinaismoraali profiloitui ennen kaikkea säätyläisten ja kaupunkilaissivistyneistön siveettömyydeksi ja ilmeni heidän keskuudessaan huomattavasti selväpiirteisempänä kuin talonpoikien keskuudessa. Kaksinaismoraalit perusteltiin miehen seksuaalisuuden voimakkuudella ja sen torjumisen vaikeudella. Toisaalta seksuaalisuus oli miehessä kuitenkin erillinen osa muusta persoonallisuudesta, eikä sen toteuttamisella katsottu olevan vaikutusta miehen luonteen kehitykseen tai henkiseen elämään. Naisen kohdalla seksuaalisuus sen sijaan liittyi kiinteästi koko persoonallisuuteen ja avioliittoon kelpasi vain koskematon nainen. Kaksinaismoraalin seurauksena olikin naisten jako kahteen ryhmään: suurempaan, kunnioitettavaan ja perhe-elämään sopivaan

---

¹³³ Markkola 2014, 156–157; Räisänen 1995, 151.

¹³⁴ Markkola 2014, 156–157; Markkola 2006, 231.

ryhmään ja toisaalta pienempään, halveksittuun ja sielultaan ja ruumiiltaan rappeutuvaan prostituoitujen ryhmään.¹³⁵

Kaksinaismoraali teki miehelle luvalliseksi sen, minkä se kielsi naiselta, mutta silti vastuu lankesi yleensä juuri naiselle. Erityisen vaarallista Paavo Virkkusen mielestä yhteiskunnalle oli juuri miesten epäsideellinen toiminta. Keskustelu oli kuitenkin Virkkusen mukaan onneksi keskittymässä vaatimaan miehiltä suurempaa edesvastuuntuntoa sukupuoliasioissa.¹³⁶

Siinä tapauksessa ne tulevat tehokkaasti vaikuttamaan, samaten kuin ylempänä mainittu lainsäädäntötoimikin, sen käsityksen hävittämiseksi, joka miehen sukupuolista irtolaisuutta, josta perheen ja yhteiskunnan henkiselle ja ruumiilliselle terveydelle on vaarallisempia seurauksia kuin usein naisen, kohtelee lempeämmin kuin naisen, varsinkin alhaisoon kuuluvan naisen.¹³⁷

Virkkunen toi esille myös kristinuskon näkemyksen kaksinaismoraalista sekä miesten ja naisten epätasa-arvoisesta asemasta pidättäytyvyyskysymyksessä:

Kristinuskko teroittaa edelleen kuudennen käskyn ehdottomuutta yhtä sitovaksi miehelle kuin naisellekin; sen tähden se jyrkästi torjuu kaksinaisen moraalin, jolla miehet ovat sukuelämänsä alemmuutta pyrkineet puolustamaan. Kristinuskko vihdoin edustaa tinkimättä yksiavioisuuden periaatetta ja käytäntöä, se säätää, että yksi mies kuuluu *yhdelle* naiselle, ja päinvastoin; sentähden se yhtä hyvin yksityisen elämännonnen kuin yhteiskunnallisen elämän terveen kehittymisen nimessä leimaa onnettomuudeksi ja tuomitsee siveettömyydeksi monivaimoisuutta tahi monimiehisyyttä, jotka ovat nykyaikaisen elämämme sairaloisia ilmauksia.¹³⁸

Moraalireformistien piirissä yleinen ajatus naisten luonnollisesta siveydestä ja puhtaudesta näkyi myös Virkkusen teksteissä. Hän korosti naisten siveellistä ylemmyyttä verrattuna miehiin ja se, että erityisesti naiset olivat ottaneet siveettömyyden vastaisen taistelun asiakseen, johtui Virkkusen mielestä siitä, että juuri naiset olivat joutuneet pahimmin kärsimään epäsideellisyydestä. Langenneen naisen takana oli aina ensin langennut mies. Se, joka vietti ja käytti asemaansa väärin: ”Täytyy tunnustaa, että miesten vääryydet, heidän heikomman naisen yli harjoittamansa sortovalta säilyttävät suuremman tuomion heille kuin naisille. Naiset saavat enemmän kärsiä sukupuolisista synneistä, vaikka miehet ovat enemmän syntiä tehneet.”¹³⁹

Naisilla oli myös enemmän puhtaan siveellisyyden voimia kuin miehillä ja parempi vastustuskyky, kun kyseessä oli epäsideellisyys. Vaikka myös naisia yritettiin houkutella kaksinaismoraalin ja

---

¹³⁵ Nieminen 1951, 90–91.

¹³⁶ P. V:n, ”Helsingistä. Siveellisyyksysymys ja yleisö. I”, 293/1907, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 106, KK; ”Siveellisyydestä”, ei päivämäärää, Coll. 263. 146, KK.

¹³⁷ P. V:n, ”Helsingistä. Siveellisyyksysymys ja yleisö. I”, 293/1907, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 106, KK.

¹³⁸ Paavo Virkkunen, ”Naiset ja siveellisyytyö”, *Kotimaa*, 3/1917, Coll. 263. 106, KK.

¹³⁹ Paavo Virkkunen, ”Naiset ja siveellisyytyö”, *Kotimaa*, 3/1917, Coll. 263. 106, KK.

siveettömyyden tielle, he pysyivät vahvoina, ja myös miehillä oli mahdollisuus päästä osalliseksi tuosta vahvuudesta. Jos nuoriso ja nuoret miehet olivat Virkkusen mielestä sekä siveellisyysskysymyksen kohderyhmää että sen mahdollisia edistäjiä, naiset olivat ehdottomasti sen suurimpia edistäjiä ja kaiken toiminnan perusta. Virkkunen painotti hyvin selkeästi miesten vastuuta siveellisyyden surkeaan tilaan. Hän myös ihmetteli sitä, miten miehet voivat vaatia naisilta puhtautta, jota eivät itse olleet valmiita tarjoamaan.¹⁴⁰ Myös Saksassa siveysmiehet taistelivat ennen kaikkea uskonnon ja moraalien puolesta. Miesten ja naisten tavoitteet olivat hyvin samanlaisia. Siveysmiehet näkivät yhtenä aikansa suurimpana ongelmana vahinkoraskaudet ja abortit, ehkäisyn yleistymisen, veneeriset taudit, juoppouden ja perheväkivallan, pornografian, lasten hyväksikäytön ja hylkäämisen. Hekin kritisoivat nimenomaan miesten toimintaa. Ongelmat olivat seurausta miesten ylimielisyydestä, itsekkyydestä ja vallasta.¹⁴¹

Ohjesääntöinen prostituutio oli Virkkusen mielestä yksi merkittävimmistä kaksinaismoraalin edistäjiä. Ohjesääntöisyys esti sukupuolten tasapuolisen arvostelun sukupuolisuhteissa. Virkkusen mukaan: ”Ohjesääntöisyydessä on salainen, raaka ja itsekäs perusajatus, jonka mukaan mies katsoo vaimoa veronalaiseksi orjattareksi, jota mielin määrin saa sortaa eikä hänellä ole oikeutta valittaa tai vastustaa.”¹⁴² Virkkunen kritisoi sitä, että vaimo oli kautta sukupolvien ollut miehen himojen orjatar. Hän korosti ”aviollisen yhdyselämän” järjestämisen olevan aina kahdenkeskinen asia, jolle ei voinut ennakolta säätää normeja, vaan oli luotettava siihen, että aviopuolisot pystyivät siihen itse. Asian täytyi kuitenkin ennen kaikkea olla yhteinen. Tavoitteena oli avoin luottamuksellinen yhdyselämä, jota kannatti rakkaus.¹⁴³

Suomalaisia avioliitto-oppaita 1860-luvulta 1920-luvulle tutkineen Räisäsen mukaan ainoastaan molemminpuolisen mieltymyksen ei kuitenkaan katsottu olevan riittävä peruste avioliiton solmimiselle. Sekä miehen että naisen oli hyvä harkita mieltymyksensä motiiveja ja tulevassa puoliossaan arvostamia ominaisuuksia. Vaikka naittajainstituutiosta oli luovuttu jo 1860-luvulla, vanhempien suostumus koettiin silti edelleen tärkeäksi. Onnellisen avioliiton edellytykset katsottiin olevan niillä liitoilla, joiden osapuolet kuuluivat samaan yhteiskuntaluokkaan. Tulevilla puolisoilla olisi tällöin samanlainen elämäntapa, sivistystaso, mielipiteet ja uskonnollinen vakaumus. Myös

---

¹⁴⁰ Paavo Virkkunen, ”Naiset ja siveellisyytyö”, *Kotimaa*, 3/1917, Coll. 263. 106, KK; Käsikirjoitetut muistiinpanot, aiheena siveellisyys, synti ja avioliitto, Coll. 263. 146, KK.

¹⁴¹ Dickinson 2003, 69, 83.

¹⁴² Käsikirjoitetut muistiinpanot, aiheena ohjesääntöinen prostituutio ja miesten kaksinaismoraali, Coll. 263. 146, KK.

¹⁴³ Virkkunen (nuor.) 2002, 24–25.

tulevan puolison terveydentilasta oli varmistuttava, koska avioliiton tehtävänä nähtiin ennen kaikkea suvunjatkaminen.¹⁴⁴

Esitelmässä *Nuoren miehen suhde neitoon. Esitelmä nuorille miehille* (1915) Virkkunen käsittelee erityisesti rakastumista ja sitä tietä, joka lopulta vie avioliiton onnelliseen satamaan. Virkkunen korostaa kirjoituksessaan rakkauden ja himon eroa. Todellinen rakkaus ei sisältänyt intohimoa. Prostituoitua voi ajatella himoiten, mutta ei koskaan rakastamaansa neitoa. Rakastuessaan ”[...] nuori mies kohoo pelkän vietin alhaisesta ja himokkaasta piiristä korkeammalle ja siveellisemmälle kannalle.”¹⁴⁵ ja rakastumisessa ”[...] rakastetun rakastettavuus kirkkaana ja lämpimänä auringonsäteenä tunkeutuu nuoren miehen sisimpään.”¹⁴⁶

Virkkuset korostivatkin rakkautta erityisesti sielujen yhteytenä: ”[...] sillä me kaksi olemme oikeastaan yksi ja tulemme yhä enemmän yhdeksi, jotka täydennämme toisiamme.”¹⁴⁷ He kokivat erityisesti täydellisen luottamuksen, avoimuuden ja henkisen läheisyyden suurimmaksi rakkauden muodoksi.¹⁴⁸ Katrin käsitykset myötäilivät lähinnä Paavon käsityksiä rakkaudesta. Paavo kuvaili rakkauttaan heinäkuussa 1903 Katrille:

On niin hyvä ja rauhoittava Sinua, rakas lapseni, ajatella ja tuntea, miten me nytkin, paikallisesti etäällä, kietoudumme niin yhteen, ettei meitä mikään voi eroittaa. Minun rakkauteni on taas tällä kertaa niin hiljaista, mutta se on syvää ja koko olentoni huokuu vaan Katrilleni. Onhan se, rakkauteni, väliin, kuten tiedät, myrskyävääkin. Mutta mikä lienenkin yksityisinä hetkinä, aina minä yhtä kokonaisuena Sinulle kuulun ja olen Sinun Paavo.¹⁴⁹

Virkkusen käsityksessä rakastumisesta ja rakkaudesta on havaittavissa 1800-luvulla sivistyneistön piirissä vallinnut käsitys asiasta. Rakkaus ei ollut vain aistinautintoa vaan piti rakastaa sekä sydämellä että järjellä, rakkaus oli myös koko elämän pituinen kutsumus ja velvollisuus. Sivistyneistön mielikuvissa onnellisen avioliiton tae oli ystävyys eikä intohimo, rakkaus oli viettien yläpuolella.¹⁵⁰ Itsehillintä ja itsekasvatus sukupuoliasioissa oli Virkkusen mielestä myös suoraan verrannollinen rakkauteen. Mitä puhtaampi mies sukupuolisesti oli, sitä suuremman rakkauden hän voi saavuttaa.

---

¹⁴⁴ Räisänen 1995, 90–92. Ks. myös Häggman 1994, 154.

¹⁴⁵ Virkkunen 1915, 15.

¹⁴⁶ Virkkunen 1915, 13.

¹⁴⁷ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 12.8.1903, Coll. 263. 92, KK. Ks. myös Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 22.7.1903 & 2.8.1903, Coll. 263. 92, KK.

¹⁴⁸ Ks. esim. Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 19.7.1903, 19.9.1903, 30.9.1903 & 31.12.1903, Coll. 263. 92, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 20.7.1903 & 8.9.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁴⁹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 15.7.1903, Coll. 263. 92, KK.

¹⁵⁰ Häggman 1994, 99.

Marraskuun 1903 alussa Katri vastasi Paavon tiedusteluihin siitä, halusiko Katri, että Paavo rakastaisi häntä tulisemmin. Sitä Katri ei kuitenkaan tahtonut vaan oli onnellinen Paavon rakkaudesta ja sanoi tietävänsä, että Paavo rakastaisi häntä aina. Katri epäili, että tulinen rakkaus ei ehkä olisi niin kestävää kuin tyyni ja syvä rakkaus. Katri vakuutti myös, että Paavon vakavuus ei ollut ollenkaan ikävää, vaan hän rakasti Paavoja juuri sellaisena kuin hän oli.

En tahtoisi sinua ollenkaan toisenlaiseksi. Sinä olet juuri sellainen kun oikean miehen tulee olla. Sinä rakastat Jumalaa yli kaiken, olet niin hyvä ja niin hellä ja niin rakastavainen kaikkia kohtaan varsinkin kärsiviä, olet niin viisas ja omistat suuria ajatuksia ja kauniita, hienoja, syviä ajatuksia. Sinun sielusi on niin suuri, minun Paavoni. Sitä varten Sinua niin äärettömästi rakastan ja sitä varten olen niin onnellinen kun sinä olet minun.¹⁵¹

Absoluuttinen sukupuolimoraali suhtautui yleisesti seksuaalisuuteen negatiivisesti, siitä ei ollut tarkoitus nauttia. Absoluuttisen sukupuolimoraalin vahvana pohjana toimi kristillinen seksuaalietiikka, jonka mukaan sukupuolisuus näyttäytyi ennen kaikkea välinearvona, ei itseisarvona. Sen tarkoitus oli tuottaa sukuun jälkeläisiä. Sukupuolisuuden näkeminen itseisarvona olisi edellyttänyt aistillisuuden palvontaa, joka oli ristiriidassa kristillisyyden kanssa, joka näki aistillisuuden vaarana ihmiselle ja hänen henkiselle kehitykselleen. Tässäkin yhteydessä näkemykset jakautuivat yleisimmän näkemyksen molemmin puolin eli nähtävillä oli vielä tätä jyrkempiä kantoja seksuaalisuudesta kuin myös positiivisempia. Asketismi kielsi seksuaalisuuden positiivisen arvon myös avioliitossa ja pyrki täydelliseen pidättäytymiseen. Tavoitteena ja ihanteena oli, että seksuaalisia tarpeita ei tarvitsisi lainkaan tyydyttää, koska niitä ei esiintyisi. Toisaalta yleistynyt keskustelu sukupuolimoraalista pakotti myös aiheen syvällisempään tarkasteluun ja vähitellen erotiikan positiivisuus alettiin yhdistää myös absoluuttiseen sukupuolimoraaliin. Tämän näkökulman mukaan korostettiin sitä, että sukupuolielämä avioliitossa ei ole alhaista tai hävettävää, vaan sen arvoa tuli jopa korostaa. Tätä näkökantaa edusti myös Paavo Virkkunen, ja se on myös Niemisen mukaan ollut yleisin piirre 1800- ja 1900-lukujen vaihteen sukupuolimoraalin kehityksessä. Sukupuolisuuden kasvava arvostus pyrittiin yhdistämään monogamian kasvavaan arvostukseen.¹⁵²

Radikaalimpia relatiivisen sukupuolimoraalin piirissä ilmenneitä näkemyksiä oli ajatus ”vapaasta rakkaudesta”. Kannattajat olivat sitä mieltä, että rakkauden toteutumiseen ei tarvittu yhteiskunnallista vahvistamista ja he vaativat myös siviiliavioliiton käyttöönottoa ja avioerokäytäntöjen helpottamista. Esimerkiksi ruotsalainen Ellen Key, joka oli maansa naisasialiikkeen johtohahmoja, korosti erotiikan merkitystä myös naisen elämässä ja kannatti

¹⁵¹ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 2.11.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁵² Nieminen 1951, 156–161, 196, 247, 303, 305, 314.

vapaita avioliittoja ja avioeron helpottamista. Toisaalta Keyn mukaan naisen todellinen ja tärkein kutsumus oli äitiys. Hänen mielestään tärkeintä naisen elämässä oli nimenomaan äitiys ja eroottisen elämän täysipainoisuus. Tämä näkemys herätti muun muassa suomalaisissa naisasianaisissa voimakasta vastustusta. Ellen Keyn mukaan avioliitto ilman rakkautta oli epäsiiveellisempi kuin rakkaus ilman avioliittoa. Relatiivinen sukupuolimoraali sai kannatusta erityisesti kulttuuriradikaaleissa virtauksissa ja myös sosialistisissa piireissä. Kuitenkin myös sosialisteissa oli absoluuttisen sukupuolimoraalin kannattajia. Rajat kannattajien kesken olivat häilyviä.¹⁵³

Katrin kirjeistä näkyvät paikoitellen jopa paremmin Paavon ajatukset ja näkemykset kuin Paavon itsensä kirjoittamista kirjeistä. Katri viittasi kirjeissään paljon aiemmin käytyihin keskusteluihin ja välillä jopa referoi Paavon sanomisia. Katrin kirjoitustyyli oli myös rönsyilevämpi kuin Paavon. Paavo kirjoitti paljon yleisistä kuulumisista ja työnteostaan samalla, kun Katrin kirjeet olivat paljon henkilökohtaisempia. Valistuksen nimissä käydyt intiimit keskustelut ilmenevät paljon selvemmin Katrin kirjeistä. Paavo viittasi kirjeissään lähinnä siihen onnellisuuteen ja rauhallisuuteen, mitä heidän suhteensa avoimuus ja luottavaisuus oli tuonut mukanaan. Paavon kirjeiden henkilökohtaisuus väheni vielä lisää talvella ja keväällä 1904. Katri puhui kirjeissään hyvinkin avoimesti avioliiton intiimistä puolesta, kun taas Paavon kirjeissä samanlaiset asiat piilotettiin rivien väliin. Paavo kirjoitti tulevasta avioliitosta esimerkiksi 21.11.1903 ja 4.7.1904:

Pääasia ja ihana asia nyt se, että meillä kummallakin on täydellinen pääsy toistemme luo, että voimme mennä ja saamme mennä ja tahdommekin kaikissa asioissa mennä rakkaudella ja luottamuksella. Sehän ei ole pienin tulos meidän tähänastisesta kihlausajastamme, jonka me molemmat olemme tahtoneet käsittää emme niin paljon nautinnon kannalta – vaikka onhan sekin oikeutettua – kuin keskenäisen kehityksemme kannalta. Kun kihlausemme aika meille tuottaa näin paljon suloisuutta, minkälaiseksi tullee sitten avioliittomme, sen julkiset ja salaiset hetket.¹⁵⁴

Häitämme ajattelen tyytyväisyydellä ja ilolla, mutta myöskin varsin rauhallisella mielellä, sillä tiedänhän minä, niinkuin Sinäkin, että meistä tulee hyvin onnellisia ihmisiä. Kun nyt oikein pääsemme tottumaan toisiimme ja kahdenkeskiseen yhteiselämäämme, siihen kaikkeen, joka on olemassa vain meitä kahta varten.¹⁵⁵

Katri taas puhui himosta ja ruumiillisesta rakkaudesta paikoin hyvinkin suoraan. Marraskuussa 1903 Katri kirjoitti tutkielman aiheen kannalta ehkä koko kirjeenvaihdon kiinnostavimmat kirjeet. Niissä viitataan pariskunnan käymiin keskusteluihin ja Paavon opetuksiin siiveellisyydestä. Näissä kirjeissä on huomattavan paljon yhtymäkohtia Paavon julkisista teksteistä löytyviin mielipiteisiin. Kiinnostavaa on se, että Paavon kirjoittamista kirjeistä ei löydy näihin kirjeisiin vastineita. Yksi

¹⁵³ Nieminen 1951, 169–171, 177, 217; Räisänen 1995, 49–54.

¹⁵⁴ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 21.11.1903, Coll. 263. 92, KK. Ks. myös Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 30.6.1904, Coll. 263. 92, KK.

¹⁵⁵ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 4.7.1904, Coll. 263. 92, KK.

mahdollisuus on, että Katri olisi myöhemmin hävittänyt kaikkein intiimimmät Paavolta saamansa kirjeet. Esimerkiksi kirjeessään 9.11.1903 Katri viittasi Paavon kirjeeseen, jota ei kokoelmasta löydy. Katri kirjoitti 6.11.1903, että Paavo on kasvattanut ja auttanut häntä kohoamaan jo ennen kihloihin menemistä sellaisen alhaisuuden yli, johon useimmat muut ihmiset jäävät. Paavon kirjoitukset olivat saaneet Katrin ymmärtämään, että kaikesta voi puhua puhtaasti ilman intohimoa ja likaisuutta. Katri ei luullut enää tietämättömyyttä puhtaudeksi, koska hänelle oli selvinnyt, että tietämättömyys ja ”sydämen puhtaus” eivät ole lainkaan samoja asioita. Omien sanojensa mukaan Katri myös tiesi, että monet olisivat pitäneet varsinkin Katria pahana ihmisenä, jos olisivat tienneet, mitä hän ja Paavo olivat keskenään puhuneet. Katri tiesi myös, että hän ei ollut niin puhdas kuin hänen tulisi ja hän voisi olla. Yhteisten keskustelujen myötä hän oli kuitenkin tullut puhtaammaksi ja oppinut erottamaan vääränlaista häveliäisyyttä oikeasta.¹⁵⁶

Seuraavassa kirjeessään Paavolle 9.11.1903 Katri vakuutti, että ikävä, jota Katri tunsu Paavaa kohtaan ei ollut pelkästään rakkautta Paavon ruumista kohtaan. Katrin mukaan kaikkein tärkeintä oli ”[...] kaikki se mitä minulle sanot, kuulla äänenpaino jolla sen sanot ja saada katsoa Sinua silmiin. Yhtenä hetkenä, jona olemme yhdessä voit sanoa minulle enemmän kun monessa kirjeessä ja kun joskus sanot minulle jotain vähäpätöistäkin voi äänenpaino jolla sen sanot saada koko olentoni onnesta väräjämään.”¹⁵⁷ Toisaalta Katri myönsi myös rakastavansa Paavon ruumista ja olevansa onnellinen saadessaan painautua Paavon syleilyyn ja tuntea hänen vahvat käsivartensa ympärillään. Katri oli onnellinen, että he olivat puhuneet avoimesti myös näistä asioista:

Ennen kun niistä olimme puhuneet kun väliin ajattelin ruumiillista yhtymistämme en milloinkaan sitä ilolla ajatellut, ajattelin sitä vaan välttämättömyytenä, ihmeellisenä ja sellaisena, jolla olisi seurauksena se onni, että saisimme pieniä, rakkaita lapsia vaalittavaksemme. Jos joskus ajattelin, että joskus voisin pitää ruumiillista yhtymistämme onnena, oli se minusta epäpuhdas ajatus, melkeimpä himo. Nyt huomaa, että sitä nyt ajattelen paljon puhtaammin, vaikka pidänkin sitä onnellisena asiana, sitä että kerran saan Sinulle kokonaan antautua. Paavoni, rakkaani, tiedän, että ymmärrät minut oikein, ei minulla ole minkäänlaista himoa, vaikka näinkin sanon. En himoitse sitä aikaa, se ajatus vaan minut tekee onnelliseksi, että saan vastaan ottaa koko olentosi ja vapauttaa Sinut syvästä kaihosta. Ymmärrän nyt Sinut paremmin kun koskaan ennen!¹⁵⁸

Kirjeen lopussa näkyy myös näkemys siitä, että ihminen voi olla onnellinen vain silloin, kun hän voi yhdistyä rakastamaansa ihmiseen. Silloin rakkaus on kaunista, koska molemmat tuntevat kuuluvansa toisilleen ja sulautuvansa yhteen.¹⁵⁹ Katri ihmetteli kirjeensä lopussa naisia, jotka antautuivat ilman rakkautta. Katrin mukaan: ”Jollen Sinua rakastaisi koko sydämeistäni niinkuin

¹⁵⁶ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 6.11.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁵⁷ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 9.11.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁵⁸ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 9.11.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁵⁹ ”Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen”, 99, *Teol. Aik.*, 1903, Coll. 263. 106, KK.

rakastan, olisi pelkkä ajatus ruumiillisesta yhtymisestämme minulle kauhistus. Minua jo iljettäisi sellaisen miehen hyväilykin, jota en rakasta.”¹⁶⁰

Paavo piti avoimuutta onnellisen parisuhteen ja avioliiton tärkeimpänä kulmakivenä. Hän kirjoitti heti kirjeenvaihdon alussa kesäkuussa 1903, että ”[...] yhteisönemme ehtona on täydellinen avomielisyys, joka ei salaa eikä tarvitse salata toiselta mitään. Me nautimme molemmat, niinkuin pienet lapset, siitä että saamme sisällisen ihmistemme paljastaa sille joka sitä rakkaudella ja hellyydellä katselee.”¹⁶¹ Myös Räisäsen tutkimien avioliitto-oppaiden mukaan molemminpuolinen luottamus ja kunnioitus oli ensiarvoisen tärkeää onnellisen avioliiton kannalta. Tällä tarkoitettiin puolisoitten velvollisuuksien kunnioittamista ja omien velvollisuuksien täyttämistä, toinen toisensa tukemista ja kunnian suojelemista perheen ulkopuolella.¹⁶² Virkkusten kirjeissä näkyvä syvä luottamus toisiaan kohtaan kaikessa avoimuudessaan oli kuitenkin 1900-luvun alkuun suhteutettuna poikkeuksellista. Paavo toi tämän itsekin esiin uudenvuodenaaton 1903 kirjeessään Katrille:

Molemminpuolisesta suoruudestamme, lapseni, tunnen niin paljon tyytymystä. Minä nyt kerran olen sellainen, joka en voi arastella enkä peittää – kaikkein vähimmin Sinun edessäsi, rakkaani. Mahdollista kyllä, ettei tällainen suoruus kaikissa kihlauksissa onnistuisi.¹⁶³

Arja-Liisa Räisänen on eritellyt aviopuolisoiden valta- ja hierarkiasuhteita alistumisen ja yhdenvertaisuuden teologian käsitteillä. Alistumisen teologiassa sukupuolten välistä valtasuhdetta perusteltiin miehen luomisen ensisijaisuudella ja sillä, että nainen oli luotu miehelle avuksi. Kristillisen rakkausavioliittokäsityksen muotoutuessa 1800-luvun kuluessa naisten alistumisvelvollisuus alettiin nähdä osana naisen olemusta ja se määriteltiin rakkauden tehtävänä ja naisellisuuden korkeimpana ilmentymänä. Miesten aviollinen velvollisuus puolestaan oli rakastamisvelvollisuus. Miesten tuli ottaa esikuvakseen Kristus ja pyrkiä rakastamaan vaimoaan hänen esimerkkinsä avulla, kuten Kristus rakasti seurakuntaansa. Tämän seurauksena miehen valta perheessä ei saanut olla tyrannin valtaa ja sen oikea käyttö edellytti, että mies rakasti vaimoaan niin kuin itseään. Miehen tuli toimia vaimonsa ystävänä, suojelijana, neuvojana ja auttajana. Tämän rakkausavioliittokäsityksen avulla pyrittiin lieventämään sitä tosiasiaa, että vaimo oli velvollinen alistumaan miehensä tahtoon. Puolisoiden välinen suhde määriteltiin rakkauteen ja kunnioitukseen perustuvana suhteena, jossa molemmat osapuolet toteuttivat jumalallisen aviojärjestyksen mukaisia velvollisuuksiaan. Yksinkertaistettuna alistumisen teologiassa korostettiin vaimon velvollisuutta

¹⁶⁰ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 9.11.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁶¹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 7.6.1903, Coll. 263. 92, KK.

¹⁶² Räisänen 1995, 92–93.

¹⁶³ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 31.12.1903, Coll. 263. 92, KK.

alistua miehensä tahtoon. Velvollisuuksien ymmärtäminen ja toteuttaminen nähtiin myös avio-
onnen säilymisen edellytyksenä. Ajatus vaimon nöyrästä alamaisuudesta mieheensä nähden
perustui jumalalliseen aviojärjestykseen, joka nähtiin muuttumattomana.¹⁶⁴

Alistumisen teologiaa kritisoivaa kristillisliberaalia ajatussuuntaa Räisänen nimittää
yhdenvertaisuuden teologiaksi. Tämä periaate voimistui 1800-luvun kuluessa liberalismiin ja
individualismiin myötä eri kirkkokuntien ja uskonnollisten liikkeiden piirissä. Jumalallista
aviojärjestystä tulkittiin niin, että vapaa nainen hyväksyi miehen valta-aseman perheessä, koska
rakasti miestänsä. Tähän rakkaudesta alistumiseen ei liittynyt pakollista kuuliaisuutta eikä siinä ollut
sijaa hierarkkiselle valtasuhteelle. Periaate halusi poistaa sukupuolten välisen valtasuhteen ja pyrki
edistämään naisten ihmisoikeuksia ja heidän yhteiskunnallista asemaansa. Entiselle alistuvalle
perheenemännän ihanteelle esitettiin vaihtoehtona uusi aktiivinen ja itsenäinen perheenemännäys.
Äidin, vaimon ja perheenemännän rooli määriteltiin kuitenkin edelleen naisen elämäntehtävänä,
koska niissä nainen toteutti sukupuolispesifejä ominaisuuksiaan parhaiten. Äitiys ja
lastenkasvatustehtävä oli myös olennainen osa naiskansalaisuutta. Räisänen kirjoittaa
tutkimuksessaan myös sosialistisesta teoriasta, jonka mukaan sukupuolten välinen suhde
ymmärrettiin historiallisesti muuttuvana suhteena, joten porvarillisessa yhteiskunnassa vallitsevaa
sukupuolten välistä suhdetta ei voitu pitää ikuisesti pysyvänä ja muuttumattomana
suhdejärjestelmänä. He myös kytkivät sukupuolten välisen suhteen yhteiskunnan taloudellisiin
rakenteisiin. Yhteistä kristillisliberaalien kannan kanssa oli kuitenkin se, että ne hyväksyivät
ajatuksen sukupuolten välisestä luonnollisesta ja olemuksellisesta erilaisuudesta.¹⁶⁵

Virkkusten kirjeenvaihdossa on läpi koko kihlausajan nähtävillä selkeä auktoriteettisuhde Paavon ja
Katriin välillä, joka noudattelee samalla perinteisen aviojärjestyksen hierarkiaa. Paavo suhtautui
Katriin isällisesti ja usein kasvattavasti. Tämä on huomattavissa myös puhuttelussa, Paavo kutsui
Katria ”lapsekseen”, kun taas Katri puhutteli Paavoja enimmäkseen ”rakkaakseen” tai ”rakkaaksi
Paavoksi”. Myös Katri suhtautui Paavoon eräänlaisena auktoriteettina ja oli onnellinen, että Jumala
oli antanut Paavon hänelle auttajaksi ja neuvonantajaksi elämässä.¹⁶⁶

Katri painotti myös usein, varsinkin ikävästään kertoessaan, että ei missään nimessä halunnut olla
Paavon työn esteenä tai häiriöksi. Hän vakuutti, että vaikka ikävä oli kova, hän oli tyytyväinen ja

---

¹⁶⁴ Räisänen 1995, 86–89, 96, 98, 196–197.

¹⁶⁵ Räisänen 1995, 109, 112–113, 116–117, 125–126.

¹⁶⁶ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 16.7.1903, Coll. 263. 50, KK. Ks. myös Katri Virkkusen kirje Paavo
Virkkuselle 11.8.1903, Coll. 263. 50, KK.

onnellinen näinkin eikä halunnut aiheuttaa vaivaa ja huolta Paavolle.¹⁶⁷ Paavo puolestaan vakuutti, että erossaolo ja siihen liittyvä kirjeenvaihto oli hyödyllistä aikaa suhteen kannalta ja toi heitä yhä enemmän lähemmäs toisiaan. Samalla oli tarkoitus valmistella vuoden päästä koittavaa onnellista yhteiselämää.

Sillä onhan tämä valmistusta siihen, etteivät tiemme enää tässä elämässä eroa. Sitä, lapseni, odotamme ja toivomme, siihen tahdomme kumpikin omalla tahollamme kaikin puolin kypsyä, mutta emme valita, että kaikkeen todelliseen iloon ja onneen on paljon valmistusta tarpeen.¹⁶⁸

Eikö totta, Katrini, tämäkin eron aika ja kirjeenvaihto on meitä saattanut lähemmäksi toisiamme. Ihanata on se, että meillä aina on vapaa ja avoin pääsy toistemme luokse, saamme avautua ja antautua niin vapaasti ja miettimättä, pelkäämättä, ja tiedämme aina löytävämme vastakaikua.¹⁶⁹

Katri ja Paavo kirjoittivat toisilleen yleensä viikon aikana tiettyinä päivinä. Paavo kirjoitti kaksi kertaa viikossa, keskiviikkoisin ja sunnuntaisin. Katri kirjoitti useammin, ainakin kolme kertaa viikossa ja aina silloin, kun tuli asiaa. Erityisesti Katrille oli tärkeää tietää, minä päivänä kirje oli tulossa. Ja usein, jos kirjettä ei kuulunut oikeana päivänä, Katri ehti jo kirjoittaa Paavolle ja vaatia selitystä kirjeen puuttumiseen. Usein kirje kuitenkin oli vain myöhästynyt postissa. Paavolla oli myös tapana lähettää viesti, jos hänellä ei ollut aikaa kirjoittaa viikoittaista kirjettään. Viestissä hän lupasi kirjoittaa seuraavana päivänä.¹⁷⁰

Katri reagoi vahvasti tunteella ennakoimattomiin poikkeuksiin kirjeiden kulussa. Kesäkuussa 1904 Katri oli ollut varma palatessaan kotiin tuttavien häistä, että Paavolta olisi ollut kirje odottamassa. Katri purki heti paperille sen hetken ajatuksensa ja kertoi myös kirjeen alussa, että kiireessä mustepullo pääsi kaatumaan, eikä hän saisi mustetta yöllä mistään lisää ja kirjoitti siksi lyijykynällä. Kirje on kirjoitettu loppuun seuraavana päivänä. Katri kävi kirjeessä läpi jo kaikki pahimmat vaihtoehdot sairastumisesta onnettomuuteen, vaikka myönsi kyllä itsekin, että todennäköisin syy oli viivästys postissa.¹⁷¹

Ikävöinnistä kertominen ja siihen reagoiminen on hyvä esimerkki Paavon kasvattavasta auktoriteettiroolista. Katri kirjoitti paljon ikävästään ja kaipauksestaan. Myös Paavo kertoi silloin tällöin ikävästään, mutta yleisesti ottaen hän tuntui olevan sitä mieltä, että eron aika oli heille vain

---

¹⁶⁷ Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 25.11.1903, 1.12.1903 & 3.12.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 26.1.1904 & 26.2.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹⁶⁸ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 28.6.1903, Coll. 263. 92, KK.

¹⁶⁹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 15.8.1903, Coll. 263. 92, KK. Ks. myös esim. Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 16.3.1904 & 14.5.1904, Coll. 263. 92, KK.

¹⁷⁰ Ks. esim. Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 22.7.1903 & 21.11.1903, Coll. 263. 50, KK; Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 2.3.1904, Coll. 263. 92, KK.

¹⁷¹ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 14.6.1904, Coll. 263. 51, KK.

hyväksi. Hän näki sen kasvattavana ja kehittäväenä ja toivoi myös Katrin koettavan ottaa sen henkisen kasvun kannalta. Odotus kyllä vielä palkittaisiin. Myös Katri oli tietoinen Paavon ajatuksista ja osasi oikeastaan jo odottaa ”toruja”, jos kertoi esimerkiksi ikävöinnin vaikuttaneen jo hänen yleiseen mielialaansa. Toisaalta Katri aina vakuutti, että vaikka hän ikävöikin, ei hän missään tapauksessa olisi halunnut olla sillä hetkellä Paavon luona, koska olisi saattanut häiritä Paavon työskentelyä. Se kuitenkin tähtäsi loppujen lopuksi heidän molempien parhaaksi.¹⁷² Tästä huolimatta ikävä ylti joskus liian suureksi, ja se pääsi valloilleen kirjeiden välityksellä. Usein, kun Katri oli jo lähettänyt kirjeen, jossa kertoi ikävästään, hän katui sitä jälkeen päin ja pelkäsi suuttuttaneensa Paavon puheillaan. Katrilla oli myös tapana vaipua epätoivoon, jos kirjettä ei kuulunut silloin kuin olisi pitänyt. Marraskuussa 1903 Paavon kirjoittama kirje oli ilmeisesti tehnyt pienen mutkan ja sen matka Kangasalle Katrin luo kesti normaalia pidempään. Katri kirjoitti lyhyen kirjeen 21.11.1903:

Miksi Sinä teet minun niin kovin surulliseksi? On niin vaikeata uskoa, ettei Sinulla koko viikolla olisi ollut ~~siihen~~ ollenkaan aikaa kirjoittamaan minulle jos olisit tahtonut! Sydämeni on niin raskas ja tämä tuska on vienyt kaikki voimani. Olen niin väsynyt. Rakkaani, olenko Sinua loukannut tai pahoittanut mielesi tietämättäni, niin anna se minulle anteeksi, mutta älä enään kiusaa minua tällä tavalla. En sitä kestä! Sinun Katrisi.¹⁷³

Seuraavassa kirjeessään Katri jo katui hätäistä reaktiotaan ja pyyteli vuolaasti anteeksi vääriä syytöksiään:

Enhän voinut ymmärtää että kirjeesi tälläkertaa oli sellaisen matkan tehnyt. Huomasin myöskin heti kun sen sain, että olin Sinua, oma Paavoni, väärin syyttänyt. Kaduin heti kun olin sen kirjeen lähettänyt, että niin kirjoitin, häpesin sitä kovin. Sinun nuhteesi eilen olivat aivan oikeutettuja, enkä tahdo itseäni puolustaa. Anna, rakkaani anteeksi, että Sinulle voin niin kirjoittaa.¹⁷⁴

Ylipäänsä koko kirjeenvaihdon ajan Katri oli usein se, joka lopulta päätyi pyytämään anteeksi käytöstään ja mahdollisia syytöksiään kirjeiden sisältämistä puutteista tai niiden ilmestymistahdin harvenemisesta. Katrin kirjeissä myös korostuu pelko Paavon mahdollisesta suuttumisesta sekä Katrin kokemista omista puutteistaan. Katri toivoi usein voivansa muuttua rauhallisemmaksi ja tyynemmäksi, jota eivät pienet asiat häiritsisi. Samalla hän toivoi, että voisi tulla sellaiseksi kuin Paavo halusi, ”aina iloiseksi ja tasaiseksi”. Katri pelkäsi, että jos ei onnistuisikaan itsensä

---

¹⁷² Ks. esim. Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 27.6.1903, 1.7.1903, 20.7.1903 & 1.12.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 18.3.1904, & 22.3.1904, Coll. 263. 51, KK; Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 4.6.1903, 22.7.1903, 26.7.1903, 21.11.1903, 23.11.1903, 12.12.1903, 16.3.1904 & 24.3.1904, Coll. 263. 92, KK.

¹⁷³ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 21.11.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁷⁴ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 25.11.1903, Coll. 263. 50, KK.

kasvattamisessa, jaksaisiko Paavo häntä enää?¹⁷⁵ Jo Katrin päiväkirjamerkinnöissä 1890-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa näkyy Katrin epävarmuus itsestään. Katri ei voinut kuvitella, että Paavo rakastuisi hänen kaltaiseensa lapselliseen ihmiseen ja tuskaili sitä, kuinka saavuttamaton Paavo hänelle oli.¹⁷⁶

Kirjeiden perusteella Katri vaikuttaa luonteeltaan epävarmalta, itsekriittiseltä ja murehtimiseen taipuvaiselta. Katri oli hyvin ankara itselleen arvioidessaan itseään esimerkiksi kristittynä ja tunsu syyllisyyttä siitä, että ei pystynyt olemaan tarpeeksi hyvä, nöyrä ja epäitsekäs ihminen. Erityisesti Katri kärsi siitä, että koki olevansa itsekäs ihminen niin suhteessaan Paavoon kuin Jumalaankin. Hän esitti kirjeissään suoraan toiveita siitä, että voisi tulla sellaiseksi kuin Paavo hänen toivoisi olevan ja soimasi omaa luonnettaan siitä, että ei pystynyt olemaan niin tasainen ja rauhallinen kuin ehkä olisi pitänyt, vaan antoi tunteiden mennä järjen edelle.¹⁷⁷ Katri murehti monessa kirjeessä erilaisia, lähinnä tulevaisuuteen, liittyviä asioita. Esimerkiksi helmikuussa 1904 hän kirjoitti pelkäävänsä etukäteen äitiyttä. Ei niinkään siihen liittyviä fyysisiä tuskia vaan olevansa huono äiti. Hän pelkäsi, että tulevat lapset perisivät häneltä jotain pahaa, josta sitten kärsisivät lopunikänsä. Samassa kuussa hän myös murehti tulevaa emännyyttään ja mahdollista kykenemättömyyttään siihen.¹⁷⁸ Samalla Katri toi esiin luonteensa nöyryyden. Hänen mielestään vastoinkäymiset oli helpompi ottaa vastaan kuin myötäkäymiset, eikä hän ilmeisesti nauttinut olostaan huomion keskipisteenä. Erityisesti lahjojen vastaanottamisen Katri koki vaikeana. Usein hän ei kokenut ansainneensa lahjoja eikä tiennyt miten olisi osoittanut kiitollisuuttaan. Katri pyrki jatkuvasti kasvattamaan itseään paremmaksi ihmiseksi.¹⁷⁹ Teoksessa *Kangasalan Katri* on katkelma Elma Aaltosen Katrista kirjoittamasta muistokirjoituksesta:

Ei hän koskaan osannut omaa hyvyttään ihailla. Ehkä hän juuri siksi vaikutti niin syvästi elämäämme, sillä eikö ole niin, että eniten vaikuttavat meihin ne, jotka eivät ollenkaan tiedä vaikuttavansa. En ole koskaan tavannut ihmistä, joka olisi nöyryydessä päässyt häntä pitemmälle. Katri-täti ei ollut mitään, ei tahtonut olla mitään. Pieni ja heikko hän oli omissa silmissään, huono rukoilija, puuttuvainen rakkaudessa, mutta Jeesus oli hänelle suuri, häntä hän tahtoi elämällään kirkastaa. Ei liene väärin kiittää Vapahtajaa siitä, että sellaisen ihmisen on saanut matkallaan tavata.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 26.7.1903, 30.10.1903, 25.11.1903 & 27.11.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 15.3.1904, 16.3.1904, 18.3.1904 & 5.4.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹⁷⁶ Virkkunen 1998, 134, 191, 242.

¹⁷⁷ Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 26.10.1903, 25.11.1903 & 3.12.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 1.3.1904, Coll. 263. 51, KK. Ks. myös Virkkunen 1998, 133.

¹⁷⁸ Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 16.2.1904, 19.2.1904, 29.2.1904 & 1.3.1904, Coll. 263. 51, KK. Ks. myös Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 3.12.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁷⁹ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 17.11.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 13.1.1904, 2.2.1904, 10.2.1904, 12.2.1904, 7.4.1904 & 22.6.1904, Coll. 263. 51, KK. Ks. myös Virkkunen 1998, 131, 149.

¹⁸⁰ Lainaus Virkkunen 1998, 482 mukaan. Muistokirjoitus on Katri Virkkusen pojanpojan Paavo Virkkusen hallussa.

Kesää 1904 kohden Katri uskalsi kuitenkin jo vaatia ymmärrystä omalle tilanteelleen eikä enää samalla tavalla pyydellyt anteeksi ikävöintiään ja tunteitaan. Kevään 1904 kirjeissä alkaa myös näkyä lievää syyllistystä kirjeiden saapumattomuudesta, esimerkiksi 13.5.1904 Katri kiitti edellisen päivän kirjeestä, mutta huomautti perään, että kauan sitä sai odottaakin.¹⁸¹ Kesäkuun puolessa välissä häiden lähestyessä Katri päästi tunteensa kunnolla valloilleen, kun odotettua kirjettä ei tullutkaan oikeana päivänä:

Mutta jos Sinä rakkaani, olet terve jota Jumala suokoon, ja jollei kirjeesi ole hukkunut, niin kyllä Sinulla saa olla paljon omantunnonvaivoja siitä, että annoit minun turhaan odottaa kirjettä, vaikka vielä lupasit sen tänään, enkähän sitä liian varhain odota kun viikko jo on siitä kun läksit. Sinä et tiedä minkälaista tällainen levottomuus on. Se on niin näännyttävää. Ja enhän minä tiedä vaikka Sinulle olisi mitä tahansa tapahtunut, jos esimerkiksi ajoit pyörällä Oulusta ja Sinulle joku onnettomuus tapahtui. Jumala suokoon, että kaikki pelkoni olisi turhaa, sitä häneltä rukoilen.¹⁸²

Toisesta huolehtiminen oli kuitenkin molemminpuolista ja siinä, missä Paavo suhtautui Katriin isällisesti, myös Katri suhtautui Paavoon äidillisesti ja käski häntä välillä tiukkaankin sävyyn pitämään itsestään huolta. Erityisesti kirjeenvaihdon alussa kesällä 1903 Paavo huolehti kovasti Katrin syömisestä ja kehotti Katria muutenkin voimistumaan ja tervehtymään mallikelpoiseksi häntä varten. Katrin laihtumisesta oli ilmeisesti ollut enemmänkin puhetta, koska kesän 1903 kirjeissään Katri toi usein esille, että oli muistanut lupauksensa syödä kunnolla.¹⁸³ Myös Katri huolehti Paavon terveydestä ja suurin huolenaihe oli Paavon töiden määrä ja niiden kuormittavuus.¹⁸⁴ Kirjeiden perusteella Paavosta saakin erittäin työkeskeisen ja pedantin kuvan. Paavolle työnteko tuntui olevan tärkeää, ja hän halusi jakaa sen myös Katrin kanssa. Hänellä oli tapana kertoa hyvinkin tarkasti työhön liittyvistä aikatauluistaan ja siitä, mitä työtehtäviä sillä hetkellä oli tehtävänä. Erityisesti keväällä 1904 Paavon kirjeet keskittyivät pitkälti väitöskirjaan ja muihin töihin. Joissakin kirjeissä hän myös pohti sitä, miten paljon olisikaan ehtinyt saada aikaan, jos jo nuorella iällä olisi ollut niin innokas tekemään työtä. Myös Katri tunnusti työnteon tärkeyden ja vakuutti, että ei halunnut olla Paavon velvollisuuksien tiellä. Katri puolestaan koki henkilökohtaisesti tärkeimpänä tehtävänään perheenmännyyden.¹⁸⁵

---

¹⁸¹ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 13.5.1904, Coll. 263. 51, KK. Ks. myös esim. Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 4.3.1904 & 22.4.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹⁸² Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 14.6.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹⁸³ Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle esim. 26.7.1903 & 5.3.1904, Coll. 263. 92, KK; Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle esim. 28.5.1903, 6.6.1903, 1.7.1903 & 4.7.1903, Coll. 263. 50, KK.

¹⁸⁴ Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 27.6.1903, 1.7.1903 & 27.11.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 22.1.1904, Coll. 263. 51, KK.

¹⁸⁵ Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 5.7.1903, 6.2.1904, 20.2.1904, 27.2.1904, 12.3.1904, 19.3.1904, 9.4.1904, 18.6.1904, & 19.6.1904, Coll. 263. 92, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 25.11.1903, Coll. 263. 50, KK; Virkkunen 1998, 481.

Maarit Leskelä-Kärjen mukaan pitkät kirjeenvaihtosuhteet edellyttävät tiettyjen roolien rakentamista kirjeenvaihtoa käyvien henkilöiden välillä. Kirjeen kirjoittaja rakentaa itsestään tietyn kirjeminän. Myös kirjeiden vastaanottajasta rakennetaan samalla tavalla oma persoonansa ja näiden kirjepersoonien välille rakentuu kirjeille ominainen tarinallisuus. Prosessi on kuitenkin dynaaminen ja päättymätön ja uusia rooleja voi kehittyä kirjeenvaihdon kuluessa. Leskelä-Kärjen mukaan oleellista kirjeiden kirjoittamiseen ja vastaanottamiseen liittyvässä dialogisuudessa ja vastavuoroisuudessa on kirjeiden sisään rakentuva maailma ja niiden tapa olla vain heijastamatta ihmisten välisiä suhteita vaan muotoilla niitä uudelleen.¹⁸⁶ Paavon ja Katrin rooleja ja niiden rakentumista on tässä analysoitu pelkästään kirjeenvaihdon perusteella, joka ei kuitenkaan kuvaa todellisuutta välttämättä täysin autenttisenä vaan ainoastaan heijastaa sitä.

Kuitenkin, kun otetaan huomioon tälle parisuhteelle ominainen avoimuus ja luottamus toiseen sekä mahdollisuudet rakentaa suhdetta ja rooleja myös kirjeenvaihdon ulkopuolella yhteisten tapaamisten aikana, pidän kirjeissä muodostuneita rooleja vahvana pohjana sille, minkälaisiksi ne tulevassa avioliitossa muodostuivat. Katrin rohkeus sanoa, mitä hän ajatteli todennäköisesti kasvoi vielä avioliiton ja iän myötä, näkyihän rohkeuden kasvu jo tässä yhteydessä analysoidussa kirjeenvaihdossa. Lisäksi kirjeenvaihdon kuluessa luodut roolit mukailevat aikakauden yleisiä ihanteita ja Virkkusten kirjeenvaihdon perusteella heidän parisuhteensa roolit lähenevät Räsäsen esittelemää yhdenvertaisuuden teologiaa. Paavo oli suhteen auktoriteetti, suojelija ja neuvoja. Katrilla oli alamaisempi rooli. Hän halusi olla miehensä tukena ja apuna aiheuttamatta liikaa huolta. Vaikka kirjeissä korostuukin parisuhteen hierarkia ja Paavon auktoriteetti, niissä näkyy kuitenkin kunnioitus ja luottamus toista kohtaan sekä eräänlaiseen tasa-arvoon pyrkiminen muun muassa yhteisen päätöksenteon muodossa. Yhteisen onnen tavoittelemisen oli tärkein päämäärä.

3. PAAVO VIRKKUNEN SIVEELLISYYSKYSYMYKSEN EDISTÄJÄNÄ

3.1 Suomalaisen nuorison kasvattaja

Puhe ei synny tyhjiössä vaan suhteessa koko yhteiskuntaan ja kyseisen ajankohdan diskursiiviseen ilmastoon, kielen käytöllä onkin merkitystä niin valtasuhteiden tuottamisessa, ylläpitämisessä kuin niiden muuttamisessakin. Argumentointi on aktiivinen prosessi puhujan ja yleisön välillä ja nimenomaan yleisösuhte on argumentointia ohjaava konstruktio, joka rakennetaan puheen

---

¹⁸⁶ Leskelä-Kärki 2011, 255.

kuluessa.¹⁸⁷ Koska Paavo Virkkunen pyrki aktiivisesti edistämään siveellisyyskysymystä ja nimitti nuorten siveellisuuden edistämistä jopa elämäntehtäväkseen, on tärkeää analysoida sitä, miten hän tekstiensä kautta tavoitteeseensa pyrki. Tässä alaluvussa analysoin Virkkusen julkisissa teksteissään käyttämiä vaikuttamisen ja argumentoinnin keinoja. Seuraavassa alaluvussa keskityn kirjeenvaihtoon ja Paavo Virkkusen kirjoittamissa kirjeissä käytettyihin vaikuttamisen keinoihin.

Ilona Pikkanen on tutkinut väitöskirjassaan *Casting the Ideal Past: a Narratological Close Reading of Eliel Aspelin-Haapkylä's History of the Finnish Theatre Company (1906–1910)* sitä, ”miten suomalaista kansakuntaa kirjoitettiin 1900-luvun alussa – suurien sosiaalisten, poliittisten ja kulttuuristen muutosten keskellä – kuvaamalla suomenkielisen teatterin historiaa 1800-luvun loppupuolella”. Tutkimus keskittyy Eliel Aspelin-Haapkylän teossarjan *Suomalaisen Teatterin historia I–IV* kerronnallisiin ja retorisiin valintoihin, muun muassa juonellistamiseen ja tarinalinjan käännekohtiin. Pikkasen mukaan kaikki tekstit voidaan jakaa kahteen osaan: sisältöön ja muotoon. Sisältö viittaa kuvattuihin tapahtumiin ja kohtauksiin, muoto siihen, miten nämä asiat on tekstissä kerrottu. Teksti palvelee tarkoitusta ja Pikkasen omassa tutkimuksessa hypoteesina on, että retoriset keinot pyrkivät ylläpitämään tarinaa ja vakuuttamaan lukijaa. Tutkimuksessaan Pikkanen on muun muassa analysoinut kerronnan tempoa. Hän etsi tekstistä taukoja, yhteenvetoja, hidastuksia ja kohtauksia.¹⁸⁸ Käytän Pikkasen tutkimusta tukena, kun analysoin Virkkusen tekstejä.

Virkkusen kirjoituksista on löydettävissä selkeitä teemoja, jotka toistuvat argumentoinnin tukena ja joiden voi ajatella toimivan nimenomaan yleisöön ja lukijaan vaikuttavina asioina. Näitä ovat isänmaa ja sen rakentaminen sekä tukeminen, taistelu ja sotiminen pahaa vastaan sekä orjuus ja vankeus. Tekstien yleisönä puolestaan oli suomalainen kansa, joka haluttiin saada edistämään siveellisyyskysymystä ja kitkemään epäsiiveellisyys kansakunnasta. Moraalireformia edistävät miehet olivat taustaltaan enimmäkseen sivistyneistöä ja asettivat myös sanansa oman luokkansa miehille. Virkkusen tapauksessa hänen yleisönsä rajautui nimenomaan nuoriin miehiin, tosin yhteiskuntaluokasta riippumatta. Virkkunen osoitti sanansa koko Suomen nuorisolle ja puuttui myös esimerkiksi maalaisnuorten kohtaamiin siiveellisiin ongelmiin. Tekstien julkaisukanavat (muun muassa nuorisoseurojen julkaisut) tukevat tätä. Virkkusen oma puhujaposition oli kuitenkin sivistyneistössä.

---

¹⁸⁷ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 189–190, 192.

¹⁸⁸ Pikkanen 2012, 18, 20, 316, 318.

Myös Saksassa moraalireformin myötä syntyneiden protestanttisten miesten yhdistysten johto ja jäsenistö koostui pääosin sivistyneistöstä ja ne olivat profiililtaan elitistisempiä kuin katoliset yhdistykset, jotka koostuivat suurimmaksi osaksi keskiluokasta. Myös naisten jäsenistö muodostui samoista yhteiskuntaluokista. He kokivat velvollisuudekseen kansallisen siveellisyyden pelastamisen. Saksassa reformaattoreiden ja reformoitavien välinen juopa muodostui kuitenkin paikoin melko suureksi, koska kohteeksi määriteltiin myös työväestö ja sen elämäntavat. Elämänpiirit olivat erilaiset sivistyneistöllä ja työväestöllä, eikä työväestö esimerkiksi välttämättä pitänyt samoja asioita moraalisesti arveluttavina kuin siveysmiehet. Markkolan mukaan Suomessa sivistyneistöön kuuluvat moraalireformistimiehet puhuivat harvoin työläismiehistä tai talonpojista, paitsi silloin, kun keski- ja yläluokan moraalit rinnastettiin työväenluokan tai rahvaan moraalisiin, jolloin osoitettiin retorisesti, että jopa rahvas meni herrojen edelle. Tämä paljasti näkemyksen siitä, että moraalireformistimiehet edellyttivät nimenomaan ylä- ja keskiluokan miehiltä itsekuria ja korkeaa moraalit.¹⁸⁹

Teoksessa *Diskurssianalyysin aakkoset* retorisiksi keinoiksi nimitetään niitä kielen käytön keinoja, joilla pyritään houkuttelemaan yleisö tiettyjen argumentaatiopositioden taakse. Kyse on ennen kaikkea suostuttelusta ja vakuuttamisesta, joiden avulla kyseinen argumentaatiopositio pyritään saamaan näyttämään mahdollisimman kannatettavalta. Argumentaatiopositiolla tarkoitetaan sitä, että esitetyt argumentit, mielipiteet ja asenteet tulkitaan tilannesidonnaiseksi asemoitumiseksi julkiseen keskusteluun, jossa puolustettavat positiot ovat aina suhteessa kilpaileviin positioihin. Argumentaatiopositiota puolustettaessa tärkeintä on ottaa huomioon yleisö, jollekin yleisölle niitä kannattaa perustella vetoamalla humanistisiin arvoihin ja jollekin toiselle yleisölle rationaalsiin näkökohtiin. Kulttuurin vakiintuneet jäsenystavat toimivat argumentoinnin yhteydessä eräänlaisina lähtökohtapremisseinä. Ne ovat puhujan ja kuulijan välisiä esisopimuksia ja voivat koskea käsityksiä siitä, mitä pidetään normaalina, totena tai arvokkaana. Niihin voidaan vedota argumentaation vahvistamiseksi ilman, että niitä tarvitsee perustella. Argumentointi siis tapahtuu aina tietyn kulttuurin sisällä.¹⁹⁰ Tässä tapauksessa argumentaatiopositioksi muodostuu siveellisyysskysymys ja moraalireformi, niiden edistäminen. Kulttuurinen ja yhteiskunnallinen konteksti, jossa argumentaatio tapahtui, oli puolestaan suomalainen, rakentumassa ollut kansalaisyhteiskunta 1900-luvun alussa. Lähtökohtapremisseinä voidaan pitää uskonnollisuutta ja suhdetta kristinuskoon sekä nationalismia, herännyttä isänmaallisuutta.

---

¹⁸⁹ Dickinson 2003, 65, 90; Markkola 2014, 156–157.

¹⁹⁰ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 191–193, 201.

Paavo Virkkusen tekstien kerrontaa voisi kuvailla soljuvaksi. Asiat ja teemat etenevät vaivattomasti alusta loppuun asti. Tekstit pysyvät hyvin koossa, vaikka niissä limittyy usein monia aiheita. Esimerkiksi *Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen* alkaa kirjoitushetkellä vallitsevan yhteiskunnan siveellisen tilanteen ja kristinuskon tarkastelun kuvaamisella. Tämän jälkeen siirrytään nuorisoon ja sen siveelliseen tilaan sekä sukupuoliseen kasvatukseen ja sen tärkeyteen. Kirjasen lopussa viitataan muihin maihin, joissa siveellisyystyö oli Virkkusen mukaan hyvin järjestettyä ja toimivaa. Virkkunen luotti kuitenkin ihmisen kykyihin päihittää epäsideellisyys. Itsekurilla, voimakkaalla tahdolla ja Jumalan avulla siveellisuuden voitto oli hyvinkin mahdollinen. Teksti päättyy lauseeseen: ”Meillä pitää toki olla se kristillinen optimismi, joka voittoisana tietää: se joka teissä on, hän on suurempi kuin se joka maailmassa on.”¹⁹¹ Kirjoittajan persoona tulee tekstissä esiin, koska sitä ei ole kirjoitettu kokonaan passiivissa vaan osittain yksikön ensimmäisessä persoonassa. *Nuoren miehen suhde neitoon. Esitelmä nuorille miehille* etenee samanlaisella kaavalla. Teksti kulkee eteenpäin puheenomaisesti. Myös tässä tekstissä kirjoittaja tuo itseään esiin käyttäen paikoin yksikön ensimmäistä persoonaa. Tämä on hyvin tyyppillistä monille Virkkusen teksteille.¹⁹²

Sukupuoliasia kristinuskon opetuksessa. Koulun ja seurakunnan opettajille poikkeaa muista tutkituista teksteistä niin pituutensa kuin myös selkeästi strukturoidun rakenteensa takia. Teksti on pilkottu selkeästi lukuihin ja alalukuihin, joissa on eroteltu niin sanottu tausta ja itse esitys. ”Sukupuoliasiaa” käsitellään erikseen koulun ja kristinuskon opetuksen näkökulmasta, eritellään opetuksen tapaa ja opetuksen suhteuttamista oppilaan käsityspiiriin. Tässäkin tekstissä kirjoittajan läsnäolon huomaa ja teksti on kirjoitettu nimenomaan Virkkusen tietojen pohjalta, vaikka siinä pyritäänkin vetoamaan esimerkiksi tilastoihin.¹⁹³

Paavo Virkkusen teksteistä on Pikkasen käyttämän kerronnan tempon analyysin avulla löydettävissä lähinnä taukoja, hidastuksia ja kohtauksia. Kirjoituksista löytyy tehosteena paljon kysymyksiä ja ajatusviivoja. Kysymykset ovat retorisia ja niihin on yleensä yksi ja ainoa valmis vastaus, jonka myös lukija tietää. Kysymykset voi kuitenkin tulkita tauoiksi, jolloin lukija voi hetkeksi pysähtyä miettimään jo luettua tekstiä. Kysymykset pysäyttävät sanojen ja asioiden tulvan ja jollain tavalla myös tiivistävät edellä kerrotun. Ajatusviivoilla on samanlainen tarkoitus, mutta ne lähinnä hidastavat tekstiä ja estävät sen vyörymistä eteenpäin liian nopeasti. Myös ne antavat tilaa lukijan ajatuksille. Kysymykset ovat kuitenkin yleisin keino tauottaa ja hidastaa tekstiä, niitä

---

¹⁹¹ Virkkunen 1903, 21.

¹⁹² Ks. esim. Snellman 1903; Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siveellisyystyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen nuorison liiton albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; Virkkunen 1906; Virkkunen 1915.

¹⁹³ Virkkunen 1906, 9.

esiintyy lähes jokaisessa kirjoituksessa: ”Ihmekö, ettei nuorisokaan monesti saa tyydyttävämpää selitystä, kuin että ’kaikki tämä’ on jotakin iljettävää, rumaa, välttämätöntä pahaa. Ihmekö silloin, että epäsiiveellisyttä kaikkialla niin heikosti voidaan vastustaa? Tämäkö sairaloisuus vihdoin estää julkisesti ja yksityisesti antamasta tarpeellista ohjausta nuoren sukuelämän ruumiillisessa kehityksessä?”¹⁹⁴

Teksteissä rakennetaan myös kohtauksia, jotka ovat hyvin tunnepitoisia. Usein nämä kohtaukset liittyvät esimerkiksi luontoon tai kristinuskoon ja niiden ympärille pyritään teksteissä rakentamaan argumentointia siiveellisyydestä ja sen merkityksestä. Tekstit oikeastaan rakentuvat juuri tällaisten kohtausten ympärille ja ne rytmittävät sitä. Olen tulkinnut kohtauksiksi kaikki pidemmät kuvaukset, joissa pyritään luomaan lukijalle voimakasta, mahdollisesti myös tunteikasta, mielikuvaa jostakin tietystä asiasta.

Mutta hyvän ja pahan tiedon puun ei olisi tarvinnut, niinkuin tällaisessa asiaintilassa tavallisimmin käy, houkutella nuorta onnetonta myrkyttävään varjoonsa, jos ajoissa ja yhtä avomielisesti, kuin kadulla, mutta puhtaasti ja varjelevasti, hänelle olisi rakkaalta taholta sanottu varoitus ja annettu se opetus, joka ei elämän sydänjuuria hävitä, vaan ne vahvistaa ja juurruttaa puhtauden maaperään.¹⁹⁵

Pahe [itsetyydytys] on usein tarttuvaa laatua, kuten ylempänä olevasta esimerkistäkin näkyy. Yksi myrkyllinen alkulähde on voinut vierittää saastuttavaa likaisuuttansa kokonaisuin nuorisoparviin; esimerkkejä on siitä, että luokat, jopa koulut, ovat voineet joutua kulkutaudin tavoin raivoavan paheen temmellyspaikoiksi.¹⁹⁶

Kohtaukset ovat tärkeässä roolissa myös lyhyemmissä teksteissä, esimerkiksi lehtiartikkeleissa ja puheissa. Myös kysymyksiä käytetään paljon tekstin pituudesta tai julkaisutavasta riippumatta.

Paavo Virkkusen tekstien kieli on ennen kaikkea tunteikasta ja lukijaa kehottavaa, ei käskevää. Niissä pyritään ohjaamaan lukijaa haluttuun suuntaan kysymyksillä, joihin on oikeastaan vain yksi mahdollinen vastaus. Se, mitä kirjoittaja koko tekstillään ajaa takaa. Tämä saa kuitenkin lukijan ajattelemaan itseään aktiivisena toimijana, joka vastaa kysymyksiin itsenäisesti.¹⁹⁷ Hyvänä esimerkkinä toimii teksti, jossa kehoitetaan nuoria pitämään mieli ja ruumis puhtaana: ” – Ajattelet ehkä: kunpa nytkin, kunpa aina saisin tuota suloa nauttia. Se ei olekaan mahdotonta. Voit saada, mitä pyydät. Toisella tavalla tosin, kuin sitä ajatellet; mutta myöskin pysyvämmin – *niin*, että

---

¹⁹⁴ Snellman 1903, 19.

¹⁹⁵ Snellman 1903, 9.

¹⁹⁶ Virkkunen 1906, 13.

¹⁹⁷ Ks. esim. Snellman 1903, 2, 18; Paavo Virkkunen, ”Säilytä mielesi puhtaana”, *Valistuksen joulupukki*, 1906, Coll. 263. 106, KK; P. V:n, ”Helsingistä. Siiveellisyysskysymys ja nuoriso”, 295/1907, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 106, KK.

puhtaus tulee nuoren elämäsi uskolliseksi toveriksi. Tahdotko näin?”¹⁹⁸ Samasta tekstistä löytyy esimerkki kuvaamaan lukijan kehottavaa puhuttelua:

Ajatelkaamme luonnon elämästä toista kuvaa, joka hyvinkin lienee mielessäsi, kun näinä aikoina silmäsi sattuvat näihin riveihin. Joululoman herttainen kulta-aika ei jätä sinua osattomaksi hyvyyksistään. Talvinen urheilu kutsuu. Nouse suksillesi, annat luistaa yli maiden mannerten, käännyt metsäiseen viidakkoon, notkosta nouset korkealle kuusikunnaalle, josta juhlit talvimaiseman tenhoisaa suuruutta. Pakkanen puree poskesi punaisiksi, mutta se vain lisää mieltymystäsi. Kaikkialta hohtavat silmiisi valkoiset lumikentät; ja sinua vastaan huokuu ihmeellinen *puhtaus*, joka omankin mielesi keventää; tunnet jotakin kaunista ja jaloa sisäsi virkoavan. – Taidatpa taas ajatella: kunpa aina säilyisi tämä hohde, tämä vieno *puhtaus* sydämessäni!¹⁹⁹

Esimerkissä on myös nähtävillä teksteille tyypillistä ylitsevuotavaa luonnon kauneuden kuvaamista. Siveellisyyden voittoa kuvataan valoisan ja kauniin kevään saapumisella, kamppailua epäsiiveellisyyttä vastaan myrskynä ja lankeamista haaksirikkona merellä.²⁰⁰

Toinen tunteisiin vetoava teema Virkkusen teksteissä on sotaretoriikka. Lasken tähän teemaan kuuluvaksi viittaukset taisteluun, vapauteen ja orjuuteen. Epäsiiveellisyyttä vastaan tehtävä työ oli taistelua ja vapautumista lihan, himon ja kiusausten orjuudesta. Se oli tärkein päämäärä ja palkintona tästä taistelusta oli vapaus ja puhtaus, sielun itsenäisyys. Kun ihminen antautui kiusauksille, hän menetti samalla itsemääräämisoikeuden. Toisaalta juuri viettelyksen hetkenä ihmisen todellinen siiveellinen voima tuli parhaiten esille. Sillä jos ei ollut viettelyksiä, jotka voivat aiheuttaa hairahduksen, ei myöskään ollut siiveyttä, hyvettä. Tätä verrataan varkaisiin ja vankilaan. Kukaan ei kutsu varasta siiveelliseksi, koska tämä ei vankilassa ollessaan varasta. Varkaalta puuttuu siihen tilaisuus. Todellinen siiveellisyys ja sen näyttäminen vaatii myös epäsiiveellisyyttä.²⁰¹ Virkkunen kirjoitti siiveellisyystaistelusta esimerkiksi näin: ”Ihmiselämä on kehdestä hautaan saakka pelkkää taistelua, ankaraa taistelua. Ja kuta enemmän ihminen taistelee, sitä suuremmaksi tulee hänen siiveellinen voimansa, sitä enemmän lähestyy hän pyhää, korkeaa tarkoitusperäänsä, sitä korkeammalle kohoaa hänen tosi ihmisarvonsa, sitä enemmän ansaitsee hän kuolemattomuuden, ikuisen onnen tulevassa, paremmassa elämässä.”²⁰²

¹⁹⁸ Paavo Virkkunen, ”Säilytä mielesi puhtaana”, *Valistuksen joulupukki*, 1906, Coll. 263. 106, KK.

¹⁹⁹ Paavo Virkkunen, ”Säilytä mielesi puhtaana”, *Valistuksen joulupukki*, 1906, Coll. 263. 106, KK. Lukijan puhuttelusta ks. myös Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siiveellisyytyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen nuorison liiton albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; P. S. -n, ”Nisut ja ohdakkeet. Math. 13: 24–30”, *Kuukauslehti*, Nuorten Miesten Kristillisten Yhdistysten julkaisema, 2/1906, Coll. 263. 106, KK.

²⁰⁰ Ks. mm. Snellman 1903; Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siiveellisyytyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen nuorison liiton albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; Paavo Snellman, ”Nuorison siiveyteen pyrkimyksestä”, *Helsingin Nuorisoseuran keväतालbumi*, 1904, Coll. 263. 106, KK; P. V:n, ”Helsingistä. Siiveellisyyksysymys ja nuoriso”, 295/1907, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 106, KK; Virkkunen 1915.

²⁰¹ Huutavan ääni korvessa, ”Kiusausten hetket”, *Valon Terho*, 14.2.1891, Coll. 263. 106, KK; Paavo Snellman, ”Nuorisoseurat ja siiveellisyytyö”, *Suomen Nuorison Liiton Kirjasto I, Suomen Nuorison Liiton Albumi III*, 1903, Coll. 263. 106, KK; Snellman 1903; Virkkunen 1906.

²⁰² Huutavan ääni korvessa, ”Kiusausten hetket”, *Valon Terho*, 14.2.1891, Coll. 263. 106, KK.

Lähtökohtapremissejä Paavo Virkkusen teksteissä ovat isänmaallisuus ja kristinusko. Kristinusko on myös yksi selkein diskurssi, mutta toimii myös puhujan ja kuulijan, tässä siis kirjoittajan ja lukijan, esisopimuksena. Kristinusko ja isänmaallisuus olivat 1900-luvun alussa asioita, joihin voitiin tukeutua ja käyttää perustelun tukena sen kummemmin niitä selittämättä. Esimerkiksi perheen ja valtion katsottiin olevan vuorovaikutussuhteessa keskenään. Perhe oli valtio pienoisuudessa. Samalla, kun rakennettiin uudenlaisen perheen ihannetta, rakennettiin myös uudenlaisen kansalaisen ihannetta. Vanhemmat kasvattivat lapsiaan nimenomaan kansalaisiksi. Häggmanin mukaan 1800-luvulla muodostuneen uuden suomalaisen perheihanteen tärkein piirre olikin perheen ohjelmallinen asettaminen valtion moraaliseksi perustaksi ja niiden liittäminen yhteen toisiaan täydentävinä osina.²⁰³ Myös teksteissä valtio tuodaan lähelle siveellisyyssuhteen ja siveellisyys sekä epäsiiveellisyys liitetään tärkeäksi osaksi valtiota, sen rakentamista ja säilyttämistä sekä joissain kohdin valtion tuhoa. Virkkusen mukaan siivettömyys oli ”kansamme suurin vaara” ja ”Vapaa Suomi olkoon siiveillisesti puhdas ja voimakas!”.²⁰⁴ Myös nuorten kasvatus sukupuoliseen puhtauteen oli yhtä tärkeää siiveydelle kuin isänmaalle: ”Eikä yksistään itseksensä, itsellensä hän voittoa taistele; vaan jokainen saavutettu voitto, samalla kuin se itselle takaa jatkuvan taistelun helpontumisen, on voitto myöskin yhteisyydelle, vielä syntymättömille polville, isänmaalle, jopa ihmiskunnalle.”²⁰⁵

Uskonto oli vielä 1900-luvun alussa tärkeä ihmisten elämää määrittävä tekijä, vaikka yhteiskunnan sekularisaatio oli jo alkanut ja kirkon tehtävät jossakin määrin muuttuneet. Lähes kaikissa Virkkusen teksteissä on kristillinen pohjavire, myös silloin, kun ne eivät käsittele kokonaan kristinuskoa ja siiveillisyyttä. Kristinuskolla vähintäänkin perustellaan pyrkimystä siiveillisyyteen. Virkkunen muistutti lukijoita kristinuskon asettamista vaatimuksista sukupuolisiiveillisyyteen ja siiveillisistä ihanteista sekä painotti sitä, että kuudes käsky sitoo yhtä paljon molempia sukupuolia.²⁰⁶

---

²⁰³ Häggman 1994, 107, 177, 179, 181, 211, 216.

²⁰⁴ Paavo Virkkunen, ”Varainkeräys siiveillisyyden tukemiseksi”, ei päivämäärää, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 146, KK; Paavo Virkkunen, ”Uhri siiveillisyyden hyväksi”, ei päivämäärää, ei mainintaa lehdestä, Coll. 263. 146, KK.

²⁰⁵ Snellman 1903, 20. Ks. myös Snellman 1903, 14.

²⁰⁶ Paavo Virkkunen, ”Sukupuoliasian käsittelystä rippikoulussa 1.8.1908”, Coll. 263. 106, KK; Paavo Virkkunen, ”Naiset ja siiveillisyyden”, *Kotimaa*, 3/1917, Coll. 263. 106, KK. Ks. myös Snellman, 1903.

3.2 Sulhanen ja auktoriteetti

Paavo ja Katri kirjoittivat toisilleen kihlaparina ensimmäiset kirjeensä 28.5.1903. Tästä alkoi yli vuoden mittainen kirjeenvaihto, jonka aikana tuleva aviopari rakensi suhdettaan, parisuhteensa rooleja sekä suunnitteli tulevaisuuttaan. Kirjeet olivat huomattavan tärkeässä roolissa, koska Paavo ja Katri olivat suurimman osan kihlausajasta eri kaupungeissa, jopa eri maissa. Kirjeillä ei ole kuitenkaan aina ollut henkilökohtaista ja yksityistä merkitystä. Kaisa Vehkalahten mukaan yksityiskirjeisiin liittyvä henkilökohtainen ja intiimi luonne on yksi monista historian paradokseista. Yksityiskirjeet ovat usein olleet kaikkea muuta kuin yksityisiä. 1700–1800-luvuilla kirjeitä luettiin yleisesti ääneen, niitä lainattiin muun muassa sukulaisille ja yhdellä kirjeellä saattoi olla useampi kirjoittaja. Kahdenkeskiseksi tarkoitettu viesti piti erottaa muusta kirjeestä selkeästi. Samaan aikaan 1800-luvun kuluessa kirjeiden kirjoittaminen kuitenkin privatisoitui ja muuttui intiimimmäksi ja esimerkiksi monelle kihlaparille kirjeistä tuli paikka, jossa toisen oppi tuntemaan ja suhde alkoi kunnolla muodostua.²⁰⁷

Virkkusten kirjeet olivat jo selkeästi yksityistä ja henkilökohtaista kirjeenvaihtoa, siihen viittaa jo Katrin usein esille tuoma huoli siitä, että joku ulkopuolinen pääsisi kirjeisiin käsiksi. Kirjeiden yleisönä ja samalla myös kohteena oli siis joko Paavo tai Katri. Kirjeet eroavatkin muista analysoimistani teksteistä niiden henkilökohtaisuuden sekä lukijan, yleisön ”henkisen” läheisyyden vuoksi. Vaikka kirjeet kirjoitettiin fyysisesti kaukana niiden lukijasta, oli kirjoittajan ja vastaanottajan suhde tässä tapauksessa aivan erilainen kuin julkisten tekstien yleisön kohdalla, jolloin kirjoituksen lukija oli vieras. Tässä alaluvussa analysoin Paavo Virkkusen käyttämiä argumentoinnin keinoja kihlausajan yksityisessä kirjeenvaihdossa. Miten Paavo pyrki rakentamaan siveellistä ja onnellista parisuhdetta sekä edistämään omia näkemyksiään siitä, millainen oli onnellinen parisuhde ja mitä siihen vaadittiin?

Kirjeistä on löydettävissä samoja argumentoinnin muotoja kuin Virkkusen kirjoittamista julkisista teksteistä hieman eri painotuksilla. Kirjeiden argumentaatiota ja retorisia keinoja analysoidessa en käytä Pikkasen tutkimusta apuna, koska kirjeet ovat tekstityyppinä hyvin erilainen aineisto kuin analysoimani julkiset tekstit, esimerkiksi esitelmät. Ne eivät samalla tavoin rakennu selkeästi juonen tai tarinan varaan, eikä niitä siksi voi arvioida samoin kuin esimerkiksi esitelmiä. Vaikka kirjeissä on nähtävissä tiettyjä säännönmukaisuuksia ja konventioita rakenteessa, niiden kohdalla on tuskin mietitty asioiden esittämisjärjestystä yhtä tarkkaan kuin jo lähtökohtaisesti vaikuttamaan

---

²⁰⁷ Lahtinen et al. 2011, 16–18; Vehkalahti 2011, 233.

pyrkineiden puheiden ja opaskirjojen kohdalla. Kirjeiden sisältöön ja tyyliin on vaikuttanut usein sen kirjoittajan vastaanottama edellinen kirje. Paavo mainitsikin jo syyskuussa 1903, että kirjeenvaihto oli muodostunut saatuihin kirjeisiin vastaamiseksi.²⁰⁸ Paavon käsittelemiin aiheisiin ja valittuun esittämistapaan vaikuttivat usein todennäköisesti Katrin edellisen kirjeen aiheet ja tyyli. Analysoin kirjeiden retoriikkaa ja argumentaatiota, koska myös niillä oli joskus vaikuttamisen tavoitteita. Kirjeiden kohdalla keskityn kuitenkin vain Paavon argumentointiin, vaikka kirjeitä onkin kahdelta henkilöltä. Tarkoitus on selvittää nimenomaan Paavon argumentaatiota ja vaikuttamisen tapoja suhteessa kihlattuunsa. On erityistä, että tässä tapauksessa kirjeiden kohdalla lukijan reaktion tekstiin voi usein lukea vastauskirjeestä, toisin kuin analysoimieni julkisten tekstien kohdalla. Niiden lukijan reaktio jää pimentoon.

Kirjeitä määrittävä tärkeä ominaisuus on dialogisuus. Tämä vastavuoroisuus ja keskustelunomaisuus erottaa kirjeet esimerkiksi muusta elämäkerrallisesta materiaalista. Kirje kirjoitetaan aina toiselle ihmiselle, joten se ei ole vain yhden henkilön yksinpuhelua vaan sillä pyritään kommunikoidaan. Tähän dialogisuuteen liittyy myös toinen kirjeille ominainen piirre, jota voi kutsua perspektiiviksi. Kirjeet kirjoitetaan aina tietystä näkökulmasta, tietyssä tilanteessa ja tiettyä tarkoitusta varten. Kirje avaa aina kirjoitusajankohtaansa ja ympäristöönsä uniikin näkökulman, mutta kirjettä tutkittaessa on pidettävä mielessä sen tarkoitus ja syntykonteksti. Kirjeiden dialogisuus ei kuitenkaan ole samanlaista vuoropuhelua kuin kasvokkain. Sitä voi kutsua ”dialogina näkymättömälle”.²⁰⁹ Maarit Leskelä-Kärki kuvaa dialogisuutta artikkelissaan *Kirjeet ja kerrotuksi tulemisen kaipuu. Kirjailija Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyyks, 1906–1936*:

Kirjeenvaihtoon liittyy aina vähintään kaksi puolta, kaksi subjektia, jotka kertovat ja lukevat mahdollisesti eri tarinoita, kaksi ääntä, joiden kautta itseä ja toista määritellään ja uudelleen määritellään jatkuvasti. Kolmanneksi osapuoleksi tähän kirjeiden dialogiseen maailmaan astuu tietysti mahdollinen myöhempi tutkijalukija, joka lukee kirjeitä aivan toisesta perspektiivistä kuin kirjeenvaihdon osapuolet. Hänen motiivinsa voivat vaihdella, mutta hän pysyy aina ulkopuolisena ja irrallisena, vaikka intensiivisen kirjeenvaihdon lukeminen saattaa tuottaa läheisyyden, intiimiyden ja ymmärryksen hetkiä. Tästä tutkijalukijan on myös muistutettava itseään jatkuvasti.²¹⁰

Sonja Hagelstamin mukaan kirjeen dialogisuus ei rajoitu pelkästään kirjeen kirjoittajien välille. Myös tutkija käy aineistonsa kanssa dialogia. Tutkija käy dialogia myös kirjeen kirjoittajien kanssa. Hän lukee kirjeet kolmesta eri näkökulmasta: kirjeen kirjoittajan (mitä tutkija olettaa kirjoittajan tarkoittaneen), vastaanottajan (miten tutkija arvelee vastaanottajan reagoineen) ja omasta

²⁰⁸ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 16.9.1903, Coll. 263. 92, KK.

²⁰⁹ Lahtinen et al. 2011, 20–21. Kirjeiden dialogisuudesta ks. myös Stanley 2004, 213.

²¹⁰ Leskelä-Kärki 2011, 255.

näkökulmastaan. Hagelstam painottaa, että tutkijan omia kokemuksia ja tietoisuutta ei voi sulkea pois tai sitä, että kirjeiden kaikkien merkitysten tavoittaminen on mahdotonta.²¹¹ Kirjeitä, kuten muitakin tekstejä, voi tulkita monella tavalla ja monista näkökulmista. Ne ovat aina riippuvaisia lukijasta ja tulkitsijasta ja näin ollen mitään tulkintoja ei voida pitää absoluuttisina totuuksina tai ajassa muuttumattomina tulkintoina.

Kirjeisiin kirjoitetaan rajattu ja tulkittu eletty maailma ja niiden maailma on aina erityinen. Kirjeet ovat vahvasti performatiivisia. Tähän liittyy niin konteksti, jossa kirje on kirjoitettu kuin myös kenelle se on kirjoitettu. Kuinka aitoja voi olettaa esimerkiksi kirjoittajan tunteiden olevan? Vastaanottajalla on suuri vaikutus siihen, mitä ja miten kirjoitamme, mitä jätämme sanomatta. Leskelä-Kärjen mukaan pitkät kirjeenvaihtosuhteet edellyttävät tiettyjen roolien rakentamista suhteessa toiseen ja juonen rakentamista kirjeisiin. Kirjeisiin rakennetaan tietty kirjeminä ja myös vastaanottajasta rakennetaan persoona. Näiden kirjepersonien välille rakentuu kirjeille ominainen tarinallisuus. Kirjeiden maailma on kuitenkin aina fiktiota epävakampi, koska kirjeissä maailmaa luodaan koko ajan uudestaan. Oleellista on kirjeiden sisään rakentuva maailma, ja se kuinka kirjeet rakentavat aina uudestaan ihmisten välistä suhdetta.²¹²

Kirjeenvaihdon ulkopuolisena tutkijalukijana en voi esittää vedenpitäviä päätelmiä siitä, miten Paavo ja Katri reagoivat toinen toisensa kirjeisiin, millaiseksi he itse kokivat kirjeisiin muodostuneet roolit tai kuinka vaikuttavaa Paavon argumentointi suhteessa Katriin oli. Kirjeiden perusteella voi kuitenkin esittää tulkintoja. Katri vaikutti lähtökohtaisesti olleen avoin Paavon mielipiteille ja valmis muokkaamaan omiaan, jos tarve vaati. Maaliskuussa 1904 Katri oli ilmeisesti lukenut Paavon ehdottamaa siveellisyyssymykseen liittyvää kirjallisuutta, josta hän oli tehnyt omat johtopäätöksensä ja pohtinut jo mahdollista asemaansa tyttären äitinä. Hän oli sitä mieltä, että ei kertoisi kaikkia niitä asioita lapselleen, joita kirjassa suositeltiin. Lopuksi Katri kuitenkin lisäsi, että voisi kyllä mahdollisesti muuttaa mieltään, jos Paavolla olisi eriävä mielipide.²¹³

Kirjeenvaihdosta jää paikoin kuva, että Kattrilla oli eräällä tapaa keskustelun avaajan rooli ja Paavo kirjoitti usein Katrin kirjeiden pohjalta ja vastasi niihin. Erityisesti ikävä oli tema, johon palattiin usein juuri Katrin kirjeiden kautta ja Paavo kommentoi omaa ikäväänsä usein vain silloin, kun Katri oli ottanut asian esiin. Ikävään kiinteästi liittyi tietysti jatkuva erossaolo ja odotus, ikävän suurin

---

²¹¹ Hagelstam 2011, 302–304.

²¹² Lahtinen et al. 2011, 22–23; Leskelä-Kärki 2011, 255; Leskelä-Kärki 2006b, 66; Vehkalahti 2011, 234.

²¹³ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 8.3.1904, Coll. 263. 51, KK.

aiheuttaja. Paavon kirjeissä korostuukin enimmäkseen ikävän syy, erossaolo ja sen positiiviset vaikutukset suhteeseen. Katrin kirjeissä korostuu sen seuraus, ikävä lähinnä negatiivisessa valossa. Ainakin kirjeenvaihdon loppupuolella Katri vaikuttaa jo melko turhautuneelta jatkuvaan ikävöimiseen.²¹⁴

Paavo korosti oikeastaan ainoastaan erossaolon positiivisuutta. Hänen mielestään erossaololla oli suuri vaikutus sekä yksilön henkiseen kasvuun että itse parisuhteen ja rakkauden kehittymiseen. Paavon mukaan yksilön oli hyvä oppia kärsivällisyyttä ja opeteltava laittamaan omat halunsa ja toiveensa välillä sivuun yhteisen ja suuremman hyvän tieltä. Rakkaudessa Paavo korosti erityisesti henkistä yhteyttä ja sielujen läheisyyttä, ei niinkään ruumiillisuutta, vaikka sekin toki oli osa miehen ja naisen rakkautta. Hän koki erityisen ihanana asiana, että välimatkasta huolimatta hän ja Katri olivat päässeet henkisesti niin lähelle toisiaan ja piti kihlusaikaa hyvin onnellisena aikana erosta huolimatta tai ehkä juurikin sen takia. Kun välimatkaa toiseen oli paljon, nimenomaan henkinen läheisyys ja luottamus toiseen korostui ja nosti suhteen korkeammalle henkiselle tasolle.²¹⁵

Varmasti kihlusaika pääosin olikin onnellista aikaa, mutta ainakin Katrin kirjeistä välittyy välillä myös pelkoa, tuskaa ja epävarmuutta, joita jatkuva ikävöiminen ja odottaminen Kangasalla aiheutti Paavon ollessa Saksassa ja Helsingissä. Myös Katrin murehtivalla luonteella ja vilkkaalla mielikuvituksella oli luultavasti osuutensa niissä pienissä ylireagoinneissa, joita kirjeiden myöhästymiset saivat aikaan.²¹⁶ Erityisesti odotuksen loppumisen odottamisessa mielipiteet erosivat melko jyrkästi. Paavo kuvaili kihlausajan onnellisuutta kirjeenvaihdon lopussa kirjoittamassaan kirjeessä ja mainitsi myös, että ei ole sen loppumista edes erityisemmin odottanut. Ilmeisesti aika oli Paavon mielestä mennyt odotuksesta huolimatta nopeasti ja koska onni oli jo nyt niin suurta, ei häitäkään osannut odottaa.

Emmehan voi muuta sanoa, kuin että tämäkin mennyt kihlausemme aika on ollut kovin onnellista ja hauskaa aikaa. Niin vähän ikävyyttä, niin paljon iloa ja riemua ja kaikenlaista runsautta! Kiitos Jumalan siitakin mitä takanapäin meillä on – hänen apuunsa ja läsnäolemiseensa turvaudumme siinäkin kaikessa ja paljossa, mikä on edessämme. Hyvä se on ja kovin suloista, että hääjuhlamme on näin lähellä. En ole sitä nyt erityisesti odotellut ja tietysti voisin odottaa kauvemmin, melkein kuinka kauvan tahansa; mutta mitäpä varten me enää sitä täyttää onneamme viivytellisimme. Johan meidänkin aikamme kaikin puolin on tullut. Niinpä minä siis onnellisena ja perin tyytyväisenä sulhasena ihan piakkoin tulen luoksesi juhliaksemme yhdessä ja koko suurten sukujemme ilossa ja niin omistaaksemme toisemme kokonaan ja kokonaan antautuaksemme toisillemme.²¹⁷

²¹⁴ Ks. esim. Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 22.4.1904, 14.6.1904 & 1.7.1904, Coll. 263. 51, KK.

²¹⁵ Ks. esim. Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 22.7.1903, 15.8.1903, 16.3.1904 & 6.4.1904, Coll. 263. 92, KK.

²¹⁶ Ks. esim. Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 14.6.1904, Coll. 263. 51, KK.

²¹⁷ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 30.6.1904, Coll. 263. 92, KK.

Katrilla sen sijaan oli hieman erilainen näkemys pitkän odotuksen päättymisestä:

Jumalan kiitos, että meidän häämme ovat niin pian, niin vihdoinkin pääsen niitä kirjeitä odottamasta, jotka eivät tahdo tulla. [...] Nyt Sinä et saa minua torua ja sanoa, että minulla ”taas on sitä itsetehtyä surua”. Koettaisitpa vaan itse, miltä tuntuu kokea, että kirjoittaminen minulle on Sinulle raskas velvollisuus. Kyllähän sen itsekä tiedän, että se suru menee, kun saan Sinulta kirjeen ja kun niin pian saan Sinut tänne, mutta jää siitä sentään jotain jäljelle silloinkin.²¹⁸

Tässä erossaolon ja ikävöinnin aiheuttamassa ristiriidassa näkyy oikeastaan ainut selvä erimielisyys, mikä on löydettävissä muuten hyvin yksimielisestä kirjeenvaihdosta. Toki Paavo pyrki vakuuttamaan myös Katria omista siveellisistä näkemyksistään, mutta suurimmat ja tärkeimmät keskustelut niihin liittyen käytiin ilmeisesti henkilökohtaisilla tapaamisilla. Katri referoi näitä keskusteluja kirjeissään ja heidän välillään vallitsikin selkeä konsensus siveellisyyteen liittyvistä tärkeimmistä asioista. Siveellisyyskysymyksen ajamiseen liittyvää argumentointia on siis kirjeistä vaikea analysoida senkin takia, että Paavon mielipiteet ja näkemykset edellä mainituista asioista välittyvät ainoastaan Katrin kirjeiden kautta. Vaikka Katri referoikin Paavon näkemyksiä laajasti ja Katrin kirjoittamista kirjeistä pystyy päättämään selkeästi Paavon kannan asioihin, niitä ei pysty analysoimaan argumentoinnin ja retoristen keinojen kautta, koska ne ovat tallentuneet paperille Katrin kynästä, eivät Paavon. Paavon kirjeissä puhutaan huomattavan vähän näistä asioista, rakkauteenkin on vain pieniä viittauksia silloin tällöin ja nekin liittyvät usein henkiseen sellaiseen.

Paavon tapa argumentoida ja perustella omia näkemyksiään on selkeästi nähtävillä hänen eroa ja ikävää käsittelevissä kirjeissään. Tämä johtuu siitä, että näiden asioiden kohdalla näkemykset erosivat selkeimmin. Huomionarvoista on se, että Paavon kirjeissä esiintyy usein monikon ensimmäinen persoona hänen puhuessaan asioista, joissa Katrilla olisi voinut ainakin kirjeiden perusteella olla eriävä mielipide.

Tietysti me kaksi kaipaamme toisiamme, kaipaamme paljonkin ja haluaisimme aina olla toisiamme lähellä. Mutta, lapsi kulta, pitäähän rakkaudemme olla sitä henkistä, joka täydellisesti voi ja saa omistaa toisen, vaikka ruumiillisesti emme olekaan niin lähellä kuin molemmat kernaaimmin soisimme. [...] Rakkaani, luulen, että sinun kodissamme täytyy tottua olemaan hyvin paljon yksin, sillä yhtä paljon kuin tähän saakka meidän täytyy tehdä työtä, senjälkeen kun kokonansa olet tullut minulle – ja vielä enemmänkin. [...] Rakkaudemme, Katrini, kestää etäisyydet ja ikävät, se kasvaa ja syventyy ja (minun puoleltani) puhdistuu siten; ja sitten kun tämä aika on mennyt – ja se kyllä menee pian –, me taas muutamia ihania hetkiä saamme olla yhdessä ja kahden ja rauhassa kaiholta ja pahalta maailmalta.²¹⁹

²¹⁸ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 1.7.1904, Coll. 263. 51, KK.

²¹⁹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 22.7.1903, Coll. 263. 92, KK.

”Meihin” viittaaminen asiassa, johon tiesi vastapuolen suhtautuvan hieman eri tavalla, toimi luultavasti yrityksenä luoda yhteisymmärrystä. Paavon viitatessa ”meihin” korostui ajatus, että he olivat tilanteessa yhdessä ja he selviäisivät siitä yhdessä. Se myös korosti yksimielisyyttä, vaikka se ei varsinaisesti olisi asiassa vallinnutkaan: ”Meillähän on jo entuudesta niin monta kertaa päätettyä se että me molemmat odotamme ja jaksamme odottaa.”²²⁰

Paavo käytti myös kirjeissään retorisia kysymyksiä tehostaakseen viestiään. Kirjeiden tapauksessa nämä kysymykset eivät kuitenkaan niinkään liittyneet tekstin tauottamiseen vaan lähinnä oman näkemyksen korostamiseen. Tällaisia kysymyksiä, joihin vastaus oli periaatteessa jo valmiina, esiintyi erityisesti silloin, kun Katri oli kirjoittanut kovasta ikävästään ja pitkästä odotuksesta negatiiviseen sävyyn tai syyllistänyt Paavoja esimerkiksi kirjeiden saapumattomuudesta. Paavo käytti näissä vastauksissa myös paljon alleviivauksia ja huutomerkkejä. Keskustelun koskiessa ikävää ja odotusta Paavon kirjoittamisen sävy oli usein alentuva ja kasvattava.

– Kuule nyt, pieni lapseni, mikä Sinulle antaa luvan puhua siitä, että minä Sinua, pientä lastani, kiusaan, vaikka en kirjoittaisi pitempäänkään aikaan? Ja oletko todellakin minut sellaiseksi oppinut tuntemaan, että minä olen kirjoittamatta, koska tietysti olen sinuun suuttunut, tahi en välitä sinusta j.n.e.? Mitä kaikkea lienetkään mielesäsi hautonut, tuike tarpeetonta ja epätotta! Etkö jaksaisi iloisena ajatella, jos viikon tahi kaksi tahi enemmänkin olisin pakosta kirjoittamatta, että minä niin innokkaasti koetan rakentaa yhteistä pesäämme tahi muuten pätevästi olen estetty, etten ehdi sitä tehdä mitä kernaasti tekisin? Pidätkö todellakin sanojani niin ja näin, kun olen sanonut, että kirjoittaminen ja jaarittelu Sinun kanssasi on minulle itselleni suurta virkistystä ja iloa? Katrini, joudutko tasapainosta heti pois ja aivan päättömiä ajattelemaan, jollen minä aina ole ikäänkuin vieressäsi.²²¹

Sekä julkisissa teksteissä että henkilökohtaisissa kirjeissä korostuu Paavon kasvattajan ja pedagogin rooli. Tekstit eivät ole käskettäviä, ne ovat kehottavia ja niissä johdatellaan hienovaraisesti lukijaa haluttuun suuntaan. Tällöin vastareaktio oli luultavasti pienempi, kun lukijalle tuli tunne, että hän sai itse päättää tekemisistään ja ajatuksistaan, vaikka vaihtoehtoja olisikin ollut vain yksi. Paavon kasvattava ote oli kuitenkin enemmän kehottava kuin käskävä, mutta hän selvästi neuvoi, miten Katrin pitäisi toimia: ”Nyt tämä loppuu. Puuhaile nyt Sinäkin, lapsi, omalla tahollasi toivehikkaana ja valoisalla mielellä ja ajattele nyt vaan niitä rakastavan ja rakastetun morsiamen puhtoisia, suloisia ajatuksia!”²²² Myös Paavon kirjoittamissa ankan toruvissa kirjeissä hän ei käskenyt Katriä toimimaan tietyllä tavalla vaan kehotti ja esitti toiveita.

Ole nyt, lapsi, tasainen ja iloinen toivossa! Itselleni tämä on ollut ikävintä. Kyllä minun täytyy saada pitää moitettasi aiheettomana. Me tarvitsemme, Katrini, paljon rukoilemista ja tahtomme voimistuttamista. Emmehän

²²⁰ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 24.10.1903, Coll. 263. 92, KK.

²²¹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 23.11.1903, Coll. 263. 92, KK.

²²² Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 12.6.1904, Coll. 263. 92, KK.

ole täällä lyhyttä elämäämme elämässä uinailussa ja veltostumisessa – vaan työhön ja velvollisuuteen meitä joka hetki kutsutaan. Jumalassa on paras apu. Sinne mennään molemmat, niin tulee taas hyvä olla!²²³

Paavon kirjeissä toistuvat kaksi teemaa, joihin hän vetosi, kun halusi saada ajatuksensa läpi Katrille: rakkaus ja velvollisuus. Paavo vetosi Katrin rakkauteen esimerkiksi silloin, kun ihmetteli sitä, miten Katri voi ajatella hänestä niin negatiivisesti tai epäillä hänen rakkauttaan.

Katrini, joudutko tasapainosta heti pois ja aivan päättömiä ajattelemaan, jollen minä aina ole ikäänkuin vieressäsi. Eikö suuri rakkaudemme tarvitse enempää kolausta joutuakseen sairaalloiseksi. [...] Rakkaani, olen pahoillani itsesi tähden, että suotta hankit itsellesi tuollaista tuskaa. Toivoisin, että siitä itse tahdot vapautua, että tämänkin jälkeen huomaat, miten vahingollista sellainen sieluelämä on. Olisin kyllä odottanut, että Sinä minusta ajattelisit toisin kuin mitä kirjoitat. Ikävä siitäkin syystä, etten vastaisuuden varalle voi milloinkaan luvata Sinulle sitä, missä velvollisuus kutsuu toisaalle. Antaudun kokonaan, niinkuin olen antautunutkin, Sinulle; mutta koeta, Katrini, oppia tyytymään siihen mitä saat. Sillä minä en voi antaa enempää, kuin kaikkeni. Ja kaikkeni minä näyn käsittävän vähän toisin kuin Sinä.²²⁴

Omia ratkaisujaan ja asioiden (lähinnä erossaolon ja kirjeiden puuttumisen) senhetkistä tilaa Paavo perusteli omilla velvollisuuksillaan ja Jumalan tahdolla eli kristinuskolla.²²⁵ Näiden voisi kirjeiden kohdalla katsoa toimivan argumentaation lähtökohtapremisseinä. Lisäksi tällaisena voi pitää myös kristillistä aviojärjestystä, jonka mukaan mies oli perheen pää. Tämä auktoriteettisuhde ilmenee myös kirjeissä, vaikka Paavo harvoin ottikaan esiin tottelevaisuus-korttia vaan yritti johdatella Katria haluamaansa suuntaan pehmeämmin.

Ilokseni olin näkevinäni, että poskesi ovat täyteläisemmät kuin ennen. Olisipa todella niin, niin olisin hyvilläni ja näkisin, että Sinä todellakin teossa tahdot tulevalle herrallesi ja miehellesi olla tottelevainen. Ei tämä, rakas lapsi, ole pelkkää leikkiä. Minä tahtoisin niin hartaasti, että Sinä, Katrini, kehittyisit ja voimistuisit niin minua varten, että näkisin terveyden ja voiman Sinusta minulle väreilevän.²²⁶

Erityisesti Katrin rakkauden tunteisiin vetoaminen oli varmasti toimiva keino, koska lähteiden perusteella Katri näytti olevan todella rakastunut Paavoon. Hän tuntui pelkäävän, että loukkaa, suututtaa tai muuten häiritsee Paavoja kertomalla kovasta ikävästään ja negatiivisista tunteistaan.²²⁷ Katri myös syyllisti jo herkästi itse itseään ja katui oma-aloitteisesti joitakin tunnekuohuissa lähettämiään kirjeitä. Tähän liittyy myös Jumalaan ja kristinuskoon vetoaminen. Sen lisäksi, että Jumalan tahdon noudattaminen oli yleisesti normi, siihen vetoamiselle oli Katrin kohdalla toinen ulottuvuus, koska Katri koki paineita myös siitä, oliko hän tarpeeksi hyvä ja nöyrä kristitty tai uskossaan yhtä vakaantunut kuin Paavo. Tähän hän viittasi myös esimerkiksi huolehtiessaan tulevaa

²²³ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 23.11.1903, Coll. 263. 92, KK.

²²⁴ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 23.11.1903, Coll. 263. 92, KK.

²²⁵ Ks. esim. Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 23.1.1904, 3.3.1904, 14.5.1904 & 30.6.1904, Coll. 263. 92, KK.

²²⁶ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 26.7.1903, Coll. 263. 92, KK.

²²⁷ Ks. esim. Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 18.7.1903, 21.11.1903, 25.11.1903 & 29.11.1903, Coll. 263. 50, KK.

äitiyttään. Miten hän voisi johtaa heidän tulevia lapsiaan Jeesuksen luo, kun oli itse niin horjuvainen? Katri myös koki, että hän ei rakasta Jumalaa niin kuin pitäisi, hänen rakkautensa oli liian laimeaa.²²⁸ Paavo kuitenkin koki Jumalan suosion olevan nimenomaan heidän yllään ja hänen toteuttavan heidän toiveensa, jos he olisivat nöyriä ja kuuliaisia.

Tunnen, että jokainen hetki ja jokainen tila elämässä on hyvä sellaisena kuin sen Jumala antaa, odotusaika myöskin hyvä ja kasvattava. Tahdommehan yhä iloisemmin oppia näkemään vaiheitamme Jumalan johdon valossa. Silloin ei mikään aika voi tuntua pitkältä eikä huoli toivoa sen pikaista päättymistä, vaikka ilolla ajatteleekin tulevia suuren onnen aikoja. Taaskin me, lapseni, uudistamme sen, mitä niin usein sanomme toisillemme: me jaksamme hyvällä mielellä odottaa. Nyt on, rakkaani, meidän hetkemme ohi. Ymmärrän Sinut hyvin, kun sanot olevasi hyväilevällä tuulella. Niinpä minäkin monesti. Mutta voimmepa molemmat olla ilmankin.²²⁹

Velvollisuuksiin, työhön ja yhteiseen hyvään vetoaminen olivat myös vastaansanomattomia perusteluja: ”Pitäähän meidän, lapseni, aina pyrkiä kuulemaan järjen ja, ennen kaikkea velvollisuuden ääntä.”²³⁰ Tähän liittyy myös siveellisyyden poliittinen merkitysrekisteri. Vaikka Virkkusen kirjoituksissa ilmenevä siveellisyys oli ennen kaikkea sukupuolisiveellisyyttä, poliittinen ulottuvuus näkyy hänen suhtautumisessaan esimerkiksi yhteiskunnallisiin velvollisuuksiinsa ja työhönsä. Yhteinen hyvä ja valtion etu tuli aina ennen yksityistä hyvää.²³¹

Tahtoisin Sinulta niin kernaasti poistaa kaikki syyt niihin kuohumisiin, joissa Sinä taaskin kuulut olleen. Ja siitä pienestä levottomuudesta, tulenko minä päivää myöhemmin tahi aikaisemmin kuin on ollut puhetta. Tulenhan minä niin pian kuin pääsen, tulen ilolla ja suljen Sinut syliini. Mutta – mutta – on todella tärkeämpää tehtävää ennenkuin saan lähteä. Kyllähän me selvitämme tämän asian, josta näkyy tulevan se ensimmäinen erimielisyys meidän kesken, sittenkun saame onnellisina viettää hämärän hetkiä yhdessä. Toivotaan, että minä siinä selvityksessä voitan!!²³²

Paavo oli valmis työskentelemään kovastikin isänmaansa puolesta. Hän kannatti suomen kielen vahvistamista ja osallistui myös venäläistämisen vastustamiseen esimerkiksi keräämällä nimiä helmikuun 1899 manifestin vastaiseen adressiin.²³³ Velvollisuuksiin vetoaminen toimi myös Katrin kohdalla. Hän pelkäsi kirjeiden perusteella kovasti olevansa Paavon työlle esteenä. Tähän liittyen Katri usein ikävästä kerrottuaan lisäkin, että ei kuitenkaan olisi halunnut sillä hetkellä olla Paavon luona. Katrille oli tärkeää myös pystyä auttamaan Paavo velvollisuuksissaan parhaan kykynsä

---

²²⁸ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 1.3.1904, Coll. 263. 51, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 3.12.1903, Coll. 263. 50, KK.

²²⁹ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 23.1.1904, Coll. 263. 92, KK.

²³⁰ Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 24.10.1903, Coll. 263. 92, KK.

²³¹ Ks. esim. Paavo Virkkusen kirjeet Katri Virkkuselle 23.11.1903, 10.2.1904, 24.3.1904 & 18.6.1904, Coll. 263. 92, KK.

²³² Paavo Virkkusen kirje Katri Virkkuselle 12.12.1903, Coll. 263. 92, KK.

²³³ Virkkunen (nuor.) 2002, 18–21.

mukaan.²³⁴ Katrikin pyrki näkemään odotuksen ja ikävän positiivisena asiana ja kärsikin aina siitä, kun koki olleensa luonteeltaan liian heikko ja alistunut ikävänsä alle.²³⁵

Nyt sitten istun taas täällä pöytäni ääressä ja kirjoitan Sinulle ja ikävöin Sinua yhtä paljon kun ennenkin, ehkäpä enemmänkin. Sinä rakkaani, sydämeni ystävä. Sinä olit taas minulle niin kovin hyvä, kiitos taas kaikesta; ja minä, joka Sinua niin kovin rakastan ja hellin ja tahtoisin kaikesta ikävästä säästää, minä taas Sinua niin kovin kiusasin itkullani ja häijyydelläni. Anna anteeksi se minulle, rakkaani; kadun niin kovin, että taas olin sellainen, että saan katua. Kun tulin eilen, niin oli niin kovin paha olla kun istuin junassa ja ajattelin minkälainen taas olin ollut.²³⁶

Paavo siis ilmeisesti pystyi vaikuttamaan ainakin kihlattunsa mielipiteisiin. Katri koki tärkeäksi, että heidän välillään ei ollut erimielisyyksiä ja halusi olla Paavon kanssa samaa mieltä ja teki töitä sen eteen. Pitkät erossaolot ja niiden aiheuttama valtava, riipivä ikävä paistavat Katrin kirjoittamista kirjeistä läpi, vaikka hän samaan aikaan ponnisteli, että voisi ajatella siitä yhtä positiivisesti kuin Paavo. Paavon argumentointi oli siis ilmeisen vakuuttavaa ja perustelut uskottavia, vaikka tietysti asiaan saattoi vaikuttaa myös ajalle tyypillinen parisuhteen hierarkia. Toisaalta Virkkuset pyrkivät tekemään esimerkiksi kotiin liittyvät päätökset yhdessä. Vesa Vareksen mukaan Paavo Virkkunen oli luonteeltaan muun muassa itsepäinen: ”ympäristö ja tilanne muuttuivat, Virkkunen ei”. Hän oli idealisti ja valmis sitkeästi puolustamaan oikeaksi kokemaansa asiaa lähes inttämiseen asti.²³⁷

4. MASKULIININEN SIVEYS JA ONNELLINEN SUKUPUOLIELÄMÄ

1900-luvun alussa moraalireformin ja siveellisyyskysymyksen kentällä kilpaili kaksi näkemystä sukupuolimoraalista: absoluuttinen ja relatiivinen. Absoluuttisen sukupuolimoraalin kannattajat katsoivat seksuaalisuuden kuuluvan ainoastaan avioliittoon ja silloinkin usein vain suvun jatkamisen tarkoituksessa. Aistillisuus ja seksuaalisuudesta nauttiminen koettiin edelleen vaarallisena, erityisesti yksilön henkiselle kehitykselle. Yleistä oli edelleen seksuaalisuuteen suhtautuminen kristillisen sukupuolimoraalin mukaan likaisena ja hävettävänä asiana. Uutta oli se, että moraalireformistit alkoivat vaatia samanlaisia moraalisia ja siveellisiä velvollisuuksia sekä miehiltä että naisilta. Ennen kaikkea kaksinaismoraali ja ohjesääntöinen prostituutio haluttiin poistaa yhteiskunnasta. Pirjo Markkolan mukaan moraalireformistit ajoivatkin yleensä ennen kaikkea naisten vapautta seksuaalisuudesta eivät naisten vapautta seksuaalisuuteen. Absoluuttisen sukupuolimoraalin piiriin mahtui kuitenkin myös näkemyksiä, joiden mukaan seksuaalisuus ei

²³⁴ Ks. esim. Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 3.12.1903, Coll. 263. 50, KK; Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 12.2.1904 & 26.2.1904, Coll. 263. 51, KK.

²³⁵ Ks. esim. Katri Virkkusen kirjeet Paavo Virkkuselle 13.1.1903 & 26.1.1904, 25.3.1903, Coll. 263. 51, KK.

²³⁶ Katri Virkkusen kirje Paavo Virkkuselle 5.4.1904, Coll. 263. 51, KK.

²³⁷ Vares 2001, [<http://helios.uta.fi:2746/kb/artikkeli/812/>], luettu 27.4.2013.

näyttäytynyt ainoastaan negatiivisena ja pelkästään suvun jatkamisen välineenä. Osa kannattajista ajoi liberaalimpaa kantaa, jonka mukaan seksuaalisuus kyllä kuului vain monogaamiseen avioliittoon, mutta he korostivat myös seksuaalisuuden positiivisuutta ja erityisesti rakkauden merkitystä, joihin liittyi paikoin myös keskustelu naisten seksuaalisuuden huomioimisesta. Ylipäänsä pakko- ja raha-avioliitot koettiin siveettöminä niiden motiivien vuoksi, joihin ei liittynyt rakkaus.

Relatiivinen sukupuolimoraali ei loppujen lopuksi saavuttanut kovin mittavaa kannattajakuntaa, vaikka sen kannatus lisääntyikin 1900-luvun alkuvuosista. Myös tähän näkemykseen liittyi monia ulottuvuuksia ja kaikki eivät olleet läheskään niin radikaaleja kuin ”vapaata rakkautta” ja siviiliavioliittoja kannattavat radikaalit. Perhe säilyi edelleen tärkeänä yksikkönä, jonka turvallisuus haluttiin taata. Myös rakkauden merkitystä korostettiin ja rakkautta avioliiton ulkopuolella pidettiin siveellisempänä kuin rakkaudetonta avioliittoa. Lisäksi avioerokäytäntöjä haluttiin helpottaa. Relatiivinen sukupuolimoraali oli huomattavasti yleisempää kuin ensi näkemältä voi tuntua, koska esimerkiksi suomalaisen maaseutukulttuuriin olennaisesti kuulunut yöjuoksu nuorten seurustelumuotona sisälsi usein esiaviollista seksiä, mutta johti kuitenkin useimmiten avioliittoon. Esiaviollinen yhdyselämä oli siis oikeastaan tapakulttuuria, eikä sitä kansan keskuudessa pidetty erityisen epäsideellisenä, jos se johti kuitenkin lopulta perheen perustamiseen. Kaupungeissa seurustelukulttuuri oli tarkemmin valvottua ja siellä erityisesti korostui ylempien luokkien kaksinaismoraali ja sen ylläpitämä prostituutio. Absoluuttista sukupuolimoraalia edustavat moraalireformistimiehet pyrkivätkin muuttamaan ennen kaikkea oman säätynsä miesten siveetöntä käyttäytymistä, joka kohdistui alempien säätyjen naisiin ja he osoittivat sanansa ennen kaikkea säätyläistön miehille.

Vaikka Paavo Virkkunen toimi monissa erilaisissa tehtävissä, varsinaiseksi elämäntehtäväkseen hän kuitenkin koki siveellisyyskysymyksen edistämisen ja erityisesti juuri nuorten miesten auttamisen pyrkimyksessä sukupuoliseen puhtauteen. Hän itse edusti näkemyksissään absoluuttista sukupuolimoraalia, mutta oli kuitenkin edistyksellinen pitäessään seksuaalisuutta avioliitossa positiivisena ja synnittömänä asiana. Virkkunen korostikin, että sukupuolivoimat ja seksuaalisuus olivat Jumalan lahja. Virkkusen positiivinen suhtautuminen seksuaalisuuteen osana avioliittoa näkyi myös hänen henkilökohtaisissa kirjeissään. Virkkunen korosti kirjoituksissaan ehdottoman pidättyväisyyden ja puhtauden säilyttämistä ennen avioliittoa, mutta laillisessa avioliitossa sukupuolivoimista oli lupa nauttia. Hänen mielestään 1900-luvun alun yleinen suhtautumis- ja puhetapa antoi nuorille seksuaalisuudesta hävettävän ja likaisen kuvan, mitä se ei kuitenkaan ollut.

Onnellinen sukupuolielämä vaati kuitenkin aviopuolisoiden molemminpuolista rakkautta. Seksuaalisuus kuului avioliittoon ja siihen liittyvät asiat oli pyrittävä järjestämään molempia osapuolia tyydyttävällä tavalla.

Kirjeissä korostui valistus aviollisista velvollisuuksista, erityisesti häyöystä. Virkkunen ilmeisesti halusi, että myös tulevalla vaimolla olisi mahdollisuus kokea se positiivisena ja hyvänä asiana, jota ei tarvinnut pelätä tai hävetä. Näkemyksen voi tulkita liittyvän ajatuksiin molempien nautinnon tärkeydestä, mutta se viittaa myös aikakauden ajattelulle yleiseen ajattelutapaan miehen aktiivisesta ja naisen passiivisesta seksuaalisuudesta. Häyön ajateltiin voivan olla kokemattomalle ja seksuaalisesti passiiviselle naiselle traumaattinen kokemus, kun miehen pidätetyt sukupuolivoimat vihdoin saivat tilaisuuden vapautua. Virkkusenkaan ajattelussa seksuaalisuus ei varsinaisesti noussut itseisarvoksi, vaan sen tarkoitus liittyi yhä vahvasti suvun jatkamiseen, vaikka siitä olikin lupa myös nauttia. Virkkunen koki yleisen ajatustavan mukaan, että pidättäytyvyys oli miehille erityinen haaste, kun taas naiset olivat luonnostaan siveitä. Hän puhui kirjeissään moneen otteeseen sekä yleisesti miesten että myös omista ”taisteluistaan”.

Myös Virkkusen julkisissa teksteissä korostui erityisesti oikeanlaisen tiedon ja valistuksen merkitys. Tietämättömyys ei ollut siveyttä. Sen sijaan siveyttä oli olla tietoinen siitä, mikä oli siveellistä, mikä taas epäsiveellistä ja pystyä tämän tiedon perusteella tekemään oikeat ratkaisut. Tällöin yksilö oli myös itse vastuussa omista päätöksistään. Oli myös parempi puhua nuorille suoraan asioista kuin piilotella niitä. Tämä johti kirjoitusten mukaan lopulta siihen, että nuori uskalsi sukupuolisuuteen liittyvissä asioissa lähestyä vastuullisia aikuisia ja sai rehellistä tukea siveettömyyttä vastaan. Virkkusen näkemyksissä korostui myös itsekasvatuksen merkitys sekä nuorisoseuraliikkeen piirissäkin vallinnut ideologia siitä, että parannuksen oli lähdettävä nimenomaan nuoresta itsestään, hänen omasta halustaan. Rangaistuksen pelossa tehty parannus oli ulkokohtaisuudessaan hyödytön.

Virkkunen nosti teksteissään esiin ennen kaikkea nuorison yhteiskuntaluokasta tai asuinpaikasta riippumatta siveellisyyskysymyksen tärkeimpänä toimijana. Nuorisossa piilivät suurimmat siveelliset mahdollisuudet, mutta myös vaarat. Nuorison kasvatusta sukupuoliasioissa kristinuskon hengessä olikin todella tärkeää, ja seksuaalisuuden liittäminen kristinopin opetukseen näkyi teksteissä selvästi. Hän puhui paljon esimerkiksi rippikoulunopettajien velvollisuudesta ja myös hyvästä mahdollisuudesta valistaa nuoria tässä herkässä asiassa. Kirjoitusten kohdeyleisönä, kohteina ja toimijoina olivatkin yleensä nuoret miehet, nuoriso, joka ei vielä ollut avioitumis- ja

perheenperustamisessa. Naiset olivat teksteissä usein ainoastaan vertailukohtana, mutta kaksinaismoraalia käsitellessään Virkkunen keskittyi molempiin sukupuoliin. Nuoriso ilmeni tulevaisuuden rakentajana ja vaikuttajana suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa. Kristinuskon korostui teksteissä sekä siveellisyyden yhtenä edellyttäjänä, mutta myös siveellisyytaistelun tärkeimpänä tukipilarina. Kristinuskon ja Jumalan avulla oli mahdollisuus voittaa taistelu epäsiveellisyyttä vastaan.

Teksteissä siveyden vaatimuksia ja siveettömyyden vaarallisuutta perusteltiin ennen kaikkea isänmaan parhaalla. Sota epäsiveellisyyttä vastaan oli samalla sotaa isänmaan puolesta ja teksteissä toistui paljon sotaretoriikka. Tämän rinnalla kulki luontoretoriikka, luonnon kauneus ja puhtaus, johon ainoastaan siveä ihminen voi yltää. Tärkeimmät teksteissä toistuvat teemat olivatkin vapaus ja puhtaus. Vapauden ja puhtauden kykeni saavuttamaan ainoastaan hengessään ja toimissaan siveä ihminen. Virkkusen ammatti kasvattajana ilmeni hänen teksteissään. Ne eivät olleet käskeviä tai jyrkkiä vaan ohjailivat lukijaa hienovaraisesti kirjoittajan toivomaan suuntaan kysymysten ja kehotusten avulla. Niissä oli myös paikoin isällisen ohjaava vivahde. Myös kirjeissä tämä kasvattajan rooli oli näkyvillä Paavon suhtautuessa Katrin tunnekuohuihin ja ohjatessa tätä toivomaansa suuntaan. Kirjeissä toistuivat erityisesti ikävöiminen ja odotus sekä niiden tulos, henkinen kasvu sekä vetoaminen yhteiseen hyvään, joka ei tässä tarkoittanut pelkästään kihlaparin tulevaisuutta vaan myös laajemmin koko yhteiskunnan. Virkkunen piti tärkeänä työtään myös laajemman kuin vain hänen oman henkilökohtaisen onnensa eteen. Tässä korostui myös siveellisyyden poliittinen merkitysrekisteri, vaikka pääpaino Virkkusen ajattelussa olikin sukupuolisiveellisyydessä.

Virkkunen loi teksteissään yhdenlaista hegemonista maskuliinisuutta, ihannetta siveellisestä miehestä. Moraalireformistien ihannekuva uudesta, siveämmästä miehestä oli ennen kaikkea perhemies – isä, poika, veli tai aviopuoliso. Virkkusen kirjoituksissa siveä mies oli nuori ja urhea taistelija, joka voitti siveettömyyden kahleet Jumalan ja itsehillinnän avulla omaksi ja isänmaansa parhaaksi. Hän oli myös perhemies, tulevaisuuden hyvä ja onnellinen aviomies. Tämä oli tärkeä osa ihannetta, koska Virkkusen ajatuksissa korostui seksuaalisuuden positiivisuus. Seksuaalisuudesta nauttiminen oli kuitenkin tarkoitettu vain avioliittoon, kahden toisiaan rakastavan aikuisen ihmisen välille.

Ihanteet näkyivät myös Virkkusen henkilökohtaisissa kirjeissä. Hän koki ymmärtävänsä nuorten levotonta mieltä ja halusi parhaansa mukaan auttaa heitä valitsemaan siveellisen elämän. Hän

viittasi kirjeissään nuoruuden lankeemuksiinsa ja levottomuuteen ja koki löytäneensä vihdoin rauhan sekä todellisen rakkauden. Suhteessa korostui myös täydellinen avoimuus, ainoastaan sen avulla voi todella päästä lähelle rakastamaansa ihmistä. Pidättäytyminen ennen avioliittoa näyttäytyi kirjeissä luonnollisena ja itsestään selvänä asiana, sen sijaan avioliittoon tarkoitetun yhdyselämän nautinnollisuus ja onnellisuus korostui. Toisaalta Virkkunen korosti myös sitä, että yhteinen hyvä meni aina yksilön onnen edelle. Ihanteellinen mies oli myös työssään ahkera ja väsymätön yhteisen hyvän eteen.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I Arkistolähteet

Kansalliskirjasto (KK)

Paavo Virkkusen arkisto (Coll. 263).

II Painetut lähteet

Snellman, Paavo: *Kasvatus sukupuoliseen puhtauteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1903.

Virkkunen, Paavo: *Sukupuoliasia kristinuskon opetuksessa: koulun ja seurakunnan opettajille*. Aikamme siveellisyyskysymyksiä, n:o 11. Yrjö Weilin, Helsinki 1906.

Virkkunen, Paavo: *Nuoren miehen suhde neitoon: esitelmä nuorille miehille*. Miesoppilaiden kristillisen yhdistyksen julkaisuja 1. Miesoppilaiden kristillinen yhdistys, Helsinki 1915.

III Kirjallisuus

Ahola, Minna; Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi: Seksuaalisuus kristinuskon historiassa. Teoksessa: Ahola, Minna; Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.), *Taivaallista seksiä. Kristinuskko ja seksuaalisuus*. Tammi, Helsinki 2006, 7–11.

Dickinson, Edward Ross: The Men's Christian Morality Movement in Germany, 1880–1914: Some Reflections on Politics, Sex, and Sexual Politics. *The Journal of Modern History*, Vol. 75, No. 1, March 2003, 59–110.

Elomäki, Anna: Poliitiikan siveellisyys ja siveellisyyden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 131–152.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 8. painos. Vastapaino, Tampere 2008.

French, Henry & Rothery, Mark: Hegemonic Masculinities? Assessing Change and Processes of Change in Elite Masculinity, 1700–1900. Teoksessa: Arnold, John H. & Brady, Sean (toim.), *What is Masculinity? Historical Dynamics from Antiquity to the Contemporary World*. Palgrave Macmillan, London 2011, 139–166.

Hagelstam, Sonja: Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 299–328.

Häggman, Kai: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 179. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994.

Häkkinen, Antti: *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki 1995.

Hämäläinen, Juhani: Virkkunen, Paavo Eemil. Teoksessa: Blomstedt, Kaarlo; Rein, Gabriel; Ruuth, Martti; Suolahti, Gunnar; Voionmaa, Väinö; Karilas, Yrjö & Rosén, Ragnar (Suomen historiallisen seuran valitsema toim.), *Kansallinen elämäkerrasto V*. WSOY, Porvoo 1934, 639–640.

Hästesko, F. A.: *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia*. WSOY, Porvoo 1931.

Jalava, Marja: Siveellisyydestä sukupuolisiveyteen. Th. Reinin eettinen ajattelu siveellisyyden murroksessa 1880–1905. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 83–104.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere 1993.

Jokinen, Arto: Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa: Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino, Tampere 2010, 128–139.

Juvonen, Tuula; Rossi, Leena-Maija & Saresma, Tuija: Kuinka sukupuolta voi tutkia? Teoksessa: Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino, Tampere 2010, 9–17.

Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi & Vehkalahti, Kaisa: Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 9–27.

Leskelä-Kärki, Maarit (a): Kerrottu elämä. Naishistorioitsija ja toisen ihmisen historian kirjoittamisen ongelmia. Teoksessa: Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (toim.), *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 28. Turun yliopisto, Turku 2006, 221–238.

Leskelä-Kärki, Maarit (b): *Kirjoittaen maailmassa: Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Leskelä-Kärki, Maarit: Kirjeet ja kerrotuksi tulemisen kaipuu. Kirjailija Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyys, 1906–1936. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 242–271.

Leskelä-Kärki, Maarit: Samastumisia ja etääntymisiä. Elämäkerta historiantutkimuksen kysymyksenä. Teoksessa: Nivala, Asko & Mähkä, Rami (toim.), *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Cultural History – Kulttuurihistoria 10, Turku 2012, 25–48.

Markkola, Pirjo: *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Markkola, Pirjo: Seksi, miehet ja moraalit. Miesten seksuaalisuus moraalikysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Teoksessa: Ahola, Minna; Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.), *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*. Tammi, Helsinki 2006, 223–237.

Markkola, Pirjo: Moraalin miehet. Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä? Teoksessa: Markkola, Pirjo; Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere 2014, 134–158.

Markkola, Pirjo; Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko: Onko suomalaisella miehellä historiaa? Teoksessa: Markkola, Pirjo; Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko (toim.), *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere 2014, 7–24.

Nieminen, Armas: *Taistelu sukupuolimoraalista*. WSOY, Porvoo – Helsinki 1951.

Numminen, Jaakko: *Yhteisön voima: nuorisoseuraliikkeen historia I. Synty ja kasvu 1881–1905*. Alkuperäinen versio ilmestyi 1961 nimellä *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I*. Edita, Helsinki 2011.

Pikkanen, Ilona: *Casting the Ideal Past: a Narratological Close Reading of Eliel Aspelin-Haapkylä's History of the Finnish Theatre Company (1906–1910)*. Acta Universitatis Tamperensis 1787. Tampere University Press, Tampere 2012.

Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu: Johdanto. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 9–35.

Pulkkinen, Tuija: J. V. Snellman poliittisena ajattelijana – siveellisyys. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 36–55.

Rajainen, Maija: *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 91. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki 1973.

Runeberg, J. L.: *Vänrikki Stoolin tarinat*. Suom. Paavo Cajander. Gummerus, Helsinki 2014.

Räisänen, Arja-Liisa: *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995.

Stanley, Liz: The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences. *Auto/Biography* 12/2004, 201–235.

Tosh, John: *A Man's Place. Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. Yale University Press, New Haven – London 1999.

Tähtinen, Juhani: Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä. Teoksessa: Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.), *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 184–216.

Uimonen, Minna: Lihan viekkaus, tavan mahti ja harkinnan vapaus. Hanna Ongelin ja siveellisyyden kontekstit 1800-luvun lopun suomalaiskeskusteluissa. Teoksessa: Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 105–130.

Vehkalahti, Kaisa: Opitut tunteet, kerronnan kaavat. Kirjeet 1900-luvun alun koulukotikasvatuksessa. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2011, 220–237.

Virkkunen, Paavo: *Kangasalan Katri*. WSOY, Helsinki 1998.

Virkkunen, Paavo (nuorempi): *Lannistumaton. Paavo Virkkusen elämä*. WSOY, Helsinki 2002.

IV Sähköiset lähteet

Vares, Vesa: Virkkunen, Paavo (1874–1959). *Kansallisbiografiaverkkójulkaisu*. Biografiakeskus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001. [<http://helios.uta.fi:2746/kb/artikkeli/812/>]. Luettu 27.4.2013.